

”Ei voi vaan olla möllötellä”

– Eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden aktiivisuus

Satu Rantakärkkä

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Yhteiskuntatutkimuksen tutkinto-ohjelma, sosiaalipolitiikan suuntautumisvaihtoehto

Pro gradu -tutkielma

Huhtikuu 2018

TAMPEREEN YLIOPISTO

Sosiaalipolitiikka

RANTAKÄRKKÄ SATU: ”Ei voi vaan olla möllötellä” – Eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden aktiivisuus

Pro gradu -tutkielma. S. 84

Ohjaaja: Ritva Nätkin

Huhtikuu 2018

TIIVISTELMÄ

Käsittelen tässä pro gradu -tutkielmassa eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden aktiivisuutta. Tutkielma on aineistolähtöinen, sillä sen tarkoituksena on antaa ääni ikääntyville itselleen heidän aktiivisuuttaan koskien. Aineistona olen käyttänyt kahdeksaa eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden yksilöhaastattelua. Ikääntyminen nähdään tässä tutkielmassa yksilöllisenä ja vitaalina elämänvaiheena.

Tarkastelen aktiivisuutta liittäen siihen yksilön näkökulman lisäksi sen, millaisena yhteisöllisyys eläkeikäisten aktiivisuudessa näyttäytyy sekä millaisia merkityksiä vapaaehtoistyö saa suhteessa yhteiskuntaan. Peilaan tutkielmani tuloksia aiempaan ikääntymisestä, yhteisöllisyydestä ja vapaaehtoistyöstä tehtyyn tutkimukseen.

Aineistonani käyttämäni haastattelut olen kerännyt Suomen Punaisen Ristin ystäväpalvelussa toimivilta kahdeksalta vapaaehtoistyöntekijältä. Haastattelut olen toteuttanut teemahaastatteluilla, joiden runkona olen käyttänyt erilaisia väittämiä. Väittämät koostuivat kolmesta patteristosta koskien vapaaehtoistyön merkityksiä yksilöön, yhteisöön ja yhteiskuntaan liittyen. Haastattelut olen analysoinut käyttämällä Erving Goffmanin kehysanalyysia. Analyysini tuloksena olen löytänyt neljä primäärikehystä: aktiivisen eläkeläisen, aktiivisen persoonan, aktiivisen järjestötoimijan ja aktiivisen kansalaisen. Jokaiseen kehykseen liittyen olen tarkastellut niissä ilmeneviä yhteisöllisyyden muotoja sekä vapaaehtoistyölle annettua laajaa merkitystä.

Tutkielman tulos on, että eläkeläisten aktiivisuudessa voidaan löytää sekä individualistisuutta että kollektiivisuutta koskevia puolia. Eläkeikäisten aktiivisuus on harvoin sidoksissa ainoastaan ikääntymiseen, vaan useimpien kohdalla se on jollain tapaa läpi elämän jatkuvaa. Yhteisön muoto ja merkittävyys riippuvat siitä, millaista vapaaehtoistyö on luonteeltaan. Perhe nousee eläkeikäisten tärkeimmäksi yhteisöksi, jos vapaaehtoistyötä tehdään vain henkilökohtaisena ystäväna toimien. Yhteisö sai muita merkityksiä ja muotoja, kun vapaaehtoistyö oli osa järjestön laajempaa toimintaa ja siihen kuului esimerkiksi ystäväpalvelun organisointia. Kollektiivisuutta korostavissa kehyksissä vapaaehtoistyön merkitys nähtiin laajempana kuin vain omaa elämää koskevana. Individualistissa kehyksissä korostuivat yksilölliset merkitykset, kuten oman aktiivisuuden ylläpito. Tässä tutkielmassa eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden aktiivisuus näyttää laaja-alaisena.

Asiasanat: kolmas ikä, aktiivinen kansalaisuus, yhteisö, vapaaehtoistyö, kehysanalyysi

University of Tampere

Social Policy

RANTAKÄRKKÄ SATU: “Ei voi vaan olla möllötellä” – Eläikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden aktiivisuus

Masters’s Thesis, 84 pages

Supervisor: Ritva Nätkin

April 2018

ABSTRACT

This Master’s Thesis discusses the voluntary work performed by old-age pensioners. Its emphasis is on research interviews to enable the elderly to describe their own activity in their own words. The research data consists of eight individual interviews of elderly volunteers. Old age is seen in this thesis as an individual and vital phase of life.

I observe the concept of activity from an individual standpoint, but also looking at how a sense of community relates to it, and what kinds of meanings are linked to volunteer work on a societal level. I reflect my results to earlier studies on ageing, community and volunteer work.

I have gathered my research material by interviewing eight volunteers working in the Finnish Red Cross Friend Service. The focused interviews were conducted in a semi-structured manner and the interview core consisted of different claims. The claims were organized into three categories: individual, communital and societal. I have analyzed the interviews by utilizing the method of frame analysis introduced originally by Erving Goffman. As a result of my analysis I have discovered four primary frames: the active pensioner, the active persona, the active organizational operator and the active citizen. I have studied the forms of communality and the broad meanings attached to volunteer work within each frame.

The result of this thesis is that both individual and collective aspects can be discovered in the activity of old-age pensioners. The activity of pensioners is rarely tied only to their old age. Most of them are active throughout their lives. The form and importance of community depends on the nature of their volunteer work. If the volunteer works only as a personal friend, he or she perceives family to be their primary community. Community took on other meanings and forms when the volunteer was more involved in the organization and their work included, for example, organizing the friend service. In frames with emphasis on collectivity the importance of volunteer work was seen in a broader context than just personal life. Individual meanings such as the upkeep of one’s activity were emphasized in frames focusing on individuality. The activity of old-age pensioner volunteers has wide-ranging meanings in this thesis.

Keywords: third age, active citizenship, community, volunteer work, frame analysis

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Ikääntymisen muutos	5
2.1 Tutkimuksellisia näkökulmia ikääntymiseen	8
2.2 Kolmas ikä	13
3. Yhteisö	16
3.1 Yhteisöjen ja sosiaalisten suhteiden muutos	19
3.2 Aktiivinen kansalaisuus	23
4. Vapaaehtoistyö	28
4.1 Vapaaehtoistyön ja -toiminnan tutkimus	31
4.2 Vapaaehtoistyö osana kolmatta sektoria	34
5. Tutkimuksen toteuttaminen	37
5.1 Tutkimustehtävä	37
5.2 Aineiston esittely ja rajaus	37
5.3 Teemahaastattelu	40
5.4 Goffman ja kehysanalyysi	42
5.4.1 Kehysanalyysin soveltaminen tutkimuksissa	43
5.4.2 Analyysin kulku	45
6. Aktiivinen eläkeläinen	48
6.1 Löyhä työyhteisö, tärkeä perhe	51
6.2 Vapaaehtoistyö osana aktiivista ikääntymistä	52
7. Aktiivinen persoona	56
7.1 Merkittävät henkilökohtaiset suhteet	59
7.2 Vapaaehtoistyö harrastuksena	60
8. Aktiivinen järjestötoimija	62
8.1 Työyhteisö	64
8.2 Kolmannen sektorin osa	65
9. Aktiivinen kansalainen	68
9.1 Yhteisöllisyyden kaipuu	70
9.2 Itsestä ja muista huolehtiminen	72
10. Yhteenveto	74
Lähdeluettelo	78
Liitteet	85

1. Johdanto

Tämän tutkielman keskiössä ovat eläkeikäiset ihmiset ja heidän aktiivisuutensa. Näistä eläkeläisistä puhutaan usein kolmasikäläisinä, sillä heillä on käytettävissään eläkkeellä enemmän aikaa kuin aiemmin sukupolvilla, he ovat usein terveitä ja heillä on vapaus valita, mihin aikansa käyttävät (esim. Laslett 1989). Ikääntymiseen aiemmin liitetyt stereotyyppiä seniiliydestä ja tuottamattomuudesta ovat saaneet väistyä aktiivisen ikääntymisen tieltä, johon eläkeläisiä kannustetaan useilta tahoilta (Kurki 2002, 136; Kurki 2007, 19–20; WHO 2002). Ikääntymisen muutos näkyy myös siinä, kuinka ikääntyvistä on soveliasta puhua. Tässä tutkielmassa käytän mahdollisimman neutraaleja termejä: ikääntyminen ja eläkeikäisyys. Näin tutkielman kohteena olevat yksilöt eivät tule määritellyiksi esimerkiksi toimintakykynsä tai sen rajoitusten mukaan.

Ikääntymisen muutos ei ole ainoa eläkeikäisten elämää koskeva merkittävä muutos. Pidentyneen eliniän ja terveiden elinvuosien ansiosta ikääntyneet on alettu nähdä yhteiskunnallisena resurssina, ja heidän on toivottu ottavan enemmän vastuuta itsestään ja omasta aktiivisuudestaan, mutta myös huolehtimaan muista esimerkiksi osallistumalla vapaaehtoistyöhön (Haarni 2010, 33). Samanlainen puhe on kohdistettu 1990-luvun laman jälkeen muihinkin kansalaisiin, ja esimerkiksi kansalaisten osallistumisesta hyvinvointipalvelujen järjestämiseen on tullut merkittävä paradigma, jolla pyritään korostamaan osallistumisen mahdollisuuksia ja parantamaan demokratian tilaa (Matthies 2017, 150–152). Paradigman muutos liittyy myös vapaaehtoistyön merkityksen kasvuun, sillä 2000-luvulla kiinnostus vapaaehtoistyön hyötyihin ja esimerkiksi julkisten palvelujen tarpeen vähentämiseen vapaaehtoistyön avulla on kasvanut (Nylund & Yeung 2005, 13–14). Yleisradio (6.3.2015) uutisoikin suomalaisten tekemän vapaaehtoistyön vastaavan 20 000 henkilötyövuotta, joiden korvaaminen palkkatyöllä ei olisi mahdollista.

Kiinnostukseen vapaaehtoistyötä ja kansalaisyhteiskuntaa kohtaan liittyy myös huoli maailman yksilöllistymisestä. Myöhäismodernia aikaa on kuvattu yksilöllisten valintojen mutta myös riskien ja epävarmuuden ajaksi. Individualistisuudella on nähty olevan vaikutus myös vapaaehtoistoimintaan, siihen liittyviin motivaatioihin ja sitoutumiseen. (Yeung 2005b, 104–105.) Individualismin varjopuolena on nähty perinteisen yhteisöllisyyden mureneminen ja lisääntynyt yksinäisyys. Esimerkiksi paikkasidosten merkitys yhteisöllisyyden kannalta on vähentynyt ja jaettujen merkitysten ja diskurssien merkitys on sen sijaan kasvanut. Hyvä osoitus tästä ovat uudenlaiset yhteisöllisyyden muodot, kuten internetissä syntyvät verkkoyhteisöt, jotka eivät vaadi

syntyäkseen edes tietoa muiden jäsenten fyysisestä olinpaikasta. (Saastamoinen 2012, 42–45.) Sosiologi Zygmunt Bauman (2001, 1–3) kuvaa hyvin runollisesti, kuinka perinteinen yhteisöllisyys nähdään ajassamme turvasatamaksi, jossa voimme rentoutua, tunnemme toisiamme ja voimme luottaa toistemme apuun tarpeen tullen. On siis selvää, että osallistumiselle on tarvetta ikääntyneiden aktiivisuuden ylläpitämiseksi, kansalaisten osallisuuden ja yhteisöllisyyden turvaamiseksi sekä mahdollisuudeksi tuottaa uudenlaisia palveluja. Haluan ottaa osallistumisen ja osallistamisen näkökulmasta askeleen taaksepäin ja keskittää huomion niiden ihmisten aktiivisuuteen ja osallisuuteen, jotka jo osallistuvat. Uskon, että suuntaamalla katseen näihin jo nyt aktiivisiin eläkeläisiin, voidaan aktiivisuudesta saada esille sellaisia puolia, jotka voivat muutoin jäädä piiloon.

Merkittävänä syynä tämän tutkielman tekemiselle on myös henkilökohtainen kiinnostukseni vapaaehtoistyöhön. Olen usean vuoden ajan tehnyt vapaaehtoistyötä Suomen Punaisessa Ristissä ja suorittanut opintoihini kuuluvan harjoittelun myös samassa paikassa, jossa vapaaehtoistyötä teen. Olen päässyt paraatipaikalta tarkastelemaan vapaaehtoistyön muutosta esimerkiksi kohti virtuaalivapaaehtoisuutta, jonka Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung listasivat vuonna 2005 uudeksi vapaaehtoistyön muodoksi. Olen esimerkiksi päässyt osallistumaan valtavan suosion nuorten keskuudessa saavuttaneeseen Sekasin-chattiin vapaaehtoisena päivystäjänä. Kokemukseni ovat antaneet kuvan siitä, kuinka kompleksinen vapaaehtoistyön kenttä on. Olen päässyt todistamaan, kuinka riippuvainen se on yksilöiden motivaatiosta, vapaaehtoissektorin kyvystä rekrytoida toimintaan sopivia yksilöitä, kolmannen sektorin rahoituksesta, moniammatillisesta yhteistyöstä ja hyvän tekemisestä. Kokemukseni mukaan nuoria on vaikea rekrytoida säännöllistä osallistumista vaativaan vapaaehtoistyöhön, joten halusin tässä tutkielmassa keskittyä ihmisryhmään, jolla olisi käsissään aikaa ja jotka tekevät sitoutumista vaativaa vapaaehtoistyötä. Sain selville, että SPR:n ystäväpalvelussa on huomattava määrä eläkeikäisiä vapaaehtoistyöntekijöitä, joten päätin etsiä haastateltavat heidän joukostaan.

Tutkielman teoriatausta liittyy olennaisesti muutoksiin. Kuten edellä on todettu, ikääntyminen, yhteisöllisyys ja vapaaehtoistyö ovat muuttuneet huomattavasti. Tässä tutkielmassa sidon näitä muutoksia yhteen tarkastelemalla eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden aktiivisuutta yksilöllisestä, yhteisöllisestä ja yhteiskunnallisesta näkökulmasta käsin. Tutkielman teoriaosuus koostuu kolmesta toisistaan erillisestä osasta, jotka jokainen ovat osaltaan vaikuttamassa eläkeikäisten aktiivisuuteen. Ikääntyminen, yhteisöllisyys ja vapaaehtoistyö eivät asetu yhden rajatun tieteenalan tutkimuskohteeksi, ja tästä syystä kirjallisuus, johon tässä tutkielmassa nojaan,

on koottu eri tieteenaloilta, kuten sosiologian, sosiaalipedagogiikan sekä sosiaaligerontologian piiristä. Jokaisessa luvussa kuljetan mukana myös sosiaalipolitiikan näkökulmaa eri aihealueisiin.

Ikääntymisen muutoksella on huomattavia seurauksia, kuten esimerkiksi uhkakuvat sairaista vanhuksista, jotka täyttävät laitokset. Hoivapommin lisäksi on kuitenkin myös positiivisia näkökulmia, jotka korostavat ikääntyville koittavia elinvoimaisia ja aktiivisia vuosia. (Jyrkämä 2001, 168.) Luvussa 2 käsittelen ikääntymistä erityisesti sen muutoksen näkökulmasta. Omassa alaluvussa esittelen tämän tutkielman kannalta tärkeän ikääntymiseen liittyvän termin, kolmannen iän. Kiinnitän ikääntymisen muutoksessa huomiota eliniän pidentymiseen ja sen vaikutuksiin sekä suuriin ikäluokkiin ja niiden suomalaisiin erityispiirteisiin. Lähteinä ikääntymiseen liittyen olen käyttänyt sosiologian sekä sosiaaligerontologian piirissä tehtyjä tutkimuksia, väitöskirjoja ja tieteellisiä artikkeleita.

Yhteisöllisyys liittyy kiinteästi vapaaehtoistyön tekemiseen, sillä organisoituun vapaaehtoistyöhön liittyy aina jonkinlainen yhteisö tai ainakin mahdollisuus yhteisön syntymiseen. Yhteisössä on nähty usein myös vastaus aikaamme vaivaavaan yksinäisyyteen (Esim. Grönlund & Falk, 2016). Yhteisöön kuulumisen tavat vaihtelevat yksilöiden ja yhteisöjen välillä. Luvussa 3 ja sen alaluvuissa 3.1 sekä 3.2 esittelen lyhyesti varhaisten yhteisöjen syntymistä ja etenen käsittelemään uudenlaisia yhteisöjä. Yhteisöjä on tutkittu sosiaalipolitiikan lähitieteissä sosiologiassa ja sosiaalipsykologiassa paljon, joten lainaan yhteisöä käsittelevässä teoriaosuudessa näistä tieteenaloista. Yhteisötutkimuksen kenttä on laaja ja moninainen. Käyn kappaleessa läpi lyhyesti yhteisötutkimusta ja yhteisökäsitteen käyttöä. Painotus kuitenkin on yhteisöjen muodostumisessa ja uusissa yhteisöissä, sillä ne ovat tämän tutkielman kannalta olennaisimmat painopisteet. Lisäksi esittelen kaupunkien merkitystä yhteisöjen muodostumiselle nykyisen kaltaisiksi ja yhteisyyden käsittämistä eri tavoilla. Yhteisöinä nostan esiin perheen ja työyhteisön, sillä ne ovat säilyttäneet asemansa muutoin muuttuvassa yhteisöllisyyden kentässä.

Vapaaehtoistyön käsite ei ole yksiselitteinen, vaan sitä käytetään niin arkipuheessa kuin tutkimuksissa ja raporteissakin synonyymina vapaaehtoisuudelle ja vapaaehtoistoiminnalle. Luvussa 4 käsittelen vapaaehtoistyön käsitettä: mitä vapaaehtoistyöhön kuuluu, kuinka se voidaan käsittää ja mitä eri käsitteillä voidaan tarkoittaa. Luvussa 4.1 esittelen vapaaehtoistyön ja -toiminnan tutkimusta niin ulkomailla kuin Suomessakin. Pääpaino on kuitenkin kotimaisen tutkimuksen esittelyssä. Vaikka kiinnostus vapaaehtoistyöhön on nousemassa ja tutkimuksia on

alettu tehdä, on suomalainen tutkimus aiheesta vielä melko vähäistä. Viimeisessä teorialuvussa esittelen vapaaehtoistyötä Suomessa sekä suomalaisten asenteita vapaaehtoistoimintaa kohtaan.

Luvussa viisi esittelen tutkimuskysymykseni, aineistoni sekä metodologiset valintani. Olen kerännyt aineistoni teemahaastatteluilla ja käyttänyt aineistoni analysointiin yhdysvaltaisen sosiologin Erving Goffmanin kehysanalyysia. Goffmanin alkuperäistekstien monitulkintaisuuden ja haastavuuden vuoksi olen käyttänyt kehysanalyysin soveltamisen tukena Anssi Peräkylän (1990) ja Anna-Maija Puroilan (2002) väitöskirjoja, joissa kehysanalyysia käytetään. Metodiluvun jälkeen esittelen omissa kappaleissaan löytämäni kehykset, joissa kuvaan eläkeikäisten aktiivisuuden monipuolisuutta. Kehyksiä koskevissa kappaleissa peilaan tuloksiani aiempiin tutkimuksiin sekä teoriaosuudessa esittelemiini ilmiöihin. Viimeisessä luvussa teen yhteenvetoa analyysistäni ja arvion tutkielmani luotettavuutta.

2. Ikääntymisen muutos

Ikääntymisen muutoksen käsittely on syytä aloittaa sen merkittävimmästä syystä eli eliniän pidentymisestä. Sosiaaligerontologi Jyrki Jyrkämä (2001, 168) kuvaa tätä muutosta väestöllisen transition käsitteellä. Ilmiön taustalla on eliniän pitenemisen lisäksi hyvinvoinnin ja yleisen elintason kasvu sekä ikääntyneiden kasvanut suhteellinen osuus väestöstä. Suomessa elinajanodote on noussut vuodesta 1980 vuoteen 2000 miehillä 3,0 vuotta ja naisilla 2,8 vuotta. (Leinonen ym. 2006, 48.) Tällä hetkellä elinajanodote naisilla on 84,1 vuotta ja miehillä 78,4 vuotta (Tilastokeskus). Suomessa tehdyissä tutkimuksissa on havaittu, että yli 65-vuotiailla elinajanodotteen kasvun myötä toimintakykyiset vuodet ovat lisääntyneet. Eri vuosikymmenillä ikäkohorttien välillä ei juuri ole eroja pitkäaikaissairauksien, arkielämää häiritsevien oireiden tai lääkkeiden käytön välillä. Merkittävä ero on kuitenkin ikääntyvien kokemassa terveydessä ja toimintakyvyssä, johon ovat vaikuttaneet todennäköisesti sairauksien varhaisempi diagnosointi, elintapojen muutokset sekä ikääntyvien parantunut sosiaalis-taloudellinen asema. (Leinonen ym. 2006, 61–63.)

Erot elinajanodotteessa sukupuolten välillä ovat tasoittuneet ja ero on kaventunut 30 vuoden aikana 9:stä vuodesta 5,4 vuoteen (Tilastokeskus). Ikääntymiseen liittyy kuitenkin sukupuolittuneisuutta sen lisäksi, että naiset elävät miehiä vanhemmiksi. Biologinen ikääntyminen vaikuttaa naisten sosiaaliseen asemaan miehiä enemmän. Naisten asema perustuu esimerkiksi nuoruuteen liitettyyn kauneuteen ja hedelmällisyyteen, jotka vanhetessa vähenevät. Vaikka samanlaiset paineet kohdistuvat nykyään enenevässä määrin myös miehiin, on naisille yleisempää ruumiillisen iän merkkien manipulointi, kuten harmaiden hiusten piiloon värjääminen.¹ Myös sosiaaliseen ikään liitetyt pukeutumismormit koskevat useammin naisia kuin miehiä. (Rantamaa 2001, 56, 60.) Ikääntymiseen liittyy myös sukupuolittuneita kokemuksia, kuten leskeytyminen, joka koskettaa useammin ikääntyviä naisia kuin miehiä. (Chambers, Allan, Phillipson & Ray 2009, 75).

Väestö ikääntyy vauhdilla EU-maissa, mutta Suomessa ikääntyminen on EU:n keskiarvoa nopeampaa. Vuonna 1998 Suomessa ikääntyneiden suhteellinen osuus väestöstä oli noin 15 prosenttia. Ennusteiden mukaan yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä tulee vuonna 2020 olemaan 21,5 prosenttia. Nopeimmin kasvava ikäluokka tulee olemaan yli 90-vuotiaat. (Jyrkämä 2001, 167.) Suurten ikäluokkien ikääntyminen onkin suuri syy sille, miksi ikääntyminen on noussut merkittäväksi aiheeksi sekä tutkimuksessa että politiikassa. Suurista ikäluokista puhuttaessa

¹ Voidaan puhua myös vanhenemisen kaksoisstandardista, jolla tarkoitetaan naisten marginalisoitumista ensin sukupuolensa ja sen jälkeen ikänsä vuoksi (Sontag 1979 ref. Rantamaa 2001, 56).

tarkoitetaan vuosina 1946–1950 syntyneitä suomalaisia². Suurimmillaan syntyvyys oli vuosina 1946–1949, joista jokaisena syntyi yli 100 000 lasta. Samanlainen “Baby Boom” koettiin muuallakin maailmassa toisen maailmansodan jälkeen, mutta Suomessa ilmiöön liittyy omat erityispiirteensä. Suomessa välittömästi sodan jälkeen³ syntyneet suuret ikäluokat ovat kooltaan huomattavan suuria ja niitä voidaan pitää yhtenäisenä sukupolvena. Esimerkiksi Yhdysvalloissa “Baby Boom” jakautui kahdelle vuosikymmenelle, eikä yhtenäistä sukupolvea syntynyt. Suomeen ei syntynyt suurten ikäluokkien jälkeistä “kaikusukupolvea”, ja näin ollen ikäkohorttien välille on muodostunut merkittävä kokoero. (Karisto 2005, 17–23.)

Omanlaisensa suomalaisista suurista ikäluokista tekee myös niiden sosioekonominen nousu. Monilla ikäluokan edustajilla on kokemusta maalla asumisesta ja työnteon aloittamisesta nuorella iällä. Suomen hyvin nopeasta maaltamuutosta ja kaupungistumisesta johtuen suurilla ikäluokilla on kokemusta sekä maalaiselämästä että jälkitekollisesta tietoyhteiskunnasta. (Emt., 39-40.) Karkeasti suuret ikäluokat voidaan jakaa niihin, jotka siirtyivät suuriin kaupunkeihin opiskelemaan ja niihin, jotka jäivät työntekijöiksi kansakoulupohjalta. Suurten ikäluokkien työnteosta puhuttaessa on muistettava, että heidän ollessaan työuransa alkupuolella töitä riitti kaikille, jotka olivat sitä valmiita tekemään, eikä koulutus ollut kaikilla aloilla merkittävässä asemassa. Suurilta ikäluokilta kerätyistä esimerkkitarinoista käy ilmi, että ikäkohortille on tyypillistä vakava työeetos ja valmius tehdä raskasta työtä. Työeetos voidaan nähdä seurauksena yksinpärjäämisen ja selviytymisen eetoksesta, joka on lähtöisin agraariyhteiskunnasta, josta se on kulkeutunut myös yksilöllistyvän markkinakilpailun tulkintakehykseksi. Varsinkin suurilla ikäluokilla pärjääminen on usein vahvasti läsnä, sillä heidän juurensa ovat agraariyhteiskunnassa. (Hoikkala 2008, 85–87.) Vaikka suuria ikäluokkia voidaan pitää yhtenäisenä sukupolvena, on tulkintojen tekeminen ikäluokasta homogeenisena joukkona virheellistä. Hyvä esimerkki suurten ikäluokkien jakautumisesta sukupolvena ovat erot 1990-luvun lamasta selviytymisestä. Korkeasti koulutetut onnistuivat pysymään työelämässä kiinni ja vuosituhannen alussa suuri osa ikäluokasta oli työelämässä. Kuitenkin ne, joihin työttömyys laman aikana iski, ovat jääneet sen seurauksena usein pysyvästi työelämän ulkopuolelle. (Julkunen 2005, 277.)

Jo aiemmin mainittu ikäkohorttien suuri ero Suomessa on aiheuttanut suuria haasteita sosiaalipolitiikalle, sillä erot aiheuttavat merkittäviä eroja palvelutarpeisiin ja eläkepolitiikkaan

² Väestöilmiönä suurille ikäluokille on helppo löytää alkua, mutta poliittisena tai kulttuurisukupolvena ikäluokan rajaaminen on huomattavasti vaikeampaa (ks. Karisto 2005, 18).

³ Suurten ikäluokkien alkua voidaan määrittellä päivän tarkkuudella 15.8.1945, jonka jälkeen syntyneiden määrä ei päivässä laskenut alle 400 kuin hetkellisesti. Suuri syntyvyys sai alkunsa kymmenen kuukautta Lapin sodan päättymisen jälkeen. (Karisto 2005, 20.)

(Karisto 2005, 41). Viime vuosina ikääntymistä koskeva keskustelu on liittynyt suurelta osin suurten ikäluokkien eläkkeelle jäämiseen. Yhteiskuntapolitiikan tutkija Raija Julkusen artikkelissa *“Suurten ikäluokkien sankariteko”* (2005, 275-283) käy hyvin ilmi, kuinka suuret ikäluokat ovat vaikuttaneet eläkepolitiikkaan. Jo 1970-luvulla suurille ikäluokille tehtiin tilaa työelämässä helpottamalla edellisten ikäluokkien varhaista eläkkeelle siirtymistä. Laman jälkeisenä aikana suomalainen eläkepolitiikka on kokenut useita muutoksia, ja esimerkiksi julkisella puolella pyrittiin 1990-luvulla tekemään eläkkeelle siirtymisestä vähemmän houkuttelevaa nostamalla eläkeikää ja madaltamalla eläkkeiden tasoa. Väyliä eläkkeelle jäämisessä ei vähennetty, mutta niiden ikärajoja nostettiin. Tätä seuranneissa uudistuksissa on pyritty työssäolon pidentämiseen ja uudistuksissa on laskettu eläkeikää, mutta samalla luotu kannustimia pysyä työssä pidempään ja tilkitty mahdollisuuksia siirtyä varhaisin eläkkeelle esimerkiksi osa-aikaeläkkeen ikärajaa nostamalla. Julkunen huomauttaa, että nämä uudistukset luovat raamit, joissa yksilöt omia valintojaan tekevät. Työnantajien ei ole pakollista pitää ikääntyneitä työssä, ja ikääntyneet saattavat myös siirtyä pois työelämästä ilman virallista “väylää”. Tilanne on haastava, sillä eläke on monille suurten ikäluokkien edustajille toivottu ja odotettu vaihe.

Vuosituhanen vaihteessa keskusteluun ikääntymisestä on tullut uhkien rinnalle positiivinen viire, kun eri tahoilla on alettu korostaa ikääntyneiden potentiaalia ja puhua aktiivisesta ikääntymisestä. Valtioneuvoston kanslian julkaisemassa tulevaisuusselonteossa vuodelta 2004 painotetaan ikääntymisen voimavaroja ja huomautetaan, ettei Suomessa ole tällaista näkökulmaa aiemmin huomioitu eikä aktiivisen ikääntymisen varaan ole rakennettu varsinaista politiikkaa. Raportissa painotetaan aktiivisen ikääntymisen taloudellista ja terveydellistä puolta. Ikääntymisen positiivisiksi puoliksi nimetään myönteiset kustannusvaikutukset, joita syntyy, kun aiempaa pienemmät ikäluokat tarvitsevat vähemmän päivähoito- ja opetuspalveluja. Muina positiivisina vaikutuksina mainitaan muun muassa aluekehityksen tasoittuminen, ikääntyvien työntekijöiden kohtelun parantuminen, kansalais- ja järjestötoiminnan kasvaminen sekä eläkeikäisten antama apu työikäisille. (Kautto 2005, 7-16.)

Maailman terveysjärjestö WHO määrittelee aktiivisen ikääntymisen olevan ikääntyvän ihmisen elämänlaadun turvaamista optimoimalla mahdollisuudet terveyteen, osallistumiseen ja turvallisuuteen. Aktiivisen ikääntymisen tavoitteena on saada yksilöt ja ihmisryhmät ymmärtämään sosiaaliset, fyysiset ja psyykkiset mahdollisuutensa, ja saada heidät osallistumaan yhteiskuntaan tarpeidensa, halujensa ja mahdollisuuksiensa mukaan. Aktiivisuutta ei pidä tässä yhteydessä ymmärtää vain fyysiseksi aktiivisuudeksi tai palkkatyöhön osallistumiseksi, vaan laajasti osallistumiseksi yhteiskuntaan ja lähiyhteisöön. (WHO 2002, 12.) Aktiivinen ikääntyminen ei

myöskään rajaudu koskemaan vain ikääntyneitä, vaan sen taustalla on ajatus hyvästä yhteiskunnasta kaikille. Tästä perspektiivistä tarkasteltuna huomiota saavat sukupolvien väliset suhteet ja ikääntymisen katsotaan olevan elinikäinen prosessi. Aktiivinen ikääntyminen ja sen hyödyt eivät siis rajoitu ainoastaan yksilön elämään, vaan niillä voidaan nähdä myös yhteiskunnallinen merkitys. Eläkkeelle siirtyneiden ikääntyneiden toivotaankin jatkavan aktiivista elämää muun muassa vapaaehtoistoiminnan piirissä. (Haarni 2009, 81–82.) Mikko Kautto (2005, 9-10) huomauttaa, että aktiivista ikääntymistä käsiteltiin laajasti YK:n ikääntymiskonferenssissa vuonna 2002, mutta vielä kaksi vuotta konferenssin jälkeen elettiin aiheen piirissä hiljaiseloa. Syynä tähän hän arvelee olevan muun muassa sen, että aktiivisen ikääntymisen hyötyjä, kuten sairauksien ennaltaehkäisyn kustannussäästöjä, on vaikea havaita. Seuraavassa luvussa luon katsauksen ikääntymisen käsiteellistämiseen ja tämän jälkeen esittelen aktiiviseen ikääntymiseen liittyvää kolmannen iän käsitettä.

2.1 Tutkimuksellisia näkökulmia ikääntymiseen

Väestön ikärakenteen muuttuttua ja elinvoimaisten ikävuosien lisääntyttyä myös käsitys ikääntymisestä on muuttunut. Aiemmin vanhenemiseen liitetyt käsitykset esimerkiksi tuottamattomuudesta ja seniiliydestä sekä eläkkeelle jäämisestä porttina vanhuuteen ja kasvavaan hoivan tarpeeseen ovat aktiivisten vuosien lisääntyessä osoittautuneet vääriksi monen ikääntyneen kohdalla (Kurki 2007, 19–20). Sosiologi Anne Sankari ja sosiaaligerontologi Jyrki Jyrkämä (2001, 7–9) penäävät iän sosiologiaan käsittelevän artikkelikokoelman esipuheessa ikääntymiseen liittyvää yhteiskuntatieteellistä keskustelua ja tutkimusta psykologian ja lääketieteen rinnalle, jotka usein hallitsevat keskustelua. He korostavat, että ikääntymiseen liittyy useita ristiriitaisuuksia. Vaikka ikä ja ikääntyminen ovat aina yksilöllisiä kokemuksia, ikä on myös kulttuurinen väline, jonka avulla ihmisille annetaan identiteetti ja heidät asetetaan erilaisiin valta- ja auktoriteettisuhteisiin. Ikääntyminen ja eri elämänvaiheet eivät enää noudata tarkkoja ikärajoja, ja esimerkiksi eläkeläisillä voi olla kymmenien vuosien ikäero. Vaikka elämänvaiheesta toiseen siirtyminen on yksilöllistynyt, on kulttuurissamme säilynyt käsitys siitä, että on hienoa saavuttaa asioita mahdollisimman nuorena. Ikääntyminen koskettaa kaikkia ikäluokkia, mutta usein keskustelua hallitsee vanhimpien ikäluokkien ikääntyminen ja sen mukanaan tuomat ongelmat.

Konkreettinen osoitus ikääntymisen käsittelyn haasteista on, että ikääntyneistä puhuttaessa on haastavaa löytää termiä, johon ei liittyisi negatiivisia konnotaatioita. Jyrkämän (2001, 283) mukaan

ikäntymisen käsitteellistämällä on merkitystä, sillä se kertoo tavasta, jolla arvioimme ja arvostamme ikääntyviä ihmisiä. Esimerkiksi väitöskirjassaan Jyrkämä (1995, 15) käyttää rinnakkain termejä vanheneminen ja ikääntyminen. Leena Kurki (2007, 17–18) nimeää muiksi mahdollisiksi vaihtoehtoiksi muun muassa termit vanhus, seniorikansalainen, ikäihminen ja vanhempi aikuinen. Myös ikääntyvät itse kokevat merkittävänä sen, millä termeillä heihin viitataan. Vanhus-nimitystä pidetään suotavana vasta puhuttaessa yli 80-vuotiaista. Yli 60-vuotiaat tulisivat mielellään kutsutuiksi eläkeläisiksi tai ikäihmisiksi. Vanhus-termin karttaminen on ymmärrettävää, kun huomioidaan ne stereotypiat, joita sanaan liitetään. Mielikuvat ja stereotypiat vanhuudesta liittyvät usein erilaisiin sairauksiin tai niiden pelkoon, mikä ei jätä juurikaan tilaa yksilöllisyydelle. Mielikuvat eivät ole todellisuudesta irrallisia, vaan niillä on vaikutus siihen, kuinka ikääntyviä kohdellaan. Englantilaiset tutkijat Jenny Hockey ja Allison James (1993)⁴ ovat kuvanneet ilmiötä lapseistamisen käsitteellä. Tällä he tarkoittavat niitä näkyviä ja piileviä hoivakäytäntöjä, joilla iäkkäiltä kielletään täysi yksilöllisyys, johon länsimaissa mielletään muun muassa ideat autonomiasta ja valinnanvapaudesta. Ilmiö on havaittavissa vanhainkotien lisäksi laajemminkin yhteiskunnassa. (Jyrkämä 2001, 283–286.)

Ikääntyneiden määrän kasvaessa viime vuosina on herännyt kiinnostus ikääntyneisiin kohdistuvista asenteista ja stereotypioista. Ilpo Airio (2010) on tutkinut ESS-aineiston avulla ikääntyneisiin liittyviä asenteita, uskomuksia ja stereotypioita viidessä Euroopan maassa. Hän kuvaa ilmiötä ageismin käsitteellä. Ageisimilla tarkoitetaan vaikeasti havaittavia ja juurtuneita ikään liittyviä ennakkoluuloja, jotka voivat siirtyä esimerkiksi työelämän käytäntöihin ja aiheuttaa ikäsyrrjintää. Vaikka ageismi on rinnastettavissa rasismiin, siihen liittyy omat erityispiirteensä. Ageismissa ikään liittyvät stereotypiat kohdistuvat potentiaalisesti myös omaan tulevaisuuteen ja stereotypioista keskustellaan avoimesti. Ageismi saattaa ilmetä hyväntahtoisena tai tahattomana, kuten mielipiteiden väheksymisenä tai holhoavana kielenkäyttönä, joka paljastuu usein vasta, kun asiaa analysoidaan tarkemmin. Esimerkiksi ikääntyneitä kohtaan tunnettu sääli voi olla ageismia, sillä stereotyyppisenä tunteena se kohdistuu sosiaalisessa hierarkiassa alempana oleviin ihmisiin. Ikäsyrrjintä kohdistuu kaikissa Airion vertailemissa maissa eniten nuoriin, mutta myös eläkeikäiset raportoivat syrjinnästä. Suomessa asenteet iäkkäitä kohtaan ovat Airion vertailussa positiivisimpia, mutta eläkeikäisillä on tästä huolimatta kokemuksia ikäsyrrjinnästä Suomessakin. On hyvin vaikea antaa selvää vastausta siihen, kuinka paljon stereotyyppisiä käsityksiä ja asenteita on, sillä ageismi on hyvin vaikeasti havaittavissa. (Airio 2016, 4–22.)

⁴ Ref. Jyrkämä, Jyrki 2001, 286.

Eri tutkimusalat lähestyvät ikääntymistä ja ikämuutoksia erilaisilla painotuksilla. Esimerkiksi psykologian ja biologian parissa on kehitetty stabiliteetti- ja rappeutumisteorioita laajojen empiiristen poikittaistutkimusten avulla. Nämä teoriat korostavat elämänkulun prosessiluonteisuutta, kuten esimerkiksi ihmisen psykologista kehitystä ja kypsymistä aikuisuuteen tai yhdensuuntaista biologista rappeutumista. Teoriat tunnustavat mahdollisuuden yksilölliseen vaihteluun, mutta näkevät ikääntymisen yleisellä tasolla yhteiskunnasta irrallisena. (Marin 2001, 30–32.) Sosiaalitieteissä ikää ja ikääntymistä on lähestytty eri näkökulmista, tarkasteltu erilaisten myyttien, stereotyyppien tai perusmallien kautta (ks. esim. Rantamaa 2001; Kurki 2007; Rajamaa 2001; Haavio-Mannila ym. 2009). Sosiologiassa keskeinen termi elämän etenemisessä on elämänkulku, johon kuuluvat yksilön sisäisten tekijöiden ohella myös erilaiset ikänormit, historiallinen aika ja yksilön mahdollisuudet rakentaa elämänsä näissä puitteissa (Marin 2001, 28).

Länsimaissa kronologista ikää pidetään usein objektiivisena iän mittarina. Sen mukaan määrittyvät yksilön oikeudet ja velvollisuudet yhteiskunnassa, organisoituvat useat yhteiskunnan instituutiot ja sen avulla seurataan yksilöä lapsuudesta alkaen. Tämän vuoksi kronologiseen ikään liitetyt arvioinnit ja luokittelut tuntuvat usein luonnollisilta. (Rantamaa 2001, 52–54.) Kronologinen näkökulma jättää huomiotta ikääntymisen subjektiivisena kokemuksena. Kronologisesta perspektiivistä tarkasteltuna esimerkiksi eläkkeelle jääminen nähdään porttina vanhuuteen ja ihmisten elämäntilanteet, terveys ja sosiaaliset suhteet jäävät helposti huomiotta. (Kurki 2007, 19–20.) Kronologisen iän ongelma on, ettei se välttämättä korreloi yksilön kokemuksellisen iän kanssa. Kokemus vanhuudesta liittyy terveydentilaan ja fyysisen terveyden huonontuessa lisääntyy myös vanhuuden kokemus.⁵ Vanhimmista ikäryhmistä löytyy ihmisiä, jotka eivät koe itseään vanhoiksi. (Jyrkämä 2001.) Iän kronologisuuden sijaan kokemuksellinen ikä voi näytellä jossain elämäntapahtumissa suurempaa roolia (Marin 2001, 27). Vaikka iän kokemus on aina yksilöllinen, ei kokemus synny tyhjiössä vaan määrittyy yhteisölle ominaisten ikäkäsitysten mukaan.

Yksilötason ikäkokemukset on kytkettävä niihin historiallisiin, yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin yhteyksiin, jossa ne syntyvät, sillä yksilön elämä on aina yhteydessä näihin muutoksiin. Käsitteisiin ikävaiheista vaikuttavat muun muassa lyhytkestoiset tapahtumat, kuten talouden suhdannevaihtelut sekä pitkäkestoiset muutosprosessit, kuten modernisoituminen. (Rantamaa 2001, 50–51.)

Kokemukseen iästä liittyy myös se, millaiseksi elämänlaatu koetaan. Nuoret kokevat elämänlaadun kannalta tärkeäksi elämän merkityksellisyyden, keski-ikäiset jaksamisen työn, talouden ja arjen

⁵ Myös ammattialataustalla, siviilisäädellä ja asuinpaikalla on todettu olevan merkitystä vanhuuden kokemiseen. Kulttuurisella ympäristöllä on merkitystä vanhuuden kokemiseen. Esimerkiksi Tampereella vanhaksi tulemiseen voidaan vaikuttaa omalla toiminnalla, ja vanhoja ollaan vasta, kun yksilö kokee olevansa vanha. Pienemmillä paikkakunnilla, kuten Taivalkoskella iän karttumisella, terveyden heikkenemisellä ja työelämän ulkopuolelle jäämisellä on voimakkaampi vaikutus vanhuuden kokemiseen. (Jyrkämä 2001, 284–285.)

ristipaineessa, kolmanteen ikään ehtineille tärkeää on työelämässä jatkaminen tai siirtyminen eläkkeelle hyväkuntoisena ja neljännessä iässä olevat painottavat terveyttä ja ystävien tukea. (Vaarama ym., 133.)

Ihmiselämän voidaan katsoa koostuvan myös erilaisista vaiheista⁶. Vaiheisuuteen sisältyy implisiittinen vihjaus siitä, että ihmiset elävät jokseenkin samanlaisten vaiheiden mukaan, vaikka yksilöllisesti vaihtelu voi olla suurta ja niihin voi liittyä paradoksaalisia piirteitä. Esimerkiksi ihmisillä on usein halu elää pitkään, mutta vanhenemista pyritään välttämään. Eläkkeelle siirtyminen voi olla yksilölle tällainen ongelmallinen elämänvaihe. Vaikka ihmisten ruumiin ja mielen kunto olisi hyvä, voi työelämästä pois siirtyminen aiheuttaa sosiaalisen osaamisen kyseenalaistamisen. Useimmiten vaiheita katsotaan olevan kolme: lapsuus, aikuisuus ja vanhuus. Jaottelu on ongelmallinen, sillä elämän keskivaihetta kuvaamaan ei ole aikuisuuden lisäksi juuri käsitteistöä. Aikuisuuden ja vanhuuden eron tekee ongelmalliseksi se, että se siirtää vanhuuden aikuisuuden ulkopuolelle. Erityisen ongelmallista tämä on, jos vanhuuden katsotaan alkavan eläkkeelle jäämisestä, sillä eläkeiän alkamisessa on suuria vaihteluja ammattikuntien välillä. (Marin 2001, 19–23.) Jyrkämä (1995, 15–16) ilmaisee osuvasti väitöskirjassaan, että vasta iän mukanaan tuomat muutokset kuten eläköityminen tai lasten kotoa muutto ovat sosiaalisen vanhenemisen tutkimuskohteita. Jyrkämän väitöskirjassa näkökulma vanhenemiseen on sosiaalinen. Sosiaalinen vanheneminen voidaan käsittää irtautumiseksi sosiaalisesta vuorovaikutuksesta, muutoksina yksilön rooleissa elämänsä aikana ja se voidaan liittää muutoksiin yksilön suhteessa sosiaaliseen ympäristöön. Termillä voidaan viitata makrotason muutoksiin, kuten väestön vanhenemiseen suhteessa koulutusjärjestelmään ja talouteen, ja mikrotason muutoksiin, kuten muutoksiin yksilön sosiaalisissa rooleissa, yhteiskunnallisessa asemassa ja asenteissa. Sosiaalinen vanheneminen onkin avoin termi, jonka sisällöstä ei olla yksimielisiä. Useimmat määritelmät ovat kuitenkin samaa mieltä siitä, että sosiaalinen vanheneminen on monitasoisena ilmiö, jossa eri tasot, kuten yksilö ja yhteiskunta ovat vuorovaikutuksessa keskenään. (Jyrkämä 1995, 16–18.)

Ikääntymistä voidaan tarkastella myös perhesukupolvien kautta, jolloin huomio kohdistuu erityisesti eri-ikäisten ihmisten hoivaan ja siihen, kuinka perhe tähän hoivaan osallistuu. Perhesukupolvien kehittyminen on vaikuttanut tutkimusnäkökulman muutokseen, sillä ikäpyramidin painottuminen sen yläpäähän on tuonut mukanaan hoivaan liittyviä ongelmia. Perhesukupolvien ollessa yksinkertaisia hoivaongelmaa ei ollut, sillä lastenlasten syntyessä isovanhemmat usein kuolivat. Laajentunutta perhesukupolvia mallia on kuvannut pidentynyt elinikä

⁶ On hyvä tehdä ero ikävaiheen ja elämänvaiheen välille. Ensimmäisellä tarkoitetaan kronologiseen ikään liittyvää vaihetta ja jälkimmäinen liittyy yhdistäviin asioihin, kuten leskeytymiseen tai eläkkeelle jäämiseen. (Marin 2001, 21.)

ja vakaat aviosuhteet. Malliin liittyi myös lasten ja vanhusten määrän lisääntyminen ja keskipolven vaikeudet huolehtia heistä. Uusimpana ja nykyään vahvistuvana on latenttimalli, jossa perhesukupolvien ja sukulaisuuden määrittely vaihtelee. Määrittely on irronnut verisukulaisuudesta, ja yksilön kokemuksesta on tullut merkittävämpi määrittävä tekijä. Painopiste onkin siirtymässä yhteiskunnallisiin, sosiaalisiin sukupolviin, jotka syntyvät esimerkiksi historiallisen tapahtuman tai yhteiskunnallisen tilanteen myötä. (Marin 2001, 40–42.) Hoivaa ja auttamista tarkasteltaessa perhesukupolvien muutos aiheuttaa sen, että horisontaaliset auttamissuhteet tulevat vähenemään ja ylisukupolviset lisääntymään. Perhesukupolvien muutos näkyy erityisesti vaakasuorien sukulaisuussuhteiden muutoksena, ja esimerkiksi serkkujen, tätien ja setien määrän vähenemisenä. (Haavio-Mannila ym. 2009, 27.)

Sosiaalipoliittisesta näkökulmasta tarkasteltuna väestön ikääntyminen on tuonut erilaiset hoivaa käsittelevät kysymykset olennaisiksi. Ikääntyneiden hoivaan liittyvät kysymykset koskettavat laajasti hoivapalvelujen rahoitusta ja tuottamista, asiakkaiden ja ammattilaisten kohtaamisia sekä formaalin ja informaalisen hoivan kysymyksiä. Hoivaan liittyvän kiinnostuksen taustalla ovat muun muassa perhekoon pieneneminen, sukupolvien erillään asuminen sekä naisten ja miesten välinen tasa-arvoistuminen. Nämä tekijät ovat siirtäneet hoivaa pois kotitalouksilta julkiselle puolelle ja kolmannelle sektorille. (Anttonen, Valokivi, Zechner 2009, 8-11.) Erityisesti omaishoivaa koskevat kysymykset ovat nousseet tutkimuksessa mielenkiinnon kohteeksi muun muassa hoivan sukupuolittuneisuuden sekä omaishoivaa tukevien palveluiden ja kuluttajuuden näkökulmasta (Valokivi & Zechner 2009). Sosiaalipolitiikan piirissä on myös herännyt huoli siitä, että katsantokanta ikääntymiseen on nykyään turhankin positiivinen ja esimerkiksi hoivan todellisuus on hoivapolitiikassa kätkeyty numeroiden taakse. Vaivaisuudesta ja todellisesta hoivan tarpeesta ei puhuta, vaan vaivaisista vanhuksista puhutaan samoilla termeillä kuin juuri eläköityneistäkin. Heitä puhutellaan aktiivisina seniorikansalaisina ja kuluttajina, mistä käsin tarkasteltuna heidän toimijuudessaan ei ole mitään vikaa. Todellisuudessa hoivaa tarvitsevan vanhuksen keho ja muisti eivät vastaa tätä todellisuutta. Hoivapolitiikan kielessä korostuvat kotona asumisen ensisijaisuus, laitoshoidon negatiiviset puolet, ulkoistamisen ja julkisen sektorin kaventamisen välttämättömyys sekä toisinaan myös hoivan kuuluminen perhesuhteisiin. Tämä kieli hukkaa vanhuuteen kuuluvan vaivaisuuden ja avun tarpeen, joka ei sovi individualisoituneeseen maailmaan. *Hoivan arvoiset* -kirjan tutkijat korostavat vaivan olevan ihmiselämään luonnollisesti kuuluva puoli, johon vastaaminen hoivalla luo inhimillisiä suhteita ihmisten välille ja on taloudellisesti tuottavaa työtä. (Hoppania ym. 2016, 8–10.) Tanja Kuronen (2015, 50) sanoutuu väitöskirjassaan irti käsityksestä että vanhuuteen liittyisi jotain niin negatiivista, ettei siitä voisi puhua vanhuutena vaan sitä tulisi

kierrällä erilaisilla termeillä. Hän esimerkiksi korostaa tutkimuksensa kohteena olevan hoivaa tarvitsevia vanhuksia, ei “kolmasikäläisiä” tai “harmaita panttereita”.

2.2 Kolmas ikä

Kolmannen iän käsite on syntynyt eliniän pidentyessä kuvaamaan työiän ja neljännen iän eli niin sanotun varsinaisen vanhuuden väliin jäävää aikaa. (Haarni 2010, 9.) Kolmannen iän käsitteen yleistyminen liittyy muuttuneeseen käsitykseen vanhuudesta. Käsite liittyy 1980-luvulla virinneeseen keskusteluun, jossa vanhuudesta alettiin negatiivisuuden sijaan puhua myönteisenä elämänvaiheena. (Koskinen 2004, 31–32.) Ihmisen elämä voidaan jakaa eri ikävaiheisiin. Historioitsija Peter Laslett (1989, 144–154) jaottelee nämä ikävaiheet ensimmäiseen, toiseen, kolmanteen ja neljänteen ikään. Ensimmäiseen ikään hän kuvaa kuuluvan riippuvuuden, koulutuksen ja sosialisointin ja toiseen ikään vastuun, kypsyyden ja itsenäisyyden. Kolmas ikä on henkilökohtainen saavutus ja mahdollistaa vapauden aiempien ikien vastuista, ja neljänteen ikään kuuluu varsinainen vanhuus ja sen mukanaan tuomat raihneisuus ja riippuvaisuus muista. Ensimmäisen ikävaiheen voidaan laskea alkavan biologisesta syntymästä, ja siirtyminen eteen päin uusien vastuiden maailmaan tapahtuu usein syntymäpäivien kautta. Muiden ikävaiheiden alut ja siirtymät niiden välillä ovat huomattavasti yksilöllisempiä. (Emt., 144–154.) Erityisesti kolmas ikä on subjektiivinen kokemus, eikä sen alkamiselle voida asettaa tiettyä kronologista ikää. Usein, kun kolmatta ikää halutaan määritellä kronologisen iän perusteella, sen ajatellaan alkavan noin 50 ja 60 ikävuoden välillä ja päättyvän noin 80 ikävuoden tietämällä (esim. Koskinen 2004, 32.) Laslett (1989, 77–78) huomauttaa, että kolmas ikä voi monien yksilöiden kohdalla olla limittäinen toisen tai jopa ensimmäisen iän kanssa, eikä kolmannen iän alkamista voi määrittää syntymäpäivien perusteella. Usein kolmas ikä kuitenkin alkaa eläkkeelle jätäessä. Myös kolmanteen ikään siirtyminen on yksilöllinen kokemus: toiset kokevat jatkavansa elämäänsä kuin mikään ei olisi muuttunut, toiset pohtivat asemansa muuttumista ja kokevat huolta, pettymystä ja katkeruutta. (Haarni 2010, 47).

Kolmanteen ikään liittyy olennaisesti vapaus aiemman elämän vaatimuksista. Tämä vapaus ilmenee eläkkeelle siirryttäessä vapautena palkkatyöstä ja yhä useammin myös toimeentulohuolista. Vapaus ei kuitenkaan rajoitu ainoastaan asioista vapautumiseen, vaan se käsittää myös vapauden toimia aktiivisesti. Toiset eläkeläiset löytävät kiinnostuksen matkailuun tai taiteisiin, ja osa taas haluaa pysytellä kiinni työelämässä esimerkiksi vapaaehtoistyön kautta. (Weiss & Bass 2001, 4–5.)

Kolmas ikä liittyy laajempaan muutokseen niin ihmisten fyysisessä kunnossa ja aktiivisuudessa kuin ajatuksissakin. Ihmiset ovat laajasti hyväksyneet elämässään postmodernin fokuksen, jossa korostuu nuorekkuus, aktiivisuus ja terveys. (Emt., 30.)

Kolmanteen ikään liittyy usein elämää mullistavia kokemuksia, kuten isovanhemmuus tai leskeytyminen. Chambers, Allan, Phillipson ja Ray (2009) ovat nostaneet esille, että ikäkohortti voi olla vaikuttamassa leskeytymisen kokemukseen. Toisen maailmansodan jälkeen syntyneiden naisten elämää ovat usein leimanneet hyvän äitiyden ja vaimouden roolit. Nämä naiset ovat leskeksi jäädessään esimerkiksi välttäneet uudelleen naimisiin menoa, sillä he eivät halunneet joutua tilanteeseen, jossa joutuisivat jälleen huolehtimaan muista. Leskeksi jäämiseen on usein liitetty kokemukset yksinäisyydestä, köyhyydestä ja huonosta terveydestä. Kuitenkin selviytymiseen tästä uudesta haastavasta vaiheesta vaikuttavat yksilön sosiaaliset ja persoonalliset ominaisuudet. Lisäksi aiemmin eletyllä elämällä on suuri vaikutus: sosiaalisesti eristäytyneet saattavat kokea olonsa aiempaa yksinäisemmäksi, mutta toisille leskeytyminen voi mahdollistaa elämän uudenlaista toteuttamista. Varsinkin leskeytyminen onnettomasta avioliitosta voi parantaa elämänlaatua. Leskeyden mahdollistamat kokemukset uudesta positiivisemmasta ja vapaammasta elämästä voivat olla haastavia näyttää lähipiirille. Leskeys ei ole sukupuolittunut ainoastaan sen vuoksi, että naiset jäävät miehiä useammin leskiksi, vaan he myös selviytyvät uudesta elämänvaiheesta miehiä paremmin. Tähän syinä ovat muun muassa muiden leskien tarjoama ”yhteisö” ja se, että naiset pitävät enemmän yhteyttä esimerkiksi sukulaisiin ja ystäviin. Miesten sosiaalisuus on useammin rajoittunut omaan puolisoon, jolloin leskeksi jääminen voi olla hyvin eristävä kokemus. Sukupuolten välinen suoraviivainen jako ei ole mahdollista, sillä myös naiset voivat miesten tavoin leskeytyessään eristäytyä. (Chambers, Allan, Phillipson & Ray 2009, 75–83.)

Laslettin (emt. 78–79) mukaan kolmas ikä ei voi ilmetä ainoastaan yksilöiden kohdalla, vaan yhteiskunnan on saavutettava tietty piste, jotta kolmannesta iästä voidaan puhua. Se edellyttää esimerkiksi eliniän pidentymistä siinä määrin, että toisen iän jälkeinen aika on riittävän pitkä koko väestötasolla, ei ainoastaan onnekkaimpien kohdalla. Lisäksi kolmannen iän ilmeneminen vaatii sen, että yksilöt uskovat elävänsä riittävän pitkään toisen iän jälkeen ja voivat näin ollen suunnitella elämänsä kolmannessa iässä. Kolmannen iän voidaan ensi kertaa katsoa ilmenneen Britanniassa 1950-luvulla, mutta vakiintuneen vasta 1980-luvulla. Esimerkiksi Skandinaviassa ja Italiassa tilanne vakiintui jo huomattavasti aiemmin, ja todennäköistä on, että kehitys jatkuu koko maailmassa. Sosiaaligerontologian professori Antti Kariston (2004, 91–92) mukaan kolmas ikä Suomen kaltaisissa yhteiskunnissa viittaa keskimääräisyyksiin, eikä se kaikkien kohdalla toteudu. Hänen mukaansa kolmas ikä toimiikin paremmin väestötasolla kuin yksilötasolla, sillä kaikkien

kohdalla elämä ei etene kolmannen iän kautta vanhuuteen. Kolmannesta iästä puhuttaessa tulee myös ottaa huomioon, etteivät kaikki eläkeikäiset ihmiset ole vapaita kasvatuksesta tai toimeentulohuolista. Useat eläkkeellä olevat ihmiset esimerkiksi tukevat taloudellisesti lapsiaan ja lapsenlapsiaan. Lisäksi kaikki kolmannessa iässä olevat eivät käytä aikaansa aktiivisuuden ylläpitoon ja monipuoliseen tekemiseen. (Weiss & Bass 2001, 32.)

Kolmanteen ikään liittyen on alettu puhua tuottavasta ikääntymisestä, jossa nähdään ikääntyvillä ihmisillä voimavaroja ja mahdollisuuksia ottaa ikääntyessään uusia rooleja. Tuottavaan ikääntymiseen kuuluvat aktiviteetit, jotka voivat olla palkallisia tai ei-palkallisia ja joilla ikääntyvät tuottavat hyödykkeitä ja palveluja, kuten lastenhoito, vapaaehtoistyö ja omaishoito. Tuottavan ikääntymisen käsitteellä pyritään luomaan kuvaa ikääntyvien ihmisten mahdollisuuksista tuottavaan toimintaan, kiinnittämään huomiota siihen, ettei yhteiskunnassa ole riittävästi rooleja ikääntyville, murtaa ikäsjrjintää ja laajentaa näkemystä ikääntymisestä pelkkänä biologisena prosessina. Kritiikkinä on kuitenkin esitetty, että tuottavalla ikääntymisellä markkinaideologia tuodaan mukaan ikääntymiseen. Ikääntymisen ymmärtämisessä tärkeäksi tulevat tällöin yksilön vastuu ja yksilöllistyminen, ja ikääntymisen ongelmat muuttuvat yksilön ongelmiksi valtion vastuun pienentyessä. Tuottava vanheneminen jättää huomiotta muun muassa sukupuolen ja yhteiskuntaluokan ja se voi diskriminoida valtavirrasta poikkeavia yksilöitä. (Koskinen 2004, 33–36.) Ikääntymisestä onkin varottava puhumasta ainoastaan kolmannen iän näkökulmasta ja aktiivisuuden ja nautinnon aikana. Todellisuudessa kolmas ikä ei kosketa kaikkia ja sen kesto eri ihmisten välillä voi vaihdella hyvinkin paljon. Kolmannen iän jälkeen monelle myös koittaa neljäs ikä, johon liittyvät raihnaisuus ja hoivan tarve (esim. Laslett 1989).

3. Yhteisö

Primitiivisimmillään yhteisöjen muodostumisen voidaan katsoa alkavan ihmisen syntymästä. Yksilö syntyy sattumanvaraiseen ympäristöön. Hänen ajatuksiensa muuttuessa kompleksisemmiksi ja tarkemmiksi on hänen käytössään hienostuneempia keinoja uusien ihmissuhteiden muodostamiseen sekä siinä yhteisössä, johon hän on syntynyt, että omiin harrastuksiinsa tai mielipiteisiinsä liittyen. Näin yksilö etenee heterogeenisestä perheyhteisöstä homogeenisiin sosiaalsiin suhteisiin. Yksilön kehityksen myötä yhteisöjen fyysisen läheisyyden merkitys korvautuu henkisellä merkityksellä. (Simmel 1922.) Sosiaalipolitiikan tutkija Heikki Lehtosen (1990, 29–30) mukaan hyvä yhteisö nähdään usein ihmisten vapaaehtoisena yhteenliittymänä, jolla pyritään ehtojen parantumiseen. Yhteisö pyrkii tähän yhteistoiminnalla niin, että kaikki jäsenet osallistuvat siihen jäsenyyden myöntämällä oikeutuksella. Tällaisessa ideaalitulanteessa, jota harvoin esiintyy käytännössä, vuorovaikutussuhteet jäsenten välillä kehittyvät yhteisön sisällä ja päätävältä jakautuu tasavertaisesti ryhmän jäsenten kesken.

Yhteisöllisyyteen luetaan kuuluvaksi reaalisesti olemassa olevat vuorovaikutusprosessit sekä mielikuvat näistä prosesseista. Kun puhutaan reaalisista prosesseista, tarkoitetaan toiminnallista yhteisöä, ja mielikuvista puhuttaessa tarkoitetaan symbolista yhteisyyttä. Toiminnallisissa yhteisöissä yhteisyys kehittyy vuorovaikutuksessa ja yhteisön jäsenten ryhmäidentiteetti muodostuu konkreettisen toiminnan perusteella. Toiminnallisesta ryhmästä voidaan puhua, kun yksilöistä on muodostunut ryhmä, joka vuorovaikuttaa ulkopuolisten ryhmien ja yksilöiden kanssa ja on vuorovaikutuskentässä muiden toimijoiden tunnistama. Yhteisöistä puhuttaessa toiminnan suorittajina on aina ihmisryhmä, eivät yksittäiset yksilöt. Toiminnallisille yhteisöille yhteistä on pysyvä vuorovaikutus, jonka avulla määrittyvät jäsenten väliset vuorovaikutussuhteet, kuten sisäinen hierarkia ja normit, ryhmän jäsenten yksilölliset käyttäytymisasteet ja ryhmän jäsenten sekä ryhmän ulkopuolisten yksilöiden välisen vuorovaikutuksen säännöt. Jotta ryhmä voidaan käsittää yhteisöksi, on näiden kolmen seikan oltava ryhmän jokaisen yksilön tiedossa. Yhteisöllisyydellä viitataan siis tässä tapauksessa sosiaalisen vuorovaikutuksen tapaan tai toimintaperiaatteeseen. *Symbolisella yhteisyydellä* tarkoitetaan jaettuja uskomuksia, tunteita ja subjektiivisia kokemuksia, jotka voivat sisällöltään olla uskonnollisia, poliittisia tai suhtautumista johonkin asiaan. Symbolisella yhteisyydellä ei ole rajattuja ilmenemismuotoja, vaan se yhdistää epämääräisiä ihmisryhmiä. Symbolinenkin yhteisyys on normatiivista siinä mielessä, että se vaikuttaa yksilöiden käyttäytymiseen sen kautta miten yksilöt johonkin asiaan suhtautuvat. Symbolista yhteisyyttä tuotetaan ja uusinnetaan jatkuvasti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, ja se on osoitus ihmisten

pyrkimyksestä jäsentää elämänsä elämisen arvoiseksi. Empiirisessä yhteisötutkimuksessa jaotteluun kuuluu myös alueellisuuden ulottuvuus. Lehtosen (1990, 23) mukaan tätä ei kuitenkaan ole tarpeen käsitellä erillisenä yhteisyyden muotona, sillä alueellinenkin yhteisyys voi olla joku toiminnallista tai symbolista. (Lehtonen 1990, 17, 23–27.)

Perhesosiologi Riitta Jallinoja (2009, 14–15) on käyttänyt sosiaalisten suhteiden kohdalla jakoa *pitkäkestoisiin* ja *lyhytkestoisiin* suhteisiin. Jälkimmäiset syntyvät ihmisten satunnaisissa kohtaamisissa, eikä yksilöiden välille synny velvollisuuksia. Lyhytkestoisia suhteita voidaan kuvata ”rinnalla olemisen suhteiksi”. Pitkäkestoiset suhteet ovat luonteeltaan velvoittavia, joissa ihmiset ovat ”toisiaan varten”. Pitkäkestoisesta ja vahvojen sidosten yhteisöstä hyvänä esimerkkinä toimii perhe. Sosiaalisten suhteiden sitovuutta voidaan kuvata sitoutumisen ja irrallisuuden ääripäillä. Ne ovat kaikissa sosiaalisissa suhteissa läsnä, mutta niiden painoarvo vaihtelee. Esimerkiksi perheet ovat sitovia. Perheenjäsenten välillä on myös irrallisuutta ja pyrkimyksiä etäisyyden ottoon. Voimakkaasti sidoksissa oleva yksilö voi kokea riippumattomuutensa tukahtuvan, liian heikosti sidoksissa oleva voi taas kokea irrallisuutta. Ihanteellisena sidoksena voidaan pitää sellaista, jossa yksilö tuntee olevansa sidoksissa, samalla kuitenkin itsenäisyytensä säilyttäen. Toisen jaottelun erilaisten yhteisyyden muotojen välille Jallinoja (2009, 14) on tehnyt saksalaisen filosofin ja sosiologin Herman Schmalenbachin (1977) jaotteluun perustuen. Schmalenbach jaottelee yhteisyyden perusmuodot yhteisöksi, liitoksi ja yhteiskunnaksi. Näistä ensimmäinen perustuu osapuolten kokemaan yhteisyyteen, joka koetaan luonnollisena ja itsestään selvänä. Tätä käsitettä Jallinoja kuvaa yhteisöllisellä yhteisyydellä. Liitto poikkeaa tästä merkittävästi, sillä sen keskiössä ovat tunteet, joten liitossa yhteisyyden kestävyys on aina alistainen tunteille. Jallinoja nimittää tätä yhteisyyden muotoa rakkauden yhteisyydeksi. Yhteiskunta taas perustuu riippumattomien yksilöiden muodostamaan sopimukseen, joka luo osapuolille velvoitteita ja on myös purettavissa. Jallinoja on korvannut Schmalenbachin yhteiskunta-termin sopimuksella ja nimittää tähän perustuvaa yhteisyyttä sopimukselliseksi yhteisyydeksi. Nämä kaikki eri yhteisyyden muodot ovat läsnä perhesuhteissa. Lisäksi sosiaalisten suhteiden sitovuudessa ovat aina läsnä sitoutuminen ja irrallisuus. Pitkäkestoisissa suhteissa, kuten perheissä, korostuu sitoutuminen suhteessa irrallisuuteen ja lyhytkestoisissa taas painottuu enemmän irrallisuus, eikä yksilöiden välille synny velvollisuuksia.

Lehtonen (1990, 197) esittää, että yhteisöihin liittyvä aatteellinen puoli eli symbolinen yhteisyys on nykyään yhtä tärkeä kuin toiminnalliset yhteisöt. Tästä osoituksena on, että yhteiskunnallisista vaihteluista huolimatta yhteisöllisyys on säilyttänyt asemansa ihmisten mielissä ja keskustelussa. Mikko Saastamoisen (2009, 33–36) mukaan keskustelua yhteisöllisyydestä käydään laajasti, mutta

sen ongelmana on, että termillä yhteisö viitataan laajasti niin makroyhteisöihin kuin arkisiin lyhytkestoisiin kohtaamisiin. Elämäämme leimaavat nykyään kilpailu ja yksilöllisyys, mikä saa monet kaipaamaan muita ihmisiä ympärilleen ja nostalgisoimaan yhteisöllisyyttä. Keskustelun lisääntymiseen ovat vaikuttaneet sekä yhteiskunnalliset muutokset, kuten hyvinvointivaltioprojektin alasajo, että yksilöiden muuttunut tilanne, jossa elämänmuutokset kohdataan yhä useammin yksin. Saastamoisen mukaan yhteisön käsitettä voidaan pitää jopa tieteellisesti käyttökelvottomana, sillä sen yksiselitteinen määrittely on mahdotonta. Yhteisöllisyyteen liitetyt tunteisiin vetoavat puolet, kuten välittäminen ja altruismi, tekevät yhteisöllisyyden nostalgisoinnista helppoa. Sosiologisessa keskustelussa yhteisö ja yhteiskunta on nähty vastakkaisina, ja modernisaation myötä yhteiskunta on kehittynyt suunnitelmalliseksi ja sopimukselliseksi ja tullut näin orgaanisena pidettyjen yhteisöjen tilalle. Saksalais-yhdysvaltalainen taloustieteilijä ja sosiologi Albert O. Hirschman on esittänyt ajatuksen yhteisöllisyyden syklisestä heiluriliikkeestä. Ajatus on esitetty liittyen poliittiseen osallistumiseen, jossa heilurin toisessa päässä ihmiset osallistuvat joukoittain yhteisten asioiden hoitoon ja toisessa päässä osallistumiseen petytään ja osallistuminen vaihtuu omaan elämään, hyvinvointiin ja kuluttamiseen keskittymiseen. Kun kuluttamiseen kyllästytään, nostaa vuorostaan yhteisöllisyys päätään. Sykliä aikaväli on noin 10–15 vuotta. (Hautamäki 2005, 7–8.)

Kiinnostukseen yhteisöä kohtaan liittyy kommunitaristien ja uusliberalistien esittämä kritiikki, johon molemmat osapuolet ovat löytäneet ratkaisun kansalaisyhteiskunnasta: uusliberalistit näkevät siinä mahdollisen oikeutuksen valtion vallan purkamiselle ja kommunitaristit näkevät sen kapitalismin suoja-alueena. Kommunitaristit kritisoivat liberalismia vapauden maksimoinnista ja sen aiheuttamasta irtautumisesta kaikesta hyvästä, kuten yhteisöllisyydestä, vastuusta ja kansalaishyveistä. Lopulta kansalainen on vain kuluttaja, joka pyrkii ainoastaan maksimoimaan oman hyvänsä ottamatta millään tavalla muita huomioon. Lopulta yksilöiden täydellinen vapaus johtaa kaiken merkityksellisyyden hajoamiseen. Saman kritiikin mukaan myöskään valtion kykyyn kasvattaa kansalaisia ei voida luottaa. Kommunitaristit eivät lähtökohtaisesti kuitenkaan pidä uusia yhteisöllisyyden muotoja yksilön pelastuksena, sillä ne pohjaavat sattumanvaraisuudelle, muodille ja elämäntavoille. Kommunitaristien silmissä aito yhteisöllisyys nousee jatkuvuudesta ja yhteisömoraalista. Tällainen käsitys voi Kalle Haatasen (2000) mukaan olla liian vahva, sillä se nojaa sellaisiin käsityksiin, joita ei meidän ajassamme ole mahdollista löytää, kuten moraalikäsitteet ja henkilökohtaisen ja poliittisen erottaminen toisistaan. Hänen mukaansa myös kaiken kaupallisuuden ja julkisuuden yksiselitteinen tuomitseminen on liioiteltua, sillä identiteetti on muuttunut häilyväksi jo ennen kuluttajuutta. Näin on niissä tilanteissa, joissa olemme valintatilanteen edessä. Kuluttajuus voi toimia myös reflektion ja vaikuttamisen arenana.

torjumalle ne. Torjunta taas on luonnollinen itsesuojelukeino. Tämä kaikki johtaa siihen, että yksilön itsesuojeluvaisto vaatii häneltä myös sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvää negatiivisuutta. Pidättyväisyyteen ja negatiivisuuteen turvautuva suurkaupunkilainen ei siksi tunne pitkäaikaista naapuriaan edes ulkonäöltä ja vaikuttaa tunteettomalta pikkukaupunkilaisen silmissä. (Simmel 2005, 34–35.)

Uudempien yhteiskuntatutkimusten painotuksen mukaan yhteisöjen paikallinen vuorovaikutus on korvautunut merkitysten ja identiteettien etsimisellä, minkä johdosta yhteisöjen sosiaaliset käytännöt ovat muuttuneet symbolisiksi rakennelmiksi. Yhteisten merkitysten löytäminen ja ylläpitäminen jatkuvan kommunikaation avulla on tullut kasvokkaista vuorovaikutusta merkityksellisemmäksi. Postmodernien teoreetikkojen mukaan ihmiset joutuvat jatkuvasti etsimään ja määrittelemään identiteettiään. Näin ihmisistä on tullut vaeltajia eri yhteisöjen välillä, mikä taas on vähentänyt yhteisöllisiä sidoksia. Ihmisten etsiessä identiteettiään ja niitä tukevia yhteisöjä jäävät yhteisöt avoimiksi. (Hautamäki 2005, 8–10.) Yhteisöjen määrittely ulkoapäin ei ole mahdollista. Tämä näkyy muun muassa perheiden määrittelyn muutoksessa. Perheistä voidaan Riitta Jalliojan (2009, 15–16) mukaan puhua hybridiperheinä, jolloin korostuu yksilön vapaus määrittellä perheensä haluamallaan tavalla. Esimerkiksi yksilöt, jotka ovat osa tiivistä työyhteisöä, joissa jäsenten suhteet ovat lämpimät ja läheiset, voivat määrittellä yhteisön perheeksi. Aaro Harju (2005, 72–75) kiinnittää huomion siihen, että yhteisöllisyyden rapautumisen sijaan voidaan puhua yhteisöllisyyden muutoksesta. Siinä, missä 1950-luvun Suomessa autettiin lähiyhteisöä, keskittävät suomalaiset auttamisensa nyt henkilökohtaisesti tärkeäksi kokemiinsa kohteisiin. Harju ennustaa ihmisten haluavan tulevaisuudessa korvata konkreettisen työnavun rahalla. Yhteisöllisyyden muutos näkyykin siinä, kuinka yhteisöt muuttuvat yksilöllisemmiksi ja symbolinen yhteisyys muuttuu merkityksellisemmäksi. Yksilöllinen yhteisöllisyys jättää tilaa yksilölle ja hänen tärkeäksi kokemilleen arvoille, jotka ohjaavat ihmisten valintoja symbolisissa yhteisöissä. Tärkeäksi koettujen asioiden eteen ollaan Harjun edelleen valmiita tekemään töitä, joten yhteisöllisyys saa kansalaisyhteiskunnassa uusia muotoja ja siitä tulee aiempaa moniulotteisempaa.

Postmodernina aikakautena uusia yhteisömuotoja on kuvattu muun muassa termeillä kevytyhteisö ja elämäntapayhteisö. Näille yhteisöille ominaisia piirteitä ovat muun muassa eriytyminen, virtuaalisuuden mahdollistama intensiivinen vuorovaikutus, hetkellisyys ja pintapuoliset suhteet. Yhteisöllisyys voi perustua myös erilaisille ystäväverkostoille esimerkiksi tilanteissa, joissa yksilöt asuvat erillään perheistään. Merkittävä vauhdittaja yhteisöjen muutokselle on ollut teknologian kehitys. Internetin avulla yksilöt voivat kuulua yhteisöihin ja olla yhteydessä sen muihin jäseniin ilman aikaa ja paikkaan sidottua vuorovaikutusta. Internetin mahdollistamat yhteisöt voidaan

nähdä demokraattisen osallistumisen ytimenä, mutta toisaalta niihin liittyy huoli jatkuvasta pirstaloitumisesta ja sosiaalisten kokemusten eriytymisestä. Verkko-yhteisöt mahdollistavat myös aivan uudella tavalla kuluttajien sitouttamisen ja markkinoinnin tehokkaan kohdentamisen. (Saastamoinen 2012, 59–61.) Internetin synnyttämät yhteisöt eivät kuitenkaan aina ole alisteisia kuluttajuudelle, vaan ne voivat perustua täysin uudentylaiselle tekemiselle. Hyvä esimerkki tällaisesta ovat avointa lähdekoodia kehittävät yhteisöt, esimerkiksi Suomesta lähtöisin oleva Linux-käyttöjärjestelmän kehittäjäyhteisö. Tämä kehittäjäyhteisö on syntynyt täysin verkossa ja sen jäsenten yhteydenpito perustunut kasvokkaisen vuorovaikutuksen sijasta muun muassa sähköpostille. Toimivan yhteistyön luomiseksi on usein esitetty tarvittavan luottamusta ja kasvokkaista kohtaamista, mutta Linuxin kehittäjäyhteisö on onnistunut tässä täysin virtuaalisesti. Linux ja sen kehittäminen kilpailukykyiseksi kapitalististen tuotteiden kanssa ovat olleet osoitus siitä, että täysin tuntemattomien välinen tulokellinen yhteistyö on mahdollista. (Tuomi 2005, 135–137.)

Yhteisöllisyyden muutos on näkynyt myös työelämässä, jossa työntekijöitä on pyritty yhteisöllistämään tiimejä luotaessa. Ulkoapäin tapahtuva ihmisryhmien ohjailu yhteisöllistymisen suuntaan on *yhteisöllistämistä*. Yhteisöllisyys työelämässä on aina alisteinen organisaation johdon sanelemille tavoitteille. Tämän virallisen organisoitumisen ohella tapahtuu usein epävirallista organisoitumista. Epävirallisia reittejä syntyneet yhteisöt työpaikoilla ovat kokeneet kovia iskuja henkilöstövähennysten ja organisaatiomuutosten vuoksi. Työelämän yhteisöllisyyden kannalta esimerkiksi managerismiin pohjautuvat johtamistavat, tiukat tulosvaatimukset ja yksilöiden suorituksen arviointi aiheuttavat keskinäistä kilpailua ja muiden arviointia. (Kuittinen & Kejonen 2012, 246–252.) Tuula Melkas (2009, 39–42) on havainnut, että työtovereiden yhdessä viettämä vapaa-aika on päivittäisellä ja viikottaisella tasolla harvinaista. Yhdessä työtovereiden kanssa vietetyn vapaa-ajan erot liittyvät ikään, eikä nykyisellään eroja ole niinkään sukupuoleen tai sosioekonomiseen asemaan liittyen. Alle 35-vuotiailla työtovereiden tapaaminen vapaa-ajalla on yleisempää kuin yli 35-vuotiailla. Yhtenä selittäjänä tekijänä sille, miksi harvoin toistuvat tapaamiset ovat yleistyneet, saattaa olla henkilöstölle järjestettävien tapahtumien järjestäminen.

Yhteisöllisyyden muuttumisesta ja sen uusista muodoista voidaan päätellä, että ihminen tuntee edelleen halua ja tarvetta kuulua yhteisöihin. Kuuluminen näihin yhteisöihin edellyttää jatkuvaa avointa kommunikaatiota ja kommunikaatioyhteisöt ovatkin muuttuvan maailman yhteisöjä. Kiinnostus yhteisöihin ja niihin kuulumiseen ei siis välttämättä ole nostalgiaa ja kaipuuta menneeseen vaan ihmisten selviytymistä epävarmassa maailmassa. (Hautamäki 2005, 10.) Yhteisöllisyyteen liittyvä keskustelu on viimeiset pari vuosikymmentä liittynyt globalisaatioon ja

invidualisoitumiseen. Tähän keskusteluun on liittynyt olennaisesti sosiaalisen pääoman termi. (Saari 2010, 13–14.) Puhe sosiaalisesta pääomasta voidaan Leena Kurjen (2006, 120–122) mukaan nähdä osana keskustelua, joka liittyy huoleen yhteisöllisyyden hajoamisesta ja ihmisten halusta priorisoida yksityisyyden piirissä vietettyyn aikaan. Sosiaalisen pääoman käsitteellistäminen on melko levällään ja usein sitä käytetään tilanteissa, joissa sitä käytännössä ilmenee. Termillä on useita määritelmiä: se voidaan käsittää ihmisten välisinä sosiaalisina suhteina, rakenteita ja normeja muokkaavana toimintana, kaikkia yhteiskunnan sosiaalisia suhteita muokkaavina instituutioina ja verkoistoina. Kaikille määritelmille yhteistä on, että sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan ihmisten välisiä institutionaalisia suhteita. Ottamalla käyttöön tällainen markkinoihin ja talouteen liittyvä termi on toivottu esimerkiksi taloustieteilijöiden ottavan osaa keskusteluun. Rinnastamalla sosiaalinen eli ihmisten välinen ja pääoma eli raha voidaan sosiaalinen pääoma ymmärtää sellaiseksi ihmisten väliseksi toiminnaksi, jolla on taloudellista hyötyä.

Yhteisöllisyyden muutos on nostanut esiin myös kasvavan huolen ihmisten yksinäisyydestä. Usein yksinäisyyteen lääkkeenä nähdäänkin yhteisöllisyys. Suomalaisten auttamista ja asenteita tutkittaessa on todettu, että yksinäisyyden kohdalla eniten apua odotetaan lähipiiriltä ja lähinaapurustolta. Yksinäisten vanhusten kohdalla apua odotetaan myös julkiselta sektorilta. (Grönlund & Falk 2016, 253–256.) Ongelma yksinäisyyteen puuttumisessa on, että se nähdään hyvin vahvasti yksityisyyden piiriin kuuluvana, joskus jopa tabuna, joka aiheuttaa häpeää. Tästä hyvänä esimerkkinä on, kuinka järjestöt pyrkivät puuttumaan yksinäisyyteen, mutta tätä ei suoraan sanota. Toiminta kohdistetaan sellaisiin ihmisryhmiin, joilla yksinäisyyttä voi ilmetä, kuten lapsiperheisiin ja vanhuksiin. (Emt., 270–271.)

Yksinäisyyttä tutkinut hyvinvointisosiologian professori Juho Saari korostaa (2010, 11–12) yksinäisyyden olevan enemmän kuin mikrotason ilmiö, mutta sen mieltäminen yhteiskuntapoliittiseksi kysymykseksi tekee kuitenkin siitä haastavaa juuri sen yksityisen luonteen vuoksi. Yksinäisyys voidaan Saaren (emt. 45–46) mukaan määritellä hyvinvointivajeeksi, jolla on vaikutuksia yksilön terveyteen. Näitä ovat muun muassa verenpaineen ja painon nousu, koettu stressi ja siitä selviytyminen sekä univaikeudet. Yksinäiset ihmiset laiminlyövät omaa terveyttään muuta väestöä todennäköisemmin ja ovat muita passiivisempia. Yksinäisyyteen liittyy paradoksi, sillä se on samanaikaisesti sekä subjektiivinen että intersubjektiiivinen kokemus. Vaikka varsinainen yksinäisyyden kokemus on henkilökohtainen ja vaihtelee, ovat ihmiset usein samaa mieltä siitä, mitä yksinäisyydellä tarkoitetaan. Yhteiskunnan tilaa on pyritty jo pitkään tarkastelemaan erilaisilla indikaattoreilla, kuten luovutetun veren määrällä, bruttokansantuotteella ja 1980-luvulta alkaen myös koetulla hyvinvoinnilla. Suomi sijoittuu näissä mittauksissa varsin korkealle. Tilastoinneissa

on saatu myös vahvoja viitteitä siitä, että onnellisuus ja sosiaalisuus kulkevat käsi kädessä. Vaurastuvissa yhteiskunnissa sosiaaliset suhteet nousevat tärkeiksi materiaalistien tekijöiden sijasta onnellisuutta tarkasteltaessa. Samalla myös ystävien arvo suhteessa sukulaisiin kohoaa. (Saari 2010, 93–98, 139.)

Saaren (2010, 168) analysoimissa nettikeskusteluissa yksinäiset ovat itse nimenneet syiksi muun muassa mielenterveysongelmat, ujouden ja sosiaalisten taitojen puutteen. Yksinäisyyden seurauksiksi kirjoittelijat ovat maininneet muun muassa masennuksen, eristäytymisen, läheisyyden puutteen ja häpeän. Yksinäisyyden ratkaisuiksi he nimeävät lääkkeitä, aktivoitumisen toiminnan kautta, toisen ihmisen tai yksinäisyyteen sopeutumisen. Mielenkiintoista Saaren tuloksissa on, että virtuaaliyhteisö voi aineiston perusteella luoda yksinäiselle yksinäisen identiteetin ja siihen perustuvaa, tosin hyvin haurasta, solidaarisuutta. (Emt, 176–202.) Yksinäisille internet voi olla harrastus ja sen avulla yksilö voi saada sisältöä arkeen. Kaikilla kokemus ei ole samanlainen vaan osa pitää internetiin kirjoittelua ”säälittävänä” (Saari 2010, 152).

3.2 Aktiivinen kansalaisuus

Aktiivisen kansalaisuuden käsite on Suomessa kohtalaisen uusi, mutta ilmiö ei, sillä suomalaiset ovat aina vaikuttaneet ja osallistuneet aktiivisesti (Harju 2006, 85). Jo 1800-luvun lopulla Suomessa perustettiin aktiivisesti erilaisia yhdistyksiä ja järjestöjä, joiden toiminta oli konkreettista kansalaiskasvatusta. Ne pyrkivät saamaan ihmiset mielipiteenvaihtoon ja omien näkemysten muodostamiseen. (Markkola 2005, 42–44.) Uudenlainen kiinnostus aktiivista kansalaisuutta kohtaan on herännyt hyvinvointivaltiota kohtaan esitystä kritiikistä. Hyvinvointivaltio on nähty kansalaisia passivoivana niin oman itsensä kuin läheistensäkin suhteen, ja sen on nähty näivettävän oma-aloitteisuutta ja yritteliäisyyttä. Kritiikkiä ovat esittäneet erityisesti uusliberalistit, jotka näkevät tilanteen korjaantuvan lisäämällä yksilön velvollisuuksia. Näin tilanne, jossa yksilön oikeuksien korostaminen on johtanut luonnollisten sosiaalisten siteiden kuihtumiseen, voidaan korjata tilanteella, jossa kansalaiset osallistuvat enemmän esimerkiksi kansalaisjärjestöjen toimintaan. (Nivala 2006, 50, 88–89.) Uudenlainen kiinnostus aktiiviseen kansalaisuuteen liittyy myös demokratiaongelmaan, johon päättäjät ympäri maailman havahtuivat 1900-luvun lopulla. Aktiivisesta kansalaisesta tuli kiinnostuksen kohde, kun havaittiin kansalaisten epäluottamuksen hallintoa kohtaan lisääntyneen, epäuskon omiin yhteiskunnallisiin vaikutusmahdollisuuksiin kaventuneen ja äänestysaktiivisuuden laskeneen. Suomessa ongelmaan liittyy ”alamaiskulttuurin”

yleisyys ja vuoropuhelun vähäisyys kansalaisten ja viranhaltijoiden välillä. (Eriksson 2009, 192–194.)

Aktiivisen kansalaisuuden käsitteeseen liitetään usein kansalaisyhteiskunnan käsite.

Kansalaisyhteiskunta rakentui yhteiskunnallisen murroksen tilassa, jossa sääty-yhteiskunnan hajotessa ennen paikkaansa tyytyneet alamaiset aktivoituivat kansalaisina. (Markkola 2005, 42–44).

Kansalaisyhteiskunta ei ole valtiosta erillinen, vaan valtio, kansalaisyhteiskunta ja markkinat toimivat toisiinsa nähden lomittain ja muodostavat kentän, jossa kansalaiset toimivat. Nykyään kansalaisyhteiskunnasta puhuttaessa se liitetään kolmanteen sektoriin ja järjestöihin, mutta historiallisesti tarkasteltuna kansalaisyhteiskunta voidaan käsittää laajemmin. Klassikoiden ohjaamana kansalaisyhteiskunta voidaan ymmärtää alueeksi, jossa kansalaiset voivat vapaaehtoisvoimin auttaa toisiaan ja näin toimia eettisesti ja moraalisesti. Samalla tähän kenttään sisältyy myös vallankäytön ja vaikuttamisen elementtejä. Laajan käsityksen kansalaisyhteiskunnasta saa, kun lukee siihen kuuluvaksi yhdistykset, erilaiset etujärjestöt, vapaan sivistystyön ja seurakunnat.⁷ Hegeliläisittäin ymmärrettynä kansalaisyhteiskunta ja valtio ovat toisiinsa nähden symbioottisessa suhteessa. Valtio on kuitenkin edellytys kansalaisyhteiskunnan synnylle. Hegelin mukaan kansalaisyhteiskunnan tarkoitus on turvata yksilölliset vapaudet ja hyvinvointi sekä niiden toteutuminen. Keskeistä Hegelin ajatuksille kansalaisyhteiskunnasta on vapauden etiikka ja se, että vapaus lävistää niin kansalaisyhteiskunnan kuin perustuslaillisen demokraattisen valtionkin. Keskeisin toimija kansalaisyhteiskunnassa on kansalainen, jonka olemassaolon mahdollistavat demokraattisen valtion instituutiot ja jonka tarpeiden tyydyttäminen tulee mahdolliseksi muiden ihmisten avulla kansalaisyhteiskunnassa. (Harju 2005, 62–67.)

Suomalainen kansalaisyhteiskunta on rakentunut 1800-luvulla virinneisiin yhteiskunnallisiin liikkeisiin, jotka herättivät aktiivista kansalaisuutta. Esimerkiksi kristillissosiaalinen työ, jota tehtiin kristillisen uskon motivoimana, pyrki lievittämään yhteiskunnallisia epäkohtia. 1800-luvun lopulla suomalaisen yhteiskunnan kannalta merkittäviksi teemoiksi nousivat muun muassa kielikysymys ja työväenkysymys ja näiden pohjalta alkoi uudenlainen järjestäytyminen ja reagoiminen yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Näinä vuosikymmeninä nähtiin useita osoituksia kansalaisaktivismista ja kansalaistoiminnasta. Tämän toiminnan ilmentymiä olivat muun muassa useat raittius- ja naisyhdistykset ja työväenliike. Nämä liikkeet tekivät yhteistyötä valtion ja kuntien kanssa muun muassa osallistumalla kasvatukseen ja köyhäinhoidon järjestämiseen sekä ottamalla vastuuta virallisten tahojen tehtävistä. (Markkola 2005, 40–43.)

⁷ Aaro Harju (2005, 66) lukee seurakunnat kuuluvaksi laajaan määritelmään, sillä vaikka niillä on verotusoikeus, ne toimivat kuitenkin kansalaisten omaehtoisuuden varassa ja ovat voittoa tavoittelemattomia.

Filosofian tohtori Aaro Harjun (2006, 89–96) mukaan aktiivisen kansalaisuuden sisältö voidaan jakaa poliittiseen henkis-kulttuuriseen sekä toiminnalliseen kansalaisuuteen. Jotta aktiivisena kansalaisena toimiminen olisi yksilölle mahdollista, hänen tulee hallita siihen liittyvät ydinpätevyudet, kuten kansalaisen perusoikeudet ja -velvollisuudet ja oikeus saada tietoa sekä esittää mielipiteensä julkisista asioista. Aktiiviseen kansalaisuuteen eivät riitä kuitenkaan pelkät tiedot, vaan siihen vaaditaan myös taitoja, kuten sosiaalisuutta, kykyä ratkaista konflikteja, yhteiskunnan hahmottamista sekä oikeanlaista kriittisyyttä. Aktiivinen kansalaisuus voidaan määritellä myös laajasti ja suppeasti. Laajaan käsitykseen lukeutuu kaikenlainen osallistuminen ja vaikuttaminen lähiyhteisössä, yhteiskunnassa, yksityis- ja työelämässä sekä asiakkuus ja kuluttajuus. Suppealla mallilla korostetaan ihmisen yksilöllisyyttä ja sitä, että yksilö valitsee roolinsa ja voi toimia niin aktiivisena yksilönä kuin aktiivisena kansalaisenakin. Harju (2005, 67–70) lukee aktiiviseen kansalaisuuteen kuuluvaksi myös identiteetin, osallistumisen, kohtaamisen ja välittämisen. Identiteetin avulla ihmisestä tulee ihminen ja kansalainen ja hän hahmottaa paikkansa lähiyhteisössä sekä yhteiskunnassa arvomaailmansa avulla. Osallistumisen kautta kansalaisen aktiivisuus manifestoituu ja osallisuus sekä vaikuttaminen mahdollistuvat. Aktiivisen kansalaisen vastakohtana onkin osallistumaton, passiivinen kansalainen, jonka kansalaisuus jää vain statuksen asteelle. Sisäänpäin katsovan identiteetin ohella tärkeää on myös katse itsestä pois päin, muihin ihmisiin ja heidän kohtaamisensa. Välittäminen on aktiivisen kansalaisuuden keskeisimmät osa, sillä se kattaa sekä itsestä että muista huolehtimisen. Välittäminen on ihmisyhteisön hyvinvoinnin ja toimivuuden edellytys, ja sen huomioiminen osana aktiivisen kansalaisuuden määritelmää tuo siihen empaattisuuden, humanisuuden ja sosiaalisen vastuun.

Britannialainen sosiaalipoliitikko Janet Newman ja alankomaalainen sosiologi Evelien Tonkens (2011a, 9) määrittelevät aktiivisen kansalaisen yksilöksi, joka ei ole riippuvainen hyvinvointivaltiosta ja on halukas osallistumaan modernin yhteiskunnan uudelleen luomiseen. Aktiivinen kansalainen kutsutaan, houkutellaan ja joskus pakotetaan ottamaan vastuu itsestään, läheisistään ja yhteiskunnasta. Tarjolla hänelle on osallistumisen mahdollisuuksia esimerkiksi politiikassa sekä valinnan mahdollisuuksia hyvinvointi- ja hoivapalveluiden markkinoilla.⁸

Newmanin ja Tonkesin (2011b, 179–181) määritelmässä aktiivinen kansalaisuuden sisältö voidaan jakaa vastuullisuuteen, valintaan ja osallistumiseen. Vastuullisuus on osa liberaalia kansalaisuutta,

⁸ Kansalaisuutta ei voida nähdä ainoastaan kansallisesta lähtökohdasta, vaan kansalaisuus on aiempaa enemmän transnationaalia. Ihmiset ottavat vastuuta oman maan kansalaisuuden ulkopuolella muun muassa tarjoamalla apua kriisialueille. Globalissa tai transnationaalissa kansalaisuudessa on kyse sekä poliittisesta että yksilöllisestä ulottuvuudesta. Kulut eivät ole ainoastaan taloudellisia vaan kyse on yksilön investoimista emotionaalista kustannuksista. (Newman & Tonkens 2011b, 180.)

joka on ollut osa jo hyvinvointivaltion rakentamista. Käsitteet vastuullisuudesta ovat sidoksissa sukupolviin, sosiaalisuuteen ja sukupuoleen. Vastuullisuus on kohdistunut esimerkiksi 1940-luvun Britanniassa naisiin äiteinä ja kotirouvina, joiden vastuulla oli britannialaisen rodun ja brittiläisen ajatusmaailman jatkumisen takaaminen. Vastuullistaminen ei ole ainoastaan kansalaisille ulkoa annettua, mutta aktiivisen kansalaisen ideaali nousee vastuullistamisen prosesseista.

Vastuullisuuden alueet voivat löytyä useilta eri osa-alueilta, kuten demokratiasta, hoivasta ja kuluttajuudesta. Kansalaisuuteen liittyvällä osallistumisella Newman ja Tonkens (2011b, 185–186, 191–192) tarkoittavat yli pääsemistä hyvinvointivaltiosta riippuvaisuudesta sekä ikääntyvien ja muiden hyvinvointipalveluja käyttävien ihmisten aktiivisen osallisuuden ja heidän hyvinvointinsa takaamista. Osallisuuden lisäämiseen kuuluvat myös syrjäytymisen ehkäisy ja paikallisdemokratian vahvistaminen. Osallisuuden lisäämiseen liittyy paljon haasteita, sillä se vaatii muutoksia julkiseen alueeseen. Aktiiviseen kansalaisuuteen liittyvä valinta on kolmesta mainitusta aspektista haastavin ja monitulkintaisin. Kansalaisia puhutellaan erilaisilla diskursseilla valintaan liittyen. Heitä voidaan puhutella avuntarvitsijoina tai valinta voidaan esittää mahdollisuutena irrottautua valtion kontrollista. Useimmiten aktiiviseen kansalaisuuteen liittyvä valinta on kansalaisen kuluttajuuteen kytköksissä.

Sosiaalipolitiikan piirissä aktiivista kansalaisuutta on tutkittu muun muassa hoivapalveluihin liittyen. Sosiaalipolitiikan tutkijat Liisa Häikiö, Lina von Aerschoff ja Anneli Anttonen (2011, 242–243) ovat tutkineet ikääntyneiden kansalaisuutta vanhushoivapolitiikassa, sen suhdetta julkiseen valtaan ja suhteen ilmentämiä oikeuksia ja velvollisuuksia. Tutkimuksesta käy ilmi, että vanhuspolitiikan kansalaisuustulkinta on laajentunut käsittämään aiempaa enemmän ikääntyneen ja hänen lähipiirinsä oman vastuun ja aktiivisuuden. Osa uudenlaista kansalaisuustulkintaa ovat myös ikääntyneiden osallisuuden, valinnan sekä vastuullisuuden aspektit. Osallisuuteen liittyy yksilön mahdollisuus vaikuttaa ja osallistua lähiyhteisöön sekä yhteiskuntaan. Julkisen vastuun kannalta tämä tarkoittaa ainoastaan sosiaalisten oikeuksien turvaamisen sijasta osallisuuden luomista ja ylläpitämistä. Tällöin yhteiskunta jää yksilöön nähden taustalle, ja yksilön ja hänen toimintansa vahvistaminen nousevat etualalle. Ikääntyneiden kohdalla osallistuminen kattaa laajasti aktiivisen roolin hoivapalvelujen käyttäjänä ja toimimisen lähiyhteisössä, mutta sitä, mitä tämä osallistuminen konkreettisesti voisi olla, ei julkaisuissa tai oppaissa sanota.

Vanhusten hoivassa ja mahdollisimman pitkässä kotona asumisessa hoiva säilytetään yksilöiden, perheiden ja lähiyhteisöjen harteille. Julkisen puolen vastuulle vanhusten hoivassa jää enenevässä määrin sellaisten olosuhteiden luominen, joissa ikääntyvät voivat läheistensä avulla olla vastuussa omasta hyvinvoinnistaan. Kolmas näkökulma kansalaisten aktiivisuutta tarkasteltaessa on valinta.

Valinta tässä kontekstissa koskee erilaisten palvelujen kuluttamista. Kansalainen onkin tästä näkökulmasta tarkasteltuna kuluttaja, joka valitsee, neuvottelee ja maksaa, joko omalla rahallaan tai palveluseteleillä, tarvitsemansa palvelut. (Häikiö & Anttonen 2011, 70–74.)

Sosiaalipedagogi ja yhteiskuntatieteilijä Elina Nivala (2006, 84–86) korostaa kasvatuksen merkitystä toiminnallisen kansalaisuuden edellytyksenä. Aktiivisen kansalaisuuden edellyttämät tiedot ja ymmärrys voidaan hänen mukaansa parhaiten saavuttaa harjoittelemalla sekä osallistumalla toimintaan ja päätöksentekoon. Sosiaalisten ja muiden valmiuksien kehittymisen kannalta olennaista on, että yksilöllä on mahdollisuuksia saada omia kokemuksia yhteiskuntaan ja yhteisöön kuulumisesta. Aktiivisen ja toiminnallisen kansalaisen kasvattamisessa on olennaista, että hänestä kasvaa kriittisesti ajatteleva yksilö, rationaalinen toimija, joka ymmärtää yhteiskunnallisen vastuunsa ja on kriittisyyden lisäksi valmis tarttumaan niihin epäkohtiin, jotka yhteiskunnassa havaitsee.

Sosiologi Kai Eriksson (2009, 192–199) on tutkinut kansalaisten osallistamista ja sen kehittämiseen liittyviä teemoja. Hän on erotellut kaksi ajankohtaista kehittämisen teemaa: itsepalveludemokratian ja osallistuvan demokratian. Osallistuvassa demokratiassa kansalainen on aktiivinen ja omatoiminen toimija, jonka vaikuttamisen mahdollisuuksia pyritään lisäämään ja tuottamaan kokemusperäistä tietoa, esimerkiksi käyttämistään palveluista. Osallistavaa demokratiaa on tarvittu tilanteissa, jossa perinteinen edustuksellinen demokratia on heikentynyt kunnallisten verkostojen ja yksityisen sektorin saadessa suuremman roolin palvelujen tuotannossa. Kansalaiset voivat informaatioteknologian mahdollistamina olla tuottamassa tietoa esimerkiksi täyttämällä erilaisia kysely- ja palautelomakkeita käyttämistään palveluista. Tällä tavalla voidaan koota tilastojen lisäksi kokemusperäistä tietoa. Teknologian kehittymisellä on pyritty lisäämään kansalaisten kuulemista esimerkiksi nettiportaalien kautta. Kansalaisten osallistumisen ja aktiivisuuden lisäämiseen kuuluu myös kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen, johon pyritään muun muassa yksilöiden vastuun lisäämisellä ja julkisen vallan poliittista vastuuta hajauttamalla. Itsepalveludemokratiassa kansalainen voidaan käsitteellistää esimerkiksi kuluttajaksi tai asiakkaaksi, jota pyritään vastuullistamaan ja tuottamaan itsearviointiin ja tilinpitoon perustuvaa tietoa.

4. Vapaaehtoistyö

Yhdysvaltalaiset sosiologit John Wilson ja Marc Musick (2007, 3, 11–13) määrittelevät laajassa vapaaehtoisuutta käsittelevässä teoksessaan vapaaehtoisuuden altruistiseksi toiminnaksi, jonka tarkoituksena on yksilöiden tai yhteisöjen auttaminen ilman materiaalista palkkiota. Lisäksi vapaaehtoisuus voi ilmetä esimerkiksi organisaatioiden toimintaan osallistumisena tai kampanjointina tärkeän asian puolesta. Ero vapaaehtoisuuden ja vapaaehtoistyön välillä on hyvin häilyvä, mutta merkittävä. On esimerkiksi eri asia kuulua nimellisesti vapaaehtoistyötä organisoivaan ryhmään kuin osallistua varsinaiseen vapaaehtoistyöhön. Koska termi vapaaehtoisuus on osa arkikieltä, on sen tieteellinen käyttö haastavaa. Eri tieteenalat määrittelevät vapaaehtoistyön eri tavoilla ja esimerkiksi taloustieteilijöille vapaaehtoistyön määritelmäksi voi riittää sen käsittäminen tuottavaksi palkattomaksi työksi, joka voidaan empiirisesti mitata. Kaikkeen vapaaehtoistyön tutkimukseen tällainen kapea määritelmä ei riitä, sillä sen ulkopuolelle jää esimerkiksi vapaaehtoistyön motivaatio sekä mahdollisuudet selvittää, miksi tehtävä työ on palkaton. Marianne Nylund ja Anne Birgitta Yeung (2005, 14) huomauttavat vapaaehtoistyön, -toiminnan ja vapaaehtoisuuden olevan vasta viime vuosikymmenet vallalla olleita käsitteitä, joita ovat edeltäneet esimerkiksi talkootyö, armeliaisuus ja hyväntekeväisyys.

Vapaaehtoistyöntekijä mielletään usein ihmiseksi, joka tekee uhrauksen auttaessaan toista ihmistä, asiaa tai järjestöä. Vapaaehtoistyön yksilölle koituvia nettokustannuksia tutkittaessa on todettu, että vapaaehtoistyö on ristiriidassa sen oletuksen kanssa, että ihmisen käytös perustuu usein siihen, että työstä saatava hyöty ylittää siihen kohdistetut kustannukset. Nettokustannukset edellyttävät, ettei vapaaehtoistyöntekijä saa materiaalista palkkiota työstään. Vapaaehtoistyöntekijät voivat parantaa vapaaehtoistyön avulla taitojaan tai luoda kontakteja, mutta sen tekeminen ei voi kuitenkaan perustua ainoastaan saatavalle hyödyille. Palkattomuus on yksi YK:n vuonna 2001 julkaisemasta vapaaehtoistyön kolmesta kriteeristä. Muut kriteerit ovat toiminnan tapahtuminen tekijän vapaasta tahdosta ja hyödyn koituminen autettavalle. Musick ja Wilson kritisoivat YK:n määritelmää liian yksinkertaiseksi. Vaikka vapaaehtoistyöntekijä ei saisi palkkaa, hän saattaa saada esimerkiksi matkakuluja katettua. Tällöin ei voida puhua täydellisestä palkattomuudesta, vaikka vapaaehtoistyöstä saatava palkka alittaisikin työn markkina-arvon. Vapaaehtoisuus ei aina kumpua yksilön vapaasta tahdosta ryhtyä vapaaehtoiseksi, vaan ryhmäpaineella ja sosiaalisella velvollisuudella on usein merkittävä osa. Vapaaehtoisuudesta hyötyvänä osapuolena voivat olla ystävät, naapurit tai täysin vieraatkin ihmiset, mutta näiden lisäksi myös abstraktit asiat, kuten ”luonto” tai ”kulttuuri”. (Musick & Wilson 2007, 12–14)

Sosiaalipolitiikan näkökulmasta vapaaehtoistyön kehitys näyttäytyy mielenkiintoisena. Vuosisatojen ajan tehtyä hyväntekeväisyyttä voitaisiin nykyään nimittää vapaaehtoistyöksi. Ennen 1800-luvulla tapahtunutta teollistumista ja varsinaisen sosiaalipolitiikan syntyä, sosiaaliset kysymykset ratkaistiin vapaaehtoisvoimin. Hyvinvointivaltion kehittyessä kansalaisyhteiskunta luovutti tehtäviään julkisen sektorin hoidettavaksi ja sosiaalisten ongelmien hoidosta alettiin säätää laeilla. (Koskiaho 2001, 18.) Vapaaehtoistyö onkin muuttunut ja on edelleen muuttumassa perinteisestä järjestöihin liittyvästä vapaaehtoistyöstä. Uusia vapaaehtoistyön muotoja ovat muun muassa episodinen vapaaehtoistyö, ylikansallinen vapaaehtoistyö ja yritysten vapaaehtoisprojektit. Näistä muodoista erityisesti episodinen vapaaehtoistyö on noteerattu useimmin tutkimuksessa, ja siitä on puhuttu myös vapaaehtoistyön uutena trendinä. Episodisella vapaaehtoistyöllä tarkoitetaan pätkävapaaehtoisuutta, joka voidaan jakaa kolmeen alaryhmään.⁹ Hetkellisellä tai tilapäisellä vapaaehtoistyöllä tarkoitetaan lyhytaikaista toimintaa, jossa osallistutaan korkeintaan päivän kestävään tapahtumaan. Määräaikainen harjoitteluvapaaehtoisuus on säännöllistä, mutta kerrallaan alle puoli vuotta kestävää ja kertaluonteista. Tällainen vapaaehtoistyö voi olla esimerkiksi koulutukseen liittyvää. Kolmas episodisen vapaaehtoistyön muoto on satunnainen, ajoittainen vapaaehtoistyö, joka on säännöllistä, mutta harvakseltaan, kuten kerran vuodessa tapahtuvaa. (Marjovu 2014, 23; Nylund & Yeung 2005, 28.) Täysin uutta episodinen vapaaehtoistyö ei kuitenkaan ole, vaan sen voidaan katsoa vertautuvan naisten harjoittamiin sporadisiin hankkeisiin 1800-luvulla. Poliitiikan tutkija Aino Saarinen (1994, 43–44) nimeää sporadisen mobilisaation merkittäväksi toimintamuodoksi naisten sosiaalisen ja poliittisen kansalaisuuden kannalta. Sporadisten hankkeiden kohteet olivat usein sosiaalisia ja kulttuurisia, ja osa projekteista liittyi selvästi vuodenkiertoon, josta hyvänä esimerkkinä on jouluapu. Sporadinen mobilisaatio näkyi myös yhteisöllisten hätätilojen kohdalla esimerkiksi katovuosien aikana, jolloin vapaaehtoisten tuottama apu olivat täydentämässä julkisilla varoilla rahoitettua apua.

Huolimatta siitä, ettei Suomessa ole erityistä kansallista politiikkaa vapaaehtoistyöhön ja sen järjestämiseen, on vapaaehtoistyön tekeminen yleistä. 1990-luvun alun laman jälkeen vapaaehtoistyön tekemisen suosio on kasvanut, ja 2000-luvulla se on pysynyt määrällisesti melko tasaisena. Suosittua vapaaehtoistyö on erityisesti ikääntyvien ihmisten piirissä, sillä 65–79-vuotiaista 40 % ilmoitti vuonna 2010 tekevänsä vapaaehtoistyötä. (Ehlers, Naegele & Reichert 2011, 15.) Myös suomalaisten asenteet vapaaehtoistoimintaan ovat Yeungin (2002, 48–55)

⁹ Ryhmien jaottelu on alun perin Macduffilta (2005), jota ovat referoineet sekä Marjovu (2014) ja Nylund & Yeung (2005).

tutkimuksen mukaan positiivisia ja myönteisiä.¹⁰ Vapaaehtoistyöhön ei liity enää juurikaan sukupuolieroja. Miehet osallistuvat hieman naisia enemmän, mutta naiset käyttävät vapaaehtoistoimintaan enemmän aikaa. Näin ei kuitenkaan aina ole ollut, ja kuten Aino Saarisen (1994, 31–41) naisten filantropiaa koskevasta artikkelista voidaan havaita, on naisten osallistuminen ollut aiemmin rajoitetumpaa. Hyväosaisten naisten filantropia oli yleistä yhteiskunnan murrosvaiheessa 1800-luvulla, jolloin hyvinvointiyhteiskuntaa ei ollut. Auttaminen kohdistui sosiaalisten epäkohtien helpottamiseen sekä alemmista väestöluokista nousevien konfliktien torjuntaan. Toiminta organisoitui virallisten keskusjärjestöjen ulkopuolella esimerkiksi rouvasväenyhdistyksissä, ompeluseuroissa ja erilaisissa sporadisissa muodoissa kuten yksittäisissä kampanjoissa. Auttamisen kohteet löytyivät yleensä niiltä alueilta, joihin julkinen valta ei vielä ulottunut, ja naisyhdistykset tekivät yhteistyötä myös julkisen hallinnon kanssa, esimerkiksi kertomalla viranomaisille niistä lapsista, jotka olivat huostaanoton tarpeessa. Ompeluseuroissa valmistui vaatteita vähävaraisille lapsille ja seurat järjestivät myös hyväntekeväisyysmyyjäisiä.

Nykyään sukupuolten eroja voidaan löytää esimerkiksi vapaaehtoistoimintaan liittyvistä mielikuvista. Naisten mielikuvat liittyvät tiettyyn kohteeseen tai järjestöön, kun taas miesten kohdalla ne liittyvät varainkeruuseen ja talkooperinteeseen. Myös osallistumisen tavoissa on sukupuolieroja. Naiset osallistuvat enemmän esimerkiksi sosiaali- ja terveystalouteihin ja miehet ei-rekisteröityyn toimintaan ja esimerkiksi urheiluun ja asukasalustoimintaan.

Vapaaehtoistoimintaan liittyvissä mielikuvissa ja asenteissa on myös ikäryhmä- ja aluekohtaisia eroja. Ikäryhmistä 15–24-vuotiaat ja yli 50-vuotiaat osallistuvat eniten vapaaehtoistoimintaan. Nuorten mielikuvat vapaaehtoisuudesta liittyivät talkoisiin ja he korostivat vapaaehtoisuutta ja palkattomuutta. Vanhemmalla ikäryhmällä painottui hyvän asian edistäminen. Nuoria motivoi vapaaehtoistoimintaan ystävien innostus ja uuden oppiminen. Vanhemmat ikäryhmät nimesivät motivoiviksi tekijöiksi ideologiset vakaumukset, vapaaehtoistoiminnan tarjoaman päiväohjelman, uusien tuttavien saamisen ja halun auttaa. Maaseudulla vapaaehtoisuus liitetään ilmaiseksi avuksi ja talkoiksi, kun taas suurissa kaupungeissa se yhdistyy tiettyihin kohteisiin tai yleisesti hyvään asiaan. Osallistumisessa on myös merkittäviä eroja. Suurissa kaupungeissa vain kolmasosa osallistuu vapaaehtoistoimintaan kun maaseudulla lähes puolet kertoo osallistuvansa. Suurissa kaupungeissa osallistumiseen käytetään keskimäärin eniten aikaa. Tekemisen tavat ja osallistumisen kohteet vaihtelevat alueittain: kaupungeissa osallistutaan luonnon- ja ympäristönsuojeluun sekä sosiaali- ja

¹⁰ Yeung (2002, 48) huomauttaa, että kyselytutkimuksen positiiviseen yleissävyyteen on suhtauduttava kriittisesti. Haastatteluissa ja kyselyissä on helppo maalata osallistumisesta ja asenteistaan todellisuutta positiivisempi kuva.

terveysjärjestöihin, maaseudulla kiinnostus kohdistuu enemmän aatteelliseen toimintaan, kuten uskonnolliseen toimintaan sekä ammattiyhdistyksiin. (Yeung 2002, 48–55.)

4.1 Vapaaehtoistyön ja -toiminnan tutkimus

Vapaaehtoistyö nähtiin pitkään marginaalisena vapaa-ajan viettotapana, jonka vuoksi aiheen järjestelmällinen tutkimus antoi odottaa itseään. Musick & Wilson (2007, 4–6) nimeävät vapaaehtoistyötä kohtaan lisääntyneen kiinnostuksen syiksi poliittisen kiinnostuksen, ryhmäidentiteettien muutoksen, huolen kansalaisyhteiskunnan tilasta, työn luonteen muutoksen ja vapaaehtoistyötä organisoivien tahojen tarpeen vapaaehtoistyön ymmärtämisestä. Poliittisesti vapaaehtoistyön merkitystä ovat korostaneet sekä oikeistolaiset että vasemmistolaiset poliitikot. Oikeistolaiset poliitikot ovat nähneet vapaaehtoistyön vaihtoehkona valtion tarjoamille palveluille ja vasemmistolaiset ovat korostaneet ruohonjuuritason toimintaa ja vallan hajauttamista. Kiinnostus ryhmäidentiteettien muutokseen näkyy muun muassa siinä, kuinka ihmisten vapaaehtoistyön tapa on muuttunut. Muutos näkyy esimerkiksi siinä, kuinka ennen toimittiin vapaaehtoisina ammattijärjestöissä, mutta nykyään ollaan enemmän kiinnostuneita toimimaan jonkun ihmisryhmän oikeuksien puolesta. Teknologian kehitys ja sosiaalinen monimuotoisuus on nähty uhkana kansalaisyhteiskunnalle. Vapaaehtoistyöntekijöiden uskotaan ylläpitävän kansalaisyhteiskuntaa muun muassa kartuttamalla sosiaalista pääomaa ja tarjoamalla palveluja lähiyhteisössään. Työn luonteen muutoksella tarkoitetaan työn määritelmän laajentumista palkkatyöstä muun muassa kotona annettavaan hoivaan. Palkkatyötä koskevat tutkimukset ovat jättäneet vapaaehtoistyön varjoonsa. Merkittävä syy vapaaehtoistyöhön liittyvään kiinnostukseen on sitä järjestävien tahojen tarvitsema tieto. Tietoa tarvitaan vapaaehtoistyöstä ja sen tekijöistä, jotta toiminta voidaan säilyttää ja sitä voidaan kehittää ja tehostaa. Vapaaehtoissektori toimii pitkälti samojen lakien mukaisesti kuin valtioiden ja markkinoiden toimijat, ja näin ollen niillä on myös samanlaisia organisatorisia ja toiminnallisia ongelmia ja haasteita.

Suomessa kiinnostus vapaaehtoistoimintaan on liittynyt ammattilaisten ja vapaaehtoisten jakoon. Usein keskustelua käydään siitä, kenelle vastuu ja velvollisuudet kuuluvat. Lisäksi Suomessa kansalaistoiminta on myös korostunut mahdollisuutena julkisten palvelujen vähentämiselle. Vapaaehtoistyöntekijät ja kansalaisyhteiskunnan aktiiviset jäsenet ovat olleet keskustelussa edelleen paitsiossa. Heidän ääntään on pyritty tuomaan esille esimerkiksi YK:n vapaaehtoistyön juhluvuonna 2000. Vapaaehtoistyöntekijöiden ääni ja heidän käsityksensä ovat kuitenkin lopulta kaiken

keskiössä, sillä aiheen laaja ymmärtäminen vaatii juuri tämän puolen ymmärtämistä. Varsinkin laadullinen tutkimus on tässä tehtävässä tarpeen, sillä sen avulla voidaan nähdä ilmiön pieniä ja monimuotoisia puolia. (Esim. Nylund & Yeung 2005, 13–14; Marjovuo 2014, 12.)

Vapaaehtoistoiminta on noussut tutkimuskohteeksi aika ajoin, usein esimerkiksi taloudellisen tilanteen, kuten 1990-luvun alun laman ja aiheen kansainvälisen ajankohtaisuuden, kuten YK:n vapaaehtoistyön vuoden seurauksena. Vapaaehtoistoiminnan tutkiminen on Suomessa keskittynyt historialliseen näkökulmaan ja yksilöiden kokemuksiin. Hyvinvointivaltion kasvukautena vapaaehtoistoimintaa ei juuri tutkittu. Ennen tätä tutkimuksessa oli kartoitettu talkooperinnetta ja suomalaisen kansalaisyhteiskunnan syntyä. 1990-luvun alun lama nosti vapaaehtoistoiminnan ja kolmannen sektorin taas tutkimukselliseen keskiöön. Vapaaehtoistyötä koskeva tutkimus on 2000-luvulla keskittynyt yksilöiden kokemuksiin ja näkemyksiin. (Nylund & Yeung 2005, 21.) Ari Marjovuo (2004, 14–16) korostaa väitöskirjassaan vapaaehtoistyön määrittelyn tärkeyttä aihetta tutkittaessa. On esimerkiksi tärkeää määritellä, onko tutkimuksen kohteena järjestöjen tekemä vapaaehtoistyö vai esimerkiksi ruohonjuuritason kansalaistoiminta. Marjovuon mukaan vapaaehtoistyön tutkimus on usein hyvin suppeaa, ja se keskittyy pieneen vapaaehtoistyön alueeseen. Useimmin tutkittuja kohteita ovat rekisteröidyt yhdistykset, joiden varjoon jää valtava määrä ruohonjuuritason toimijoita. Fokus on usein suurissa sosiaali- ja terveysalan toimijoissa, jotka rekrytoivat ja kouluttavat vapaaehtoistyön tekijöitä ennalta tiedostettua tarvetta varten. Vallitsevassa tutkimusparadigmassa vapaaehtoistyötä lähestytään altruistisena auttamistyönä, joka tuottaa sosiaalista hyvinvointia ja kohdistuu useimmiten lapsiin, vanhuksiin ja psyykkisesti ja fyysisesti sairaisiin. Nylund ja Yeung (2005, 22–23) pohtivat artikkelissaan tutkimusmetodeja, joita vapaaehtoistyötä koskevissa tutkimuksissa on käytetty. Sijaa ovat aikaisemmin saaneet lähinnä määrällinen tutkimus sekä kyselylomakkeet. He painottavat kaikkien menetelmien tarpeellisuutta ja erityisesti osallistuvaa tutkimusta. Tutkijoille he suosittelevat oman vapaaehtoistaustan esille tuomista, joskaan ei liian henkilökohtaisella tasolla.

Vapaaehtoistyöhön liittyvä motivaatio on kiinnostanut tutkijoita huomattavan paljon. Motivaatio liittyy olennaisesti vapaaehtoistyön tekemiseen, toteutumiseen ja jatkuvuuteen. Lisäksi motivaatiota koskevan tutkimuksen avulla voidaan ymmärtää muuttuvaa sitoutumista ja osallistumista. Pohjoismaissa laajimmin vapaaehtoistyön motivaatiota on tutkittu liittyen sosiaalipalveluihin, joka on suosituin vapaaehtoistyön tekemisen alue. Tällä alueella myös sitoutuminen on tärkeässä asemassa. Tämä selittää osaltaan kiinnostusta motivaation tutkimiselle. Vapaaehtoistyön motivaatiota tutkittaessa on esiin usein nostettu altruismi, joka on ollut tutkimuksen piirissä kiistanalainen vapaaehtoistyön motivaatio. Useimmat tutkijat eivät näe altruismia mustavalkoisena

asiana, vaan motiiveja on kuvattu altruismin ja egoismin sekoituksena. (Yeung 2005a, 83–89.) Altruismi on toisen ihmisen hyvinvoinnin huomioon ottavaa toimintaa. Se on ilmiönä universaali, joskin sen muodot vaihtelevat yhteiskunnasta ja yhteisöstä toiseen. Usein tutkimuksessa jalansijaa on saanut ns. itsekäs altruismi, joka rajautuu koskemaan esimerkiksi sukulaisten suosimista ja vastavuoroisuutta. Nyky-yhteiskunnissa altruismi esiintyy usein organisaatioiden ohjaamana, eikä ainoastaan yksilöiden vuorovaikutussuhteissa. Erilaiset instituutiot voivat vahvistaa altruismia ja niin sanotusti houkutella sitä esiin. Uskonnollisuudella on todettu olevan altruismia edistävä vaikutus, sillä järjestäytyneet uskontokunnat, kuten Suomen evankelis-luterilainen kirkko, edistävät altruismia muun muassa organisoimalla erilaisia hyväntekeväisyystoimintoja. Kirkon piirissä altruismi voi ilmetä diakoniatyönä ja kolehteina, muiden hyväntekeväisyysjärjestöjen esiin houkuttelemaa altruismia on muun muassa verenluovutus. (Saari, Kainulainen, Yeung 2005, 11–19.)

Vapaaehtoistyön tutkimuksessa painottuvat usein altruismi ja positiiviset lähtökohdat vapaaehtoistyön tekemiselle. Inhimilliseen toimintaan liittyy kuitenkin aina myös synkkä puoli. Esimerkiksi ryhmäpaine voi saada yksilön tekemään vapaaehtoistyötä vasten omaa tahtoaan.¹¹ Lisäksi autoritaarisissa maissa vapaaehtoistyö voi olla myös kansalaisten haluamaa, mutta sotii esimerkiksi länsimaisia demokraattisia arvoja vastaan. Esimerkkinä voidaan käyttää 1930-luvulla Saksassa toiminutta Hitler Jugend -järjestöä, joka alun perin oli vapaaehtoisuuteen perustuva järjestö. Vaikka vapaaehtoistyön julkilausumaton määritelmä pitää sisällään ajatuksen demokraattisten arvojen kunnioittamisesta, voidaan vapaaehtoistyötä tehdä rasistisissa järjestöissä kaikissa länsimaissa. Vapaaehtoistyön synkkiä puolia voidaan selittää inklusiivisuudella ja eklusiivisuudella. Rasistiset järjestöt voivat tehdä vapaaehtoistyötä muiden järjestöjen tavoin, mutta niiden toiminta perustuu tiettyjen ryhmien poissulkemiselle. (Marjovu 2014, 21–22.)

Anne Birgitta Yeung (2005b, 104–122) on tutkinut kirkon piirissä tehtävää vapaaehtoistyötä ja kartoittanut laajojen haastatteluiden avulla vapaaehtoistoiminnan kokemuksia, kuten vapaaehtoistoiminnan taustoja, suhdetta ammattilaisiin, arvoja, uskonnollisuutta sekä vapaaehtoistoiminnan iloja ja vaatimuksia. Haastattelujen perusteella hän on luonut vapaaehtoisuudella kuvaamaan ns. timanttimalin. Mallissa korostuu vapaaehtoistyön motiivien suuntautuminen vapaaehtoistyön tekijään itseensä. Mielenkiintoinen tulos tutkimuksessa on, että vapaaehtoistoiminta voi tarjota merkityksellisen sosiaalisen verkoston huolimatta tehdyn

¹¹ Historia tuntee myös tapauksia, joissa yhteiskunta tai valtio vaatii yksilöltä vapaaehtoistyön tekemistä. Tästä esimerkkinä Leninin määräämät punaiset lauantait, jotka edellyttivät kansalaisilta valtion hyväksi tehtävää työtä. (Marjovu 2014, 21.)

vapaaehtoistyön intensiteetistä. Timanttimallissa on esillä vapaaehtoismotivaation neljä eri ulottuvuusparia: saaminen–antaminen, jatkuvuus–uuden etsintä, etäisyys–läheisyys ja pohdinta–toiminta. Näiden ulottuvuuksien lisäksi timanttiin sisältyy kaksi metaulottuvuutta, jotka kuvaavat vapaaehtoistoimijuuden suuntautumista itsestä pois ja itseä kohti. Metaulottuvuuksien avulla voidaan havainnollistaa sitä, kuinka neljä ulottuvuutta ovat keskenään sisäkkäisiä.

4.2 Vapaaehtoistyö osana kolmatta sektoria

Pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon on aina kuulunut vahvasti universalismin periaate ja ajatus siitä, että valtio on vastuussa kansalaisten perusturvasta. Perusturva katetaan verotuloilla, joita ohjataan eri sektoreille. Tästä syystä Suomessa elettiin pitkään vaihetta, jolloin vapaaehtoistyöllä ei ollut hyvinvointivaltion kannalta suurta merkitystä. 1970-luvulla alkoi viritä kritiikkiä niitä tahoja kohtaan, jotka oli aiemmin mielletty kansalaisyhteiskunnan osiksi ja kansalaisten puolustajiksi. Kritiikin kohteina olivat muun muassa ammattiyhdistykset ja poliittiset puolueet, jotka nähtiin nyt valtiollisia instituutioita. 1980-luvulla sosiaalipolitiikka koki muutoksen tulonsiirroista kohti paikallisia palveluja. Samalla myös kansalaisyhteiskunnasta tuli taas merkittävä toimija. Suurin muutos tapahtui kuitenkin 1990-luvun alun laman seurauksena, kun yksilöiden ja perheen vastuuta omasta elämästään alettiin korostaa ja ilman valtion välikäsiä annettu apu nousi taas merkittäväksi. (Koskiaho 2001, 22–32.) Katseet ovat kääntyneet kolmannen sektorin puoleen varsinkin silloin, kun tyytymättömyys hyvinvointivaltiota kohtaan on kasvanut ja esimerkiksi sen rakenne on nähty liian tehottomana. Kiinnostusta kolmanteen sektoriin ovat lisänneet myös erilaiset muutokset yhteiskuntarakenteessa, ideologioissa ja väestörakenteessa. Näihin muutoksiin kuuluvat muun muassa vapaa-ajan lisääntyminen, huoli työn vähenemisestä, väestön ikääntyminen ja tietotekniikan kehitys. Kolmannen sektorin on uskottu tuottavan palveluita huokeammin ja tehokkaammin. Pohjoismaissa kolmas sektori on hyvin organisoitunut erilaisiin katto- ja paikallisjärjestöihin, jolloin sen on mahdollista ottaa haltuun erilaisia yhteiskunnallisia palvelutehtäviä. Usein keskustelu kolmannesta sektorista liittyykin hyvin kapea-alaisesti sen mahdollisuuksiin hoitaa julkisen sektorin toimia. (Helander 1998, 10–15.)

Valtio-opin professori Voitto Helanderin (1998, 26–27, 48–50) mukaan rajanveto eri sektorien välille ei ole yksiselitteistä. Kolmannen sektorin nimittäminen ei-julkiseksi tai ei-yksityiseksi kuvaa hyvin sitä, kuinka se käsitetään toisinaan jäännöskategoriaksi. Samanaikaisesti se kuitenkin voidaan myös nähdä kansalaisyhteiskunnan ilmentymänä. Kansainvälisesti tarkasteltuna kolmannen sektorin hahmottaminen on vielä haastavampaa, sillä toisissa kulttuureissa perhe ja suku hoitavat niitä

tehtäviä, joita Suomessa hoitavat kolmannella sektorilla toimivat järjestöt. Toisinaan kolmannen sektorin sijasta käytetään kansalaisyhteiskunnan termiä. Tämä ei Helanderin mukaan ole rakenteellisessa ja organisatorisessa mielessä mahdollista, sillä kansalaisyhteiskunta erotetaan usein vain julkisesta vallasta. Esimerkiksi Suomessa kansalaisyhteiskunnan on ymmärretty kattavan kotitaloudet, yhteiskunnalliset valtaryhmittymät ja talouden. Sosiaalityön tutkija Anneli Pohjolan (1999, 63–65) mukaan hankalaksi kolmannen sektorin käsittämisen tekee sen vertaaminen julkiseen sektoriin. Kun nämä kaksi sektoria asetetaan vastakkain, tulevat kolmanteen sektoriin helposti liitetyksi sellaiset määreet kuin epävirallinen, demokraattinen, yksilöllinen ja vapaaehtoinen. Eri sektorit ja niiden toiminta kuitenkin lomittuvat toisiinsa, ja kolmannen sektorin toimijat voivat toimia ruohonjuuritasolla tai hyvinkin hierarkisesti ja byrokraattisesti. Usein keskustelu kolmannesta sektorista liikkuu juuri tasolla, jossa sitä verrataan julkiseen. Näin tullaan helposti hukanneeksi ihmiset, joiden varaan sektorin toiminta rakentuu.

Kolmannen sektorin merkityksen kasvaessa Suomeen on syntynyt palveluntuottamisen sekatalous. Aiemmin on pyritty ylläpitämään selkeää jakoa vapaaehtoistyön ja ammattilaisten tekemän työn välillä. Vapaaehtoissektorin rooli on ollut täydentävää ja kokeilevaa, mutta sen merkityksen kasvaessa sen toiminta on laajentunut ja sen merkitys on muodostunut palveluja korvaavaksi ja uudistavaksi. Sosiaalipolitiikan näkökulmasta vapaaehtoistyön ja kansalaisjärjestöjen tuleminen osaksi palvelujen järjestämisen verkostoa on kiinnostavaa. Muutosta kuvaa hyvin se, kuinka nykyään järjestöt vastaavat sosiaaliin ongelmiin luomalla uusia toimintamuotoja, joiden ei odoteta siirtyvän enää kuntien tai valtion hoidettaviksi. Hyvinvointivaltion laajentumisen aikaan ongelmien ilmetessä perustettiin uusia virkoja. Julkisten palvelujen näkökulmasta tarkasteltuna vapaaehtoistyö näyttäytyy helposti vain palvelujen tuottajana. On kuitenkin tärkeää, että vapaaehtoissektorin laaja yhteiskunnallinen merkitys huomioidaan. (Matthies 2005, 305–309.) Nylund ja Yeung (2005, 30–31) korostavat, että eri sektorien rajojen hämärtyemisellä ja sosiaalisten ongelmien yhteisellä hoitamisella on sekä hyvät että huonot puolensa. Kansalaisjärjestöt voivat nopeallakin aikataululla tarjota ammattimaista hoivaa kunnille. Samalla järjestöt ovat riippuvaisia ulkopuolisesta rahoituksesta ja vastaavat ulkopuolelta tuleviin pyyntöihin. Tämä asettaa järjestöille haasteita siinä, miten ne voivat säilyttää edelleen kriittiset näkökulmansa ja äänensä.

Vapaaehtoissektorin ottaessa hoidettavakseen julkisen sektorin töitä muodostuu merkittäväksi kysymykseksi ja huolenaiheeksi ammatillisuus. Suomessa on totuttu näkemään vapaaehtoissektori julkisia palveluja täydentävänä, ja näin ollen ammattilaisten ja vapaaehtoisten työtehtävät ja vastuut ovat säilyneet erilaisina. Suomessa ei myöskään ole nähtävissä, että ammattilaisten työtehtäviä olisi siirretty vapaaehtoisten tekemiksi. Saksassa tilanne on toinen. Siellä aktivoivaan työpolitiikkaan

liitettiin vuonna 2005 vaatimus yleishyödyllisten töiden tekemisestä. Tämän seurauksena työttömille on voitu osoittaa ns. yhden euron töitä järjestöistä ja julkiselta sektorilta. Työt ovat olleet tehtäviä esimerkiksi lasten ja vanhusten hoidossa, joita varsinaiset työntekijät eivät ehdi suorittamaan. Nämä työt tulevat hyvin lähelle perinteistä vapaaehtoistyötä siinä, että ne ovat yleishyödyllisiä ja ei-ammattillisia. Huolena mallissa on ollut muun muassa ammatillisuuden romuttuminen ja työttömien pakottaminen koulutusta vastaamattomiin töihin sekä vapaaehtoistoiminnan arvopohjan romuttuminen. Yhden euron töistä on kuitenkin ollut tekijöilleen myös hyötyä, sillä he ovat päässeet pitkään jatkuneen työttömyyden jälkeen osallistumaan hyödylliseen toimintaan ja saaneet näin yhteiskunnallisesti hyväksyttävän statuksen. (Matthies 2005, 311–319.)

Henrietta Grönlund ja Hanna Falk (257–258, 272) ovat tutkineet suomalaisten asenteita yksinäisyyden hoitoon liittyen. Suomalaisten asenteissa kolmannella sektorilla toimivat järjestöt eivät näyttäyty hyvinvointipalvelujen täydentäjänä kuin joissain tilanteissa. Odotukset niitä kohtaan kohdistuvat poikkeustilanteisiin. Asenteissa kolmas sektori näyttäytyy paikkana, jossa kansalaiset pääsevät vaikuttamaan ja toteuttamaan intressejään. Järjestöjen sijaan kirkko on suomalaisten asenteissa lähempänä julkista sektoria kuin järjestöt, ja niiltä odotetaan erityisesti panosta yksittäisten ihmisten auttamiseen. Tähän saattaa olla syynä kirkon asema Suomessa ja esimerkiksi verotusoikeus. Yksinäisyyden kohdalla voidaan nähdä, kuinka siihen puuttuminen on kaikkien sektorien harteilla, sillä ongelma koskettaa niitä kaikkia. Yksinäisyys tulisi ottaa huomioon poliittisessa päätöksenteossa ja kolmas sektori paikkana, jossa ihmiset pääsevät luomaan verkostoja ja luottamusta ja näin vähentämään yksinäisyyttä. Tällä tavalla voidaan päästä eroon myös yksinäisyyteen liitetystä häpeästä ja helpottaa avun hakemista.

5. Tutkimuksen toteuttaminen

5.1 Tutkimustehtävä

Edellisissä kappaleissa olen esitellyt kolme toisistaan erillistä aihealuetta: ikääntymisen, yhteisön ja vapaaehtoistyön. Kaikki mainitut alueet ovat kokeneet muutoksia niin pitkän kuin lyhyenkin ajan sisällä. Ihmiset elävät pidempään ja terveempinä kuin aiemmin, yhteisöt ovat muuttuneet ensin kyläyhteisöistä suurkaupunkeihin ja myöhemmin vielä esimerkiksi teknologian kehityksen seurauksena. Vapaaehtoistyö on muuttunut naapuri- ja talkooavusta eri järjestöjen alaisuudessa toimivaksi organisoiduksi toiminnaksi, joka on valjastettu myös palveluiden tuottajaksi. Tässä tutkielmassa nämä toisistaan erilliset alueet tulevat nivotuksi yhteen, sillä tämän tutkielman tarkoituksena on vastata kysymykseen:

Millaista eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden aktiivisuus on?

5.2 Aineiston esittely ja rajaus

Tutkimusaineistoni koostuu eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden yksilöhaastatteluista. Aineisto käsittää kahdeksan (N=8) haastattelua, jotka on toteutettu teemahaastattelulla. Aineiston keruuni aloitin selvittämällä, minkä vapaaehtoistyön piirissä eläkeikäisiä toimii vapaaehtoistyöntekijöinä. Ennakkokäsitykseni oli, että Suomen Punaisessa Ristissä on paljon eläkeikäisiä vapaaehtoistyössä¹². Lähestyin sähköpostitse yhtä SPR:n piiriä¹³, kerroin tutkielmastani ja tiedustelin, olisiko heillä tietoa, mistä mahdollisia haastateltavia voisi löytyä. Minut ohjattiin eteenpäin ottamaan yhteyttä ystävätoimintaan.

Tässä tutkielmassa halusin keskittyä vapaaehtoistyöhön, jota tehdään jonkin järjestön piirissä ja joka vaatii vapaaehtoistyöntekijältä sitoutumista. SPR:n ystävätoiminta sopi tähän rajaukseen hyvin. Punaisen Ristin ystävätoiminta tarkoituksena on tarjota sosiaalisia kontakteja kaikenikäisille yksinäisille ihmisille ympäri Suomen. Käytännössä ystävätoiminta on yhteistä ajanviettoa, kuten puhumista, kuuntelemista tai yhdessä harrastamista. Vapaaehtoistyöntekijät käyvät ennen

¹² Ennako-oletukseni on muodostunut toimiessani vapaaehtoistyöntekijänä SPR:ssä, sekä keskustellessani eri yhteyksissä SPR:n työntekijöiden kanssa.

¹³ SPR koostuu 12 alueellisesta piiristä ja 500 paikallisosastosta. Aktiivisia vapaaehtoistyöntekijöitä Suomessa on 45 000 ja jäseniä 90 000. (Tietoa Suomen Punaisesta Rististä)

toimintaan ryhtymistä ystävätoiminnan kurssin, jonka jälkeen he voivat valita ystävätoiminnan muodon, johon haluavat osallistua. (Tietoa ystäväpalvelusta.)

Ari Marjovuon esittelee väitöskirjassaan (2014, 14-16) vapaaehtoistyön tutkimuksen vallitsevaa paradigmaa. Näkökulma ottaa usein huomioon hyvin kapean osan vapaaehtoistyöstä tutkittaessa esimerkiksi suuria sosiaali- ja terveysalan järjestöjä ja tutkimuksen ulkopuolelle jää ruohonjuuritason toiminta. Tämä on usein tarkoittanut vapaaehtoistoiminnan tutkimista altruistisesta näkökulmasta varsinkin kansainvälisissä tutkimuksissa. Tutkittaessa suomalaisten mielipiteitä vapaaehtoistyöhön liittyen ensimmäiset miellelyhtymät liittyvät sosiaali- ja terveysalan järjestöihin sekä vapaaehtoistyön kohteisiin, mutta seuraavat miellelyhtymät koskevat ns. ruohonjuuritasoa kuten talkootyötä ja naapuriapua. (Nylund 2002.)¹⁴ Tässä tutkielmassa halusin välttää vallitsevaa paradigmaa ja keskittymistä vain vapaaehtoistyön yksilöllisiin motiiveihin. Tämän tutkielman fokus on eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden aktiivisuudessa ja vapaaehtoistyön merkityksissä laajasti paitsi yksilötasolla, myös ottaen huomioon yhteisön muodot sekä vapaaehtoistyön laajemman merkityksen. Eläkkeellä olevien ihmisten vapaaehtoistyötä on usein tutkittu rajaamatta vapaaehtoisuutta vain yhteen vapaaehtoistyön muotoon, ja tutkimuksen fokuksena on vapaaehtoistoiminta hyvin laajassa merkityksessä (esim. Haarni 2010.) Tutkielman laajuuden huomioon ottaen on keskittyminen rajattuun vapaaehtoistyön muotoon perusteltua. Vapaaehtoistyön merkitysten kytkeminen yhteiskuntaan tekee kolmannesta sektorista tutkielman kannalta olennaisen, sillä sen merkitys palvelujen tuottajana on huomattava. Tämä taas sitoo tutkielmani hyvin vahvasti sosiaalipolitiikan kenttään.

Aloitin haastateltavien etsimisen joulukuussa 2013 olemalla yhteydessä ystäväpalveluun. Esittelin tutkielmani aiheen ja tiedustelin mahdollisuutta saada heidän kauttaan vapaaehtoistyöntekijöiden yhteystietoja. Pyyntöni käsiteltiin ystäväpalvelun hallituksen kokouksessa ja sain haastatteluun suostuneiden vapaaehtoistyöntekijöiden yhteystiedot. Sain yhteensä kymmenen henkilön yhteystiedot, joista kaikki olivat eläkkeellä, tekivät vapaaehtoistyötä ja näin ollen soveltuivat tutkielmani haastateltaviksi. Olin yhteydessä haastateltaviin puhelimitse ja sähköpostitse, ja toimitin heille haastattelun esittelykirjeet (Liite 1) tai kerroin siihen liittyvät tiedot puhelimitse. Sain yhteyden kahdeksaan haastateltavaan, jotka haastattelin helmi-maaliskuussa 2014. Haastattelut toteutettiin haastateltavan toivomassa paikassa. Kolme haastattelusta tapahtui SPR:n tiloissa, kolme yliopiston kahvilassa ja kaksi haastattelijan kotona. Haastattelut tehtyänä totesin kahdeksan

¹⁴ Ref. Marjovuon 2014, 15-16.

haastattelun riittävän, sillä haastateltavien puheessa toistuivat samankaltaiset vastaukset ja näin ollen totesin, että aineiston saturaatiopiste¹⁵ on saavutettu.

Haastatteluhetkellä kaikki haastateltavat toimivat vapaaehtoistyöntekijöinä ystäväpalvelussa ja olivat kokoaikaeläkkeellä. Kahdeksasta haastateltavasta naisia oli seitsemän ja miehiä yksi. Miesten pientä lukumäärää selittää se, että kymmenestä mahdollisesta haastateltavasta vain kaksi oli miehiä, joista vain toiseen sain yhteyden.¹⁶ Suurin osa haastateltavista oli naimisissa ja seitsemällä heistä oli lapsia. Taustoiltaan haastateltavat olivat hyvin erilaisia niin työurien, vapaaehtoistyön kuin koulutuksenkin suhteen. Koska tutkielma keskittyy vapaaehtoistyöhön ja vapaaehtoistyöntekijöiden aktiivisuuteen, en nähnyt erojen olevan tutkielman kannalta relevantteja. Lisäksi taustojen diversiteetti kuvaa hyvin sitä, etteivät vapaaehtoistyöntekijät ole homogeeninen joukko ihmisiä. Myös käytännön vapaaehtoistyön tekemisessä haastateltavien välillä oli eroja. Karkeasti jaoteltuna he jakautuivat kahteen ryhmään, joita voidaan nimittää ystävälittäjiksi ja vapaaehtoisiksi ystäviksi. Ystävälittäjät olivat organisoimassa ystävätoimintaa, muodostamassa ystäväpareja ja näin ollen koordinoimassa toimintaa, eivätkä he tavanneet haastatteluhetkellä säännöllisesti autettavaa ystävää. Vapaaehtoiset ystävät tapasivat ystävää säännöllisesti, useimmat viikoittain. Molemmissa ryhmissä vapaaehtoistyö oli kuitenkin säännöllistä ja vaati vapaaehtoistyöntekijältä sitoutumista.

Haastattelujen kesto vaihteli 20 minuutista 50 minuuttiin. Kaikki haastattelut äänitettiin ja tallenteet purettiin myöhemmin litteraateiksi. Litteroinnin tarkkuus riippuu tutkimuskysymyksistä ja tutkimusmetodista, esimerkiksi vuorovaikutusta tutkittaessa litteroinnissa tulee näkyä äänenpainot ja intonaatio. (Ruusu vuori & Tiittula 2005, 16.) Litteroin aineistoni sanatarkasti, ja kirjasin ylös pitkät tauot sekä naurahdukset. Tarkemmat äänenpainon vaihtelut jätin pois, sillä en katsonut se olevan merkityksellistä tutkielman kannalta. Jätin litteroimatta sellaiset osuudet haastattelusta, jotka eivät koskeneet tutkielman aihealuetta, kuten tervehdykset ja hyvästelyt. Litteroituna aineisto on laajuudeltaan 75 sivua (fontti 12, riviväli 1).

Kaikki haastateltavat allekirjoittivat haastattelutilanteen aluksi haastattelusopimuksen (Liite 2)¹⁷.

Haastattelusopimuksen tarkoituksena on turvata haastateltavien riittävä informointi tutkimuksen

¹⁵ Teemahaastattelu ei sido haastattelujen lukumäärää (Hirsjärvi & Hurme 2011, 48), joten on tutkijasta kiinni, koska hän koee aineiston laajuuden olevan riittävä.

¹⁶ Vaikka naisten ja miesten välisiä sukupuolieroja vapaaehtoistyöhön osallistumisessa on vähän, ja miehet osallistuvat jopa naisia enemmän (osallistumisaktiivisuus miehet 38 % ja naiset 37 %), selittyy naisten suurempi määrä aineistossa sillä, että naiset ovat kiinnostuneet sosiaali- ja terveysasioista, kun taas miehet tekevät vapaaehtoistyötä usein urheilun, asuinalue toiminnan ja pelastuspalvelujen piirissä. Mustavalkoinen tämä jako ei kuitenkaan ole, sillä 30 % vapaaehtoistyössä olevista miehistä toimii sosiaali- ja terveyspalveluissa. (Yeung 2002, 25, 28.)

¹⁷ Nimeni on vaihtunut tutkimusprosessin aikana Rantasesta Rantakärkäksi.

kulusta sekä kertoa mahdollisuudesta täydentää tai perua sanomisiaan haastattelun jälkeen. (Ruusu vuori & Tiittula 2005, 17.) Sopimuksessa kerrotaan myös haastateltavien anonymisoinnista ja aineiston säilyttämiseen liittyvistä seikoista. Anonymiteetin riittävä turvaaminen on tärkeää erityisesti yksityishenkilöiden kohdalla (Emt., 17). Olen jättänyt haastattelukatkelmista pois kaikki tiedot, joista haastateltavat voisi tunnistaa, kuten nimet, paikkakunnat sekä muut sellaiset tiedot, joilla lausuman voisi palauttaa yhteen haastateltavaan.

5.3 Teemahaastattelu

Haastattelu toimii tiedon keruun menetelmänä, kun haastateltavan puhe halutaan sijoittaa laajempaan kontekstiin tai kun vastauksia halutaan syventää ja selventää. Haastattelussa haastateltava nähdään aktiivisena, merkityksiä luovana subjektina. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 35.) Tämän tutkielman haastattelut toteutettiin teemahaastattelulla. Teemahaastattelua (*Focused Interview*) käytetään haastateltaessa ihmisiä, jotka ovat osallistuneet tiettyyn toimintaan tai ovat kokeneet tutkittavana olevia asioita. Teemahaastattelu korostaa haastateltavien elämysmaailmaa ja määrittelyä tilanteista. Tutkija tutustuu aihepiiriin ennen haastattelua ja luo haastattelulle rungon. Itse haastattelu keskittyy haastateltavan subjektiivisiin kokemuksiin. (Merton & Kendall 1946, 541.) Päädyin teemahaastatteluun koska halusin korostaa haastateltavien kokemusmaailmaa ja koska halusin haastatteluille selkeän rungon, joka kuitenkin mahdollistaisi lisäkysymysten esittämisen tarvittaessa. Teemahaastattelulla toteutetuissa haastatteluissa teemat ovat kaikille haastateltaville samat, mutta esimerkiksi kysymysten muoto ja järjestys voivat vaihdella. Teemahaastattelu sijoittuukin strukturoitujen ja strukturoimattomien haastattelujen välimaastoon. (Ruusu vuori & Tiittula 2005, 11.) Ilman selkeää runkoa pelkäsin haastattelun muodostuvan jutusteluksi kahden vapaaehtoistyöntekijän välillä.

Haastattelun onnistumisen kannalta tärkeää on myös hyvän yhteistyön luominen haastattelijan ja haastateltavan välille. Suhteen luominen vaatii haastattelijalta avoimuutta tutkimuksen tarkoituksesta, empatiaa haastateltavaa kohtaan ja kiinnostumista haastateltavan sanomisista. Luottamuksen ja yhteisen pohjan luominen voi tapahtua esimerkiksi konkreettisella ja laajalla avauskysymyksellä. (Emt., 42.) Tästä syystä päädyin luomaan haastattelurungosta (liite 3) kaksiosaisen. Ensimmäisessä pyysin haastateltavia kertomaan vapaasti ystäväpalvelussa

tekemästään työstä¹⁸. Kysymyksen tarkoituksena oli johdatella haastateltavia aiheen äärelle ja toimia laajana avauskysymyksenä. Ensimmäisessä osiossa haastateltavat kertoivat vapaaehtoistyön piiriin päättämisestä, eläkkeelle jäämisestä ja syistä vapaaehtoistyön tekemiseen. Osa haastateltavista oli selvästi valmistautunut haastattelutilanteeseen ja kertoi hyvin laajasti tekemästään vapaaehtoistyöstä, toisille taas vapaamuotoinen kertominen oli haastavaa. Näissä tilanteissa esitin ehdotuksia, että haastateltava voisi kertoa esimerkiksi siitä, kuinka oli päätenyt vapaaehtoistyön piiriin tai kuinka usein hän vapaaehtoistyötä teki. Tällä tavalla haastateltavat pääsivät vastaamisessa alkuun ja alkoivat laajemmin avaamaan tekemäänsä vapaaehtoistyötä.

Toisessa osassa esitin haastateltaville 18 väitettä liittyen vapaaehtoistyön merkityksiin yksilöön, yhteisöön ja yhteiskuntaan liittyen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa kaikki tieto pohjautuu havaintoihin, joiden pohjalta on tehty päätelmiä. Nämä havainnot eivät synny tyhjiössä, vaan tiedonkeruun taustalla on aina esioletuksia todellisuuden luonteesta. Tutkijan oman esitiedon kriittinen tarkastelu ja yhdistely uusiin havaintoihin kiinnittävät huomion asioihin, jotka tuntuvat itsestään selviltä. (Alasuutari 2001, 32–33.) Esioletukseni vapaaehtoistyöstä ja eläkeläisyydestä olivat muodostuneet lukemalla vapaaehtoistyöhön, eläkeläisyyteen ja ikääntymiseen liittyviä tutkimuksia ja muita tekstejä, seuraamalla julkista keskustelua ja osallistumalla vapaaehtoistyöhön. Väitteet olivat tarkoituksella monitulkintaisia, sillä halusin saada haastateltavat argumentoimaan ja kyseenalaistamaan väittämiä. Mahdollisesta monitulkintaisuudesta huolimatta, haastateltavat käsittävät väitteet hyvin yhtenevällä tavalla. Olin varautunut, että väitteet varsinaisten kysymysten sijasta voisivat hämmentää haastateltavia, mutta ilokseni näin ei ollut. Kaikilla haastateltavilla oli mielipide lähes kaikkiin väitteisiin. Jos mielipidettä ei haastateltavalla ollut, en halunnut sellaisen muodostamiseen haastattelutilanteessa pakottaa, sillä en uskonut pakottamisella saavani selville ihmisen todellista mielipidettä. Mielipide jäi puuttumaan ainoastaan yhdellä haastateltavista kahden väitteen kohdalla.

Päädyin aloittamaan väittämät yksilöä koskevista, sillä ajattelin, että eteneminen henkilökohtaiselta tasolta yleisemmälle tasolle olisi haastateltavien kannalta helpompaa. Esitin väitteet haastateltaville yksi kerrallaan, kysyin mielipidettä ja perustelua mielipiteelle. Haastattelusekvenssit (ks. esim. Ruusuvoori & Tiittula 2005, 27–29) olivat yksinkertaisimmillaan muotoa: väite, mielipide ja perustelu, kiittäminen. Sekvenssit laajenivat kuitenkin monessa tapauksessa, sillä halusin tarkentaa, mitä haastateltavat tarkoittivat vastauksillaan. Monessa tilanteessa haastateltavat avasivat

¹⁸ Ajatuksen teemarungon muodostamiseksi kaksiosaiseksi ja jakamiseksi yleiseen kysymykseen sekä väittämiin, sain Eero Suonisen (29.10.2013) luennot Haastattelun vuorovaikutus merkitysantojen suuntaajana ja rakentajana. Suoninen kehotti luottamaan haastateltavien älykkyyteen, ja haastamaan sitä esimerkiksi väittämien muodossa.

vastauksiaan myös pyytämättä ja laajensivat vastauksiin niin, että ne koskivat jo seuraavia väittämiä. Näissä tilanteissa esitin väittämät, joihin haastateltava oli vastannut ja tarkensin heidän mielipiteensä ja tarjosin mahdollisuuden laajentaa sitä.

5.4 Goffman ja kehysanalyysi

Kehysanalyysi on alun perin Erving Goffmanin (1974) kirjaan *Frame Analysis. Essay on the Organization of Experience* perustuva analyysimenetelmä. Goffmanille subjektiiviset kokemukset ovat yhtä todellisia kuin muutkin sosiaalisen elämän ilmiöt, jolloin ne voidaan ottaa tutkimuksen tarkastelun kohteeksi. Hänen käsityksensä sosiaalisesta todellisuudesta sisältää elementit objektiivisesta ja subjektiivisesta. Kuitenkin Goffmanille on olemassa myös tajunnan ulkopuolinen maailma ja yksilön intentioista riippumattomia asioita, kuten liikennesäännöt. Kehysanalyysin avulla voidaan hahmottaa sitä, kuinka yksilön kokemus todellisuudesta kulloinkin käsillä olevan tilanteen ja ulkopuolisen maailman avulla rakentuu. (Puroila 2002, 28.) Kehyksen käsitteen Goffman on lainannut sosiologi Gregory Batesonilta ja mallin tutkia sosiaalista todellisuutta psykologi ja filosofi William Jamesilta. James esitti vuonna 1869 julkaistussa *Mind* artikkelissaan kysymyksen, missä olosuhteissa ajatteleminen asioiden olevan todellisia. Lisäksi Goffman on ottanut vaikutteita myös filosofi Alfred Schütziltä ja sosiologi Harold Garfinkeliltä. (Goffman 1974, 2-7.) Tutustuttuani Goffmanin alkuperäiseen kehysanalyysiä koskevaan teokseen, totesin sen olevan hyvin monitulkintainen ja opiskelijalle hyvin vaikeaselkoinen. Tästä syystä olen päättänyt tukeutumaan sekä kehysanalyysin esittelyssä että sen soveltamisessa kokeneiden tutkijoiden selvennyksiä aiheesta.

Peräkylä selventää Goffmanin näkemystä kehyksestä. Se, kuinka käytännössä toimimme, määrittää sitä minkä merkityksen asiat ympärillämme saavat. Kehykset ovat näiden erilaisten toimien kokonaisuuksia. Vaihtelemme kehyksiä jatkuvasti ja tilanteen määrittelyt erilaisissa kehyksissä poikkeavat toisistaan. Erilaiset todellisuudet siis viriävät kehysten kautta. (Peräkylä 1990, 16–17.) Kehysanalyysin keskeinen tehtävä on kehysten välisen dynamiikan erittely, sillä kehysten vaihto on osa ihmisen jokapäiväistä elämää. Goffman on eritellyt kattavasti kehysten välisiä suhteita. Kehyksiä voidaan muun muassa vaihtaa ja istuttaa toistensa sisään. Kehykset eivät ole absoluuttisia, vaan tilanteeseen osallistuvien on myös mahdollista murtaa kehyksiä, jolloin primaarikehys ei enää sovellu tilanteen selittäjäksi. Tällöin kokemus kehyksestä voi muodostua negatiiviseksi. (emt., 20–22.)

Anna-Maija Puroila (2002, 24–25) summaa Goffmanin ymmärtämisen ongelmakohtia. Goffman on hyvin ristiriitaisesti tulkittu teoreetikko, eikä hänen työnsä paikantaminen yksittäisiin lähestymistapoihin tai teoreetikoihin ole mahdollista. Toiset näkevät Goffmanin painotuksen kohdistuvan minän ulkopuolelle, toimintaa ohjaaviin kehyksiin, toiset taas näkevät siinä äärisubjektivisia piirteitä. Tulkintojen eroja voidaan selittää erilaisilla teoreettisilla intresseillä, mutta myös Goffmanin tekstien tuottamalla mahdollisilla erilaisilla ymmärtämistavoilla. Goffmaniin liittyvät ristiriidat eivät rajoitu ainoastaan hänen teksteihinsä, vaan Goffmanin anti sosiologialle ja sosiaalitieteille on samalla tavalla kiistanalainen. Toisille Goffman on klassikko, toisille hänen antinsa on hyvin rajoittunutta. Kehysanalyysi on kohdannut samanlaisen vastaanoton: sitä pidetään sekä Goffmanin systemaattisimpana että epäonnistuneimpana teoksena. Goffman pitää arkipäivää, sen toimintoja ja niiden henkilöahmoja yhtä tärkeänä tutkimuskohteena kuin siitä poikkeavia maailmoja. Arkipäivä otetaan usein annettuna, jolloin toimintaa ohjaavat ja jäsentävät voimat jäävät havaitsematta. Ajatusta voidaan selventää vertaamalla elokuvaa ja arkielämää. Katsoja voi havaita näyttelijän esittämät sisäiset tunnetilat ja ymmärtää näin tarinan jatkuvuuden. Arkielämässä samanlaiset tilanteet voivat ilmetä ihmisen joutuessa tekemään jotain sellaista, jonka ohikulkija voi toimintaa vilkaistessaan tulkita väärin ja käsittää moitittavaksi toiminnaksi. (Goffman 1974, 560-576¹⁹.)

5.4.1 Kehysanalyysin soveltaminen tutkimuksissa

Suomessa kehysanalyysiä ovat käyttäneet muun muassa Anssi Peräkylä (1990) väitöskirjassaan *Kuoleman monet kasvot* sekä Anna-Maija Puroila (2002) varhaiskasvatusta koskevassa väitöskirjassaan *Kohtaamisia päiväkotiarjessa*. Jälkimmäinen tutkija on kirjoittanut myös Goffmanin kehysanalyysiä koskevan tutkielman. Goffmanin alkuperäisen tekstin lisäksi hyödynnän näitä aiempia tutkimuksia omassa tutkielmassani, sillä ne auttavat selventämään Goffmanin analyysimallia, joka on paikoin ristiriitainen ja mahdollistaa hyvin erilaisia tulkintoja. Puroila päättää (2002, 26) Goffmanin ristiriitaisten tulkintojen esittelyn siihen, että kehysanalyysi herättää käyttäjässään helposti hämmennystä. Ristiriitojen vuoksi hän on päätenyt väitöskirjassaan tukeutumaan Goffmanin alkuperäisteksteihin. Puroilan mainitsemaan hämmennykseen on helppo yhtyä. Tässä tutkielmassa olen päätenyt tukeutumaan pääosin sekä Puroilan (2002) että Peräkylän (1990) väitöskirjojen sovelluksiin kehysanalyysistä. Lisänä olen käyttänyt Goffmanin kehyksistä

¹⁹ Suom. Koskinen, Kaisa (2012) teoksessa Vuorovaikutuksen sosiologia.

kertovaa alkuperäisteosta sekä joitain Pertti Alasuutarin (1999) siitä tekemiä selvennyksiä. Huolimatta kehysanalyysin haasteellisuudesta, uskon että kehysten avulla aktiivisuuden moninaisuuden tavoittaminen on helpointa.

Vaikka kehysanalyysia on käytetty paljon etnometodologisessa tutkimuksessa (esim. Peräkylä 1990), jossa havainnoidaan, analysoidaan ja lopulta kehystetään tutkittavina olevien ihmisten toimintaa, voidaan kehysanalyysia käyttää myös puheen erittelyyn. Puheessa kehysten vaihtuvuus ja päällekkäisyys on joustavampaa kuin varsinaisessa toiminnassa. Peräkylän mukaan puheen määrittely eri kehysten kautta lähentää kehysanalyysia etnometodologiseen käyttötarkoitukseen. Peräkylän sanoin: *Kehysten mukaan jäsentynyt puhe on todellisuuden tuottamista.* (Peräkylä 1990, 157–158.)

Peräkylän tutkimuksessa kehykset liittyvät potilaiden, omaisten ja hoitohenkilökunnan identiteetteihin. Eri kehykset määrittävät sekä kuoleman merkitystä että sitä, mitä asianosaiset itse ovat. Peräkylä havainnollistaa tällä kehysanalyysin perimmäistä olemusta. Kuvittelemme, että miten ajattelemme, on suhteellisen pysyvä ja muuttumaton asia. Kehysanalyysi kuitenkin osoittaa, että eri kehyksissä omaksumme erilaisia toiminta- ja ajatusmalleja. Tällä tavoin kehysanalyysi havainnollistaa sosiaalista elämää, ja sitä kuinka eri tilanteet vaativat meiltä erilaisia asioita. (Peräkylä 1990, 22–23.)

Pertti Alasuutari on käyttänyt kehystä teoreettisena kattokäsitteenä käsitteellistämään alkoholismien tuottamista arkikäytännöissä. Alkoholien juomista käsitellään kahden eri kehyksen, arkielämäkehyksen ja alkoholistikehyksen, puitteissa. Tutkimuksessa kehys eroaa Peräkylän tutkimuksesta, sillä kyse ei ollut yksittäisen puheen tai toiminnan kehysanalyysistä. Tällainen kehysanalyysi liukuu jo lähelle foucaultlaista diskurssin käsitettä, eli ettei kielellinen vuorovaikutus ole vain kielellistä vuorovaikutusta, vaan erilaisten asiantilojen ja identiteettien tuottamista. Käytetyillä diskursseilla on makrotason institutionaalisia seurauksia. Alasuutari selventää tätä käyttämällä esimerkkinä alkoholismia. Goffmanilainen kehysanalyysi osoittaisi, ettei alkoholismista puhuta edes terapiatilanteessa yhden kehyksen piirissä, vaan tilanteessa käytetään useita eri kehyksiä, joiden avulla taas asiakkaalle tuotetaan useita eri identiteettejä. Foucaultlainen diskurssianalyysi osoittaisi, että vaikka alkoholismikehys voidaan puhetilanteissa kyseenalaistaa, se on myös materisoitunut instituutioksi. Alkoholismien kohdalla esimerkiksi hoitoinstituutio itsessään tuottaa ja uusintaa diskursiivista muodostumaa. (Alasuutari 1999, 183–185.)

Kehykset konstituivat toimintoja, joiden avulla ne tulevat määritellyiksi tietyn lajin edustajina. (Alasuutari 1999, 181.) Kehysanalyysi liikkuu symbolisen interaktionismin, strukturalismin ja

diskurssianalyysin läheisyydessä. Symbolisen interaktionismin hengessä, kehyksiä voidaan lähestyä kognitiivisina tulkintakehyksinä, jolloin tilanteista saadaan esille uusia puolia, kun siihen sovelletaan eri kehyksiä. Strukturalistisesti painotettaessa otetaan huomioon kulttuurissa jo olevat kehykset, jotka säätelevät merkitystulkintaa. Kehyksien valossa nämä ilmaisut saavat merkityksensä ja niitä yhdistelemällä merkityksiä tulkitaan. Diskurssianalyttisessä lähestymistavassa, huomio kiinnittyy siihen, ettei tilanteita tulkita tietyn kehysten sisällä, vaan juuri kehys konstituoi tilanteen. Esimerkiksi tilanne, jossa yksi ihminen seisoo muiden edessä pitämässä pitkää monologia, tulkitaan luennoksi. Kuulijoiden alkaessa kommentoida puhujan sanomaa, konstituoituu tilanne keskusteluksi. (Emt., 181.)

Todellisuuden rakentumista voidaan lähestyä heterologisuuden ja homologisuuden käsitteiden kautta. Samanlaisuutta korostava homologia tarkoittaa elämän eri osa-alueiden keskinäistä harmoniaa. Se viittaa ihmisten pyrkimykseen jäsentää elämänsä mielekkääksi kokonaisuudeksi niin, että esimerkiksi toisistaan erilliset osa-alueet, kuten työ ja vapaa-aika ovat sisäisessä yhtenäisyydessä keskenään. Tämä juontaa juurensa siitä, että samat kulttuuriset jäsennykset ovat läsnä elämän eri osa-alueilla. Heterologialla, eli merkitysten eriytymisellä, korostetaan sitä, että elämän osa-alueiden sisälläkään toiminta ei ole jäsentynyt vain yhden periaatteen ympärille. Peräkylän väitöskirjassa työn osa-alueella, ja vielä spesifimmin, kuolevan potilaan hoitoon liittyvällä alueella, työtä ei voida nähdä ainoastaan yhtenä kokonaisuutena. (Peräkylä 1990, 153.) Tässä tutkielmassa haluan Peräkylän tavoin korostaa todellisuuden heterologista rakentumista. Uskon, että yksilön aktiivisuuden näkeminen tällä tavalla on hyödyllisempi vaihtoehto kuin nähdä eläkkeellä olevan ihmisen aktiivisuus kapea-alaisesti vain iän, eläkkeen tai aktiivisuuden säilyttämisen kautta.

5.4.2 Analyysin kulku

Kehysanalyysin alkuvaiheessa tutkijalle ei ole vielä selvää, millaisia kehyksiä hän tulee aineistostaan löytämään. Tämän vuoksi onkin hyvä pitää tutkimuskysymys avoimena ja väljänä, riittää että tutkija tietää, mistä ilmiökentästä on kiinnostunut. (Puroila 2002, 145.) Kehykset saavat tutkimuksissa erilaisia painotuksia. Kehyksiä voidaan tarkastella rakenteena, jolloin painopiste on niiden jatkuvuudella tai keskittyä kehysten väliseen dynamiikkaan, jolloin kiinnostus kohdistuu

kehysten käyttämiseen eikä rakenteeseen.²⁰ (Emt., 147.) Puroilan esittelemät eri painotukset kehyksille auttoivat paikantamaan myös tämän tutkielman kehysten painopistettä. Koska aineisto on kerätty haastatteluilla havainnoinnin sijaan, muodostuu kehysten painopiste jo tästä syystä toisaalle. Aineiston perusteella ei ole esimerkiksi mahdollista tutkia, miten vapaaehtoistyöntekijät käyttävät kehyksiä arjessaan. Sen sijaan kehysanalyysi toimii tässä tutkielmassa Puroilankin esittelemänä (2002, 148) kokemuksen rakentumisen ja merkityksenä analyysinä.

Koska kehysanalyysin toteuttamiseen ei ole yhtä oikeaa tapaa, aloitin litteroidun aineiston käsittelyn havaintojen pelkistämällä. Laadullisen analyysin kahdeksi vaiheeksi voidaan erotella havaintojen pelkistäminen ja arvoituksen ratkaiseminen. Havaintojen pelkistäminen voidaan myös jakaa kahteen osaan: aineiston tarkasteluun tietystä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta ja havaintojen yhdistämiseen. Havaintoja karsitaan ”raakahavaintoihin”, jonka jälkeen niitä yhdistellään yhä harvemmiksi havainnoiksi, etsimällä havainnoille yhteisiä nimittäjiä ja piirteitä. (Alasuutari 1999, 38–41.) Havaintojen tekemisen ja niistä muistiinpanojen tekemisen aloitin jo aineiston keruu- ja litterointivaiheessa.

Jaottelin aineistoani useilla eri tavoilla ja yhdistelin havaintojani pyrkimyksenäni muodostaa primäärikehysiksi. Toistuvana teemana aineistossa oli aktiivisuus, joten hylkäsin ajatuksen ainoastaan vapaaehtoistyön keskeisyydestä ja siirryin jaottelemaan aineistoani haastateltavien aktiivisuuden mukaan. Näkökulman muuttuminen oli perusteltua, sillä tutkielmani oli alusta alkaen tarkoitus olla aineistolähtöinen. Aktiivisuus vapaaehtoistyössä ja muissa erilaisissa konteksteissa yhdisti kaikkia haastateltavia, ja ilmeneminen vaihteli haastateltavien välillä. Aktiivisuus liittyi osalla ikään ja eläkkeellä olemiseen, toisille se taas oli selkeästi koko elämän läpi jatkuvaa toimintaa, esimerkiksi erilaisissa järjestöissä. Osalle aktiivisuus oli omasta fyysisestä ja psyykkisestä kunnosta huolehtimista, osalle taas muista ihmisistä huolehtimista.

Aktiivisuuden avulla jaoteltuna aineistosta muodostui neljä primäärikehystä: aktiivinen eläkeläinen, aktiivinen persoona, aktiivinen kansalainen ja aktiivinen järjestötoimija. Primäärikehysiin sisältyy kuhunkin kaksi sekundäärikehystä. Niistä käy ilmi vapaaehtoistyöntekijöiden muodostaman yhteisön ja vapaaehtoistyön laajempi merkitys kunkin kehyksen kohdalla. Primäärikehysistä kaksi ensimmäistä ovat individualistisia kehyksiä, joissa korostuu ensisijaisesti yksilö. Yhteisö ja vapaaehtoistyön merkitys nähdään näissä kehyksissä selvästi omaan elämään liittyvinä. Kaksi jälkimmäistä kehystä ovat kollektiivisuutta korostavia kehyksiä, joissa aktiivisuus jäsentyy osana laajempaa kokonaisuutta, kuten järjestöä tai yhteiskuntaa. Sekundäärikehukset voivat olla paikoin

²⁰ Anna-Maija Puroila esittelee näitä erilaisia painotuksia yksityiskohtaisemmin Goffmanin kehysanalyysia käsittelevässä tutkielmassaan (2002, 148).

samoja eri primäärikehysten välillä. Tämä johtuu siitä, etteivät kehykset ole täysin toisistaan irrallisia vaan niillä on keskinäinen dynamiikkansa.

Yhteisö ja yhteiskuntäkäsitys ovat merkittäviä aktiivisuuden jäsentymisen kannalta, sillä ollessaan aktiivinen yksilö on vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa, jolloin aktiivisuutta rytmittävät erilaiset yhteisöt. Käsitys vapaaehtoistyöstä antaa näkökulman siihen, miksi vapaaehtoistyötä tehdään, kenen kannalta se koetaan merkittäväksi ja samalla se antaa viitteitä siitä, miten yksilö paikantaa tekemänsä vapaaehtoistyön yhteiskunnassa ja minkälaisena hän oman paikkansa siinä näkee.

Seuraavaksi esittelen jokaisen kehyksen omassa alaluvussaan. Näiden lukujen alkuun olen kirjoittanut lyhyen kuvauksen siitä, millainen ihminen kehyksen avulla piirtyisi tämän aineiston perusteella, jos hän tulisi nähdyksi ainoastaan sen kehyksen valossa. On kuitenkin otettava huomioon, ettei kenenkään aktiivisuus ole palautettavissa yksiselitteisesti yhteen kehykseen. Analyysin tarkoituksena on jäsentää eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden aktiivisuus ottaen huomioon laajasti yhteisöön kuuluminen, yhteiskunnallinen vaikuttaminen, kansalaisuus, järjestötoiminta sekä taustat, siinä määrin kuin ne aineistossa tulivat esille. Kehyksiä käsitteleviä lukuja seuraa luku, jossa teen yhteenvetoa kehyksistä ja käyn läpi lyhyesti kehysten välistä dynamiikkaa.

6. Aktiivinen eläkeläinen

Aktiivinen eläkeläinen on jäänyt työstään joitain vuosia sitten eläkkeelle. Hän on jo työelämänsä aikana tiedostanut, että jotain eläkkeellä on tehtävä. Hän ei ole jäänyt kotiin yksin istumaan, vaan on lähtenyt esimerkiksi tekemään vapaaehtoistyötä suureen järjestöön. Vapaaehtoistyö antaa päiville ja viikoille rytmin, mutta aktiivinen eläkeläinen on mukana myös monenlaisissa muissa toiminnoissa. Vapaaehtoistyö on myös väline, jonka avulla voi saavuttaa työelämän kaltaisia haasteita ja toteuttaa haaveita. Vapaaehtoistyöntekijöiden yhteisöstä ei muodostu kiinteää, vaan se edustaa löyhää työyhteisön korvaajaa. Aktiivisen eläkeläisen elämässä merkittävin yhteisö on ehdottomasti perhe. Aktiivinen eläkeläinen tiedostaa oman ikääntymisensä, mutta ei näe sitä esteenä millekään, vaan ottaa vastuun itsestään ja pitää huolta fyysisestä ja psyykkisestä toimintakyvystään. Aktiivisuus on ensisijaisesti omasta itsestä huolehtimista, eikä se jäsenny vahvana yhteisöön tai yhteiskuntaan kuulumisena.

Aktiivisen eläkeläisen kehyksessä korostuu aika kahdella tavalla. Toisaalta haastateltavat korostivat sitä, kuinka ajan puute oli työelämän aikana ollut vapaaehtoistyön esteenä. Tämä johtui muun muassa iltatöistä ja ruuhkavuosista. Ajan puute onkin yleinen syy sille, miksi erityisesti kokopäivätyössä olevat nuoret ja keski-ikäiset eivät vapaaehtoistyötä tee (Musick & Wilson 2007, 148–149). Toisaalta haastatteluissa korostui, kuinka aikaa oli nyt käytettävissä enemmän kuin koskaan aiemmin. Haastateltavat korostivat, kuinka olivat jo työelämässä ymmärtäneet, että eläkkeellä ajankäyttöä pitäisi suunnitella uudella tavalla. Aktiivisen eläkeläisen kehyksessä vapaaehtoistyöllä korostuukin päiviä rytmittävä rooli.

H8: Yksi on myöskin tämmönen ajankäyttöasia, että nyt kun on eläkkeellä, niin on aikaa, että tota. Mä tosiaan alotin työssäoloaikana jo, eli siinä mielessä se on ollu jo niin kun pidempään mielessä.

H7: Joo kyllä se on ihan, tää on mun päivähoitopaikka. Kun ei oo enää työpaikkaa.

Aktiivisuus vapaaehtoistyön muodossa oli monella alkanut vasta eläkkeelle siirtymisen jälkeen, mutta päätös siitä oli usealla kytynyt jo työelämän aikana. Toiminta, johon aikaa käytetään, tuli haastateltavien mukaan olla ensisijaisesti mielekästä. Osa haastateltavista oli jo aiemmin ollut mukana SPR:n toiminnassa työelämän aikana, ja paluu tutun järjestön pariin oli luontevaa. Samaan järjestöön hakeutumisen syynä voi olla järjestön aiempi tuttuus. Vapaaehtoistoiminnan sisältöjen ja aihepiirien sekä aiempien positiivisten kokemusten on todettu olevan motivoivia tekijöitä toimintaan osallistumiselle, sillä ne alentavat osallistumis- ja sitoutumiskynnystä. (Yeung 2005,

112). Eläkkeelle jäämisen jälkeen vapaaehtoistyöhön uudelleen hakeutuminen olikin osalle haastateltavista helppo ja luonteva valinta.

Aktiivisen eläkeläisen kehys aktualisoituu vasta, kun työelämä on päättynyt ja eläke alkanut. Sillä, miten tähän kehykseen siirrytään, on merkitystä. Siirtymä vaikuttaa siihen, millaisia merkityksiä vapaaehtoistyön tekeminen saa. Kun eläkkeelle siirtyminen tapahtuu yksilön omasta halusta, on siirtymää mahdollista suunnitella etukäteen. Marjatta Marinin (2001, 23, 35) mukaan eläkkeelle jääminen on merkittävä siirtymä yksilön elämässä. Siirtymän suunnittelu ja ennakoiminen helpottavat uuden roolin omaksumista. Ennakoitavuus helpottaa myös tilannetta., jossa kaikki ei sujukaan suunnitellulla tavalla. Haastateltavien kohdalla tätä ennakointia oli muun muassa lisääntyvän käytettävissä olevan ajan käytön suunnittelu.

H4: Että se oli niin ku sellasta tavoitteellista toimintaa, että mulle työelämä riitti ja mä halusin tehdä sit sitä mitä on niin ku haaveillu ja

Haastateltava oli saanut työelämästä tarpeekseen ja siirtynyt eläkeputkeen, kun siihen tarjoutui mahdollisuus. Hän kertoi, että on päässyt vapaaehtoistyön kautta toteuttamaan haavettaan auttamistyöstä ihmisten parissa, sillä työelämässä hän oli teollisuuden alalla tehnyt ”kylmää, asiakaslähtöistä työtä.” Vapaaehtoistyö tarjoaa hänelle siis tällä tavalla mahdollisuuden toteuttaa pitkäaikainen haaveensa, joka ei työelämässä ollut mahdollista. Samanlaisia tuloksia on vapaaehtoistyön tutkimuksessa saatu aiemminkin. Eläkkeelle siirtymisen jälkeen tehtävä vapaaehtoistyö voi tarjota ulkopuolisista vaatimuksista riippumattoman mahdollisuuden itsensä toteuttamiseen. Vapaaehtoistyö toimii tällöin välineenä itsensä toteuttamiselle. (Sorri 2005, 132.)

Vaikka erilaisia eläkkeelle jäämisen väyliä on pyritty rakentamaan oikeudenmukaisiksi, saattaa kokemus muodostua yksilötasolla epäoikeudenmukaiseksi (Julkunen 2005, 286). Kun eläkkeelle jääminen tapahtuu yllättäen, sen ennakointi ei ole mahdollista. Tällaisessa tapauksessa vapaaehtoistyö saa erilaisia merkityksiä, ja siitä voi tulla esimerkiksi selkeämmin palkkatyön korvaaja.

H7: Joo ja sitte kun se ei oo oma valinta niin, mä uskon, että jos se olis oma valinta, niin ei se ois niin vaikee asia. Et sit ku sä et saa itte päättää, että toiset päättää, ett näin kävi.

Haastateltava kertoi, että oli joutunut jäämään pois työelämästä tahtonsa vastaisesti. Työn tilalle oli löydettävä jotain muuta, ja vapaaehtoistyö oli tullut palkkatyön korvaajaksi. Haastateltavan mukaan tilanne olisi voinut olla toinen, jos töistä olisi jäänyt pois omasta tahdostaan. Haastatteluissa ilmeni, että eläkkeen suunnittelu etukäteen auttoi uuden elämän alkamisessa. Haastatellut pitivät tärkeänä

sitä, että saivat olla itse päättämässä omasta eläkkeelle siirtymisestä. Vapaaehtoistyön aloittaminen työelämän loppupuolella tarjosi pehmeän laskun eläkkeelle siirtymiseen. Eläköitymisen lisäksi vapaaehtoistyö saattoi astua aktiivisen eläkeläisen elämään myös muunlaisen elämänmuutoksen kautta. Esimerkiksi äitinsä omaishoitajana toiminut haastateltava ryhtyi vapaaehtoiseksi ystäväksi äitinsä kuoleman jälkeen. Tästä näkökulmasta vapaaehtoistyön merkitys näyttäytyy tyhjän tilan täyttämisenä.

Motivaationa vapaaehtoistyölle aktiivisen eläkeläisen kehyksessä korostuu palkkatyön jatkuvuus. Varsinaista palkkaa kukaan ei vapaaehtoistyöstä odottanut, vaan korvauksen koettiin tulevan siitä, että omissa päivissä on jotain tekemistä. Yeungin (2005, 113) mukaan syynä tähän voi olla esimerkiksi pitkä työura ja omalle sukupolvelle koettu ominainen tapa. Väitteeseen ”vapaaehtoistyö auttaa minua pysymään aktiivisena” vastattiin muun muassa seuraavalla tavalla:

H6: Joo, näinhän me ajatellaan ku päästään eläkkeelle, mutta sitte ku se koittaa, ni ei se ihan sellasta ookaan. Sitä niin ku tyhjän päällä tavallaan on. Vaikka kaikki muuten on elämä kunnossa, ni ei oo enää mihin lähtee. Sillon ku oot työssä, ni sillon on pakko mennä.

Haastateltavien puheessa korostui myös vapaaehtoistyön palkitsevuus itsessään. Palkkiona pidettiin esimerkiksi oman toimintakyvyn ylläpitoa. Vapaaehtoistyön motiivina toimii usein esimerkiksi henkilökohtaisen hyvinvoinnin edistäminen ja ryhdin saaminen ajankäyttöön. (Yeung 2005, 109–110). Aktiivisen eläkeläisen kehyksessä merkittäväksi osaksi nouseekin oman toimintakyvyn ylläpito. Ystäväpalvelussa tehtävässä vapaaehtoistyössä haastateltavat näkivät psyykkisen toimintakyvyn pysyvän yllä tämän kaltaisella vapaaehtoistyöllä. Vapaaehtoistyöntekijöinä he puhuvat autettavan kanssa esimerkiksi ajankohtaisista asioista. Toimintakyvyn ylläpito on yksi vapaaehtoistyön motiiveista (esim. Yeung 2005). Eläkeikäisen kehyksessä tämä puoli vapaaehtoistyössä painottuu. Psyykkistä toimintakykyä ylläpitävänä toimintana nähtiin myös muun muassa ystävien kanssa tehdyt teatteriretket. Tämän lisäksi aktiiviset eläkeläiset pitivät fyysisestä toimintakyvystään huolta käymällä muun muassa ohjatuilla liikuntatunneilla tai liikkumalla paikasta toiseen kävellen. Kehyksessä korostui myös vastuu oman toimintakyvyn ylläpidosta.

H1: Joo, mä oon sitä mieltä vankasti. Ei kukaan muu esimerkiksi minun puolesta käy joogatunnilla, missä mä esimerkiks tänä aamuna oon ollu tai aamupäivästä, eikä käy kuntosalilla kukaan mun puolesta, eikä kävele mun puolesta näitä lenkkejä. Itte se pitää tehdä. Kaikki toimintakyky, olipa se nyt sitten sitä henkistä tai tämmöstä fyysistä, niin se pysyy paremmin yllä kun sitä käyttää.

6.1 Löyhä työyhteisö, tärkeä perhe

Aktiivisen eläkeläisen kehyksessä korostuvat vapaaehtoistyön individualistiset merkitykset, kuten oman aktiivisuuden ylläpito ja päivien rytmitys. Kehyksessä vapaaehtoistyön tarjoamalle yhteisölle ei ilmene tarvetta. Individualistisuutta korostavissa kehyksissä on pidettävä mielessä, että haastateltavien tekemä vapaaehtoistyö on luonteeltaan hyvin yksilöllistä. Konkreettinen vapaaehtoistyö tehdään yksin tapaamalla henkilökohtaista ystävää. Tämän vapaaehtoistyön piiriin hakeutuvat eivät siis välttämättä koe tarvetta kuulua vapaaehtoistyöntekijöiden muodostamaan yhteisöön. Aktiivisen eläkeläisen kehyksessä käy ilmi, että yhteisöllisyyttä koetaan enemmän sellaisissa vapaaehtoistyön muodoissa, joissa toimintaan osallistuttiin yhdessä muiden vapaaehtoisten kanssa. Eräänlaiseksi työyhteisön korvaajaksi vapaaehtoistyöntekijöiden muodostama yhteisö nähtiin silloin, kun työyhteisö oli ollut merkittävä työelämän aikana. Yhteisön merkitys liittyy kuitenkin vahvasti vain Punaisen Ristin kontekstiin, eikä yhteisöllä ole merkitystä esimerkiksi vapaa-ajalla. Sen sijaan kehyksessä perheen merkitys tärkeimpänä yhteisönä korostuu.

Erityisesti silloin, kun työelämän aikana työyhteisö oli ollut yksilölle tärkeä, koettiin vapaaehtoistyöntekijöiden yhteisö merkittävänä aktiivisen eläkeläisen kehyksessä. Osalle haastatelluista työyhteisö oli ollut hyvin tiivis ja sitä oli jääty eläkkeellä kaipaamaan. Näiden ihmisten kohdalla työyhteisö ei ollut jäänyt vain työajalle, vaan työyhteisön kesken oli järjestetty tapaamisia myös vapaa-ajalla. Tällöin voidaan Lehtosta (1990, 232) mukaillen puhua työntekijöiden horisontaalisista ja epävirallisista yhteenliittymistä. Työyhteisö ja vapaaehtoistyöntekijöiden muodostama yhteisö ovat luonteeltaan melko lähellä toisiaan. Ne liittyvät tiettyyn kontekstiin, eivätkä niiden jäsenet voi valita ryhmän muita jäseniä. Työyhteisön korvaajaa ei kaivattu, jos sellaista ei ole aiemminkaan ollut. Juuri tässä vapaaehtoistyön muodossa on ymmärrettävää yhteisön puuttuminen, sillä vapaaehtoistyötä lähdettiin tekemään oman aktiivisuuden lähtökohdasta.

Vapaaehtoistyöntekijöiden yhteisö koostui haastateltavien mukaan lähinnä eläkeikäisistä vapaaehtoistyöntekijöistä, vaikka toiminnassa on mukana myös nuoria ja työikäisiä ihmisiä. Esimerkiksi vapaaehtoistyöntekijöiden yhteisille retkille osallistuvat haastateltavien mukaan lähinnä eläkeläiset.

H2: No ne, jotka on aktiivisimpia, on kyllä aikalailla eläkeikäisiä, et paljonhan siel on ystävis nuoriakin, mutta tota ne ei niinkään käy näissä ystäväilloissa

Ystäväillat ovat vapaaehtoistyöntekijöille tarkoitettuja, noin kerran kuukaudessa järjestettäviä tapahtumia, joissa on mahdollista tavata muita vapaaehtoisystäviä. Nämä illat ovat yhteisten retkien

lisäksi ainut paikka, jossa vapaaehtoiset ystävät voivat organisoidusti tavata toisiaan. Näissä tapaamisissa mahdollistuu yhteisyyden kokeminen muiden vapaaehtoisten kanssa. Tuula Melkas (2009, 26) on kuvannut työtovereiden välisen suhteen asettuvan yksityiselämän reuna-alueille, ja koskiessaan vain työhön liittyviä asioita se ei muodostu henkilökohtaiseksi. On kuitenkin mahdollista, että työpaikan tarjoama paikallinen läheisyys ja sen tarjoamat puheenaiheet saattavat luoda ns. mielen yhteisyyttä, joka voi johtaa ystävyysuhteen syntymiseen. Tällaisia ystävyysuhteita oli syntynyt myös vapaaehtoisten välille. Vaikka varsinaista toiminnallista yhteisöä ei vapaaehtoisten välille syntynyt, oli osa haastateltavista löytänyt uuden ystävän vapaaehtoisten joukosta. Nämä ystävyysuhteet muodostuivat vain kahdenvälisiksi ja yhteisen ajan vietto ei liittynyt vapaaehtoistyöntekijöiden yhteisöön tai vapaaehtoistyöhön muutoinkaan.

H2: En mä ehkä niin voi tota sanoo, koska mulle on tota perhe kuitenkin ykkönen aina ja lapset ja lapsenlapset

Tärkeimpänä yhteisönä aktiivisen eläkeläisen kehyksessä on perhe. Perhe nousi esille haastateltavien puheessa useita kertoja, vaikka sitä ei haastateltaville esitetyissä väitteissä mainittu. Perhe oli osa jokapäiväistä elämää ja aktiiviset eläkeläiset osallistuivat aktiivisesti esimerkiksi lastenlasten elämään. Perhe käsitettiin pelkkää ydinperhettä laajemmin, eikä sitä määrittänyt ainoastaan jälkeläisyys. Se saattoi sisältää esimerkiksi omat tai puolison sisarukset, heidän perheensä ja lasten puoliset. Aktiivisen eläkeläisen kehyksessä esiintyvällä käsityksellä perheestä saa hyvin kuvan siitä, kuinka mahdollisuus perheen määrittelyyn on muuttunut vapaammaksi. Perhettä voidaan kuvata perhemuodostelmaksi, joka voi koostua useammasta sukupolvesta, jotka eivät asu yhdessä, mutta jonka koossapitävä voima on yhteisöllinen ja rakkaudellinen yhteisyys (Jallinoja 2009, 15-16, 22–23). Perheen ensisijaisuus näkyi myös siinä, että vaikka vapaaehtoistyöhön oltiin hyvin sitoutuneita, esimerkiksi puolison sairastuminen saisi jättämään vapaaehtoistyön. Aktiivisen eläkeläisen kehyksessä voidaan siis nähdä vapaaehtoisten yhteisö, jota määrittää lyhytkestoisuus ja irrallisuus. Yhteisö perustuu sopimukselliseen yhteisyyteen, eikä se velvoita jäseniään mihinkään. Sen sijaan perhe näyttäytyy luonnolliselle ja rakkauden yhteisyydelle perustuvaksi, jonka vuoksi ollaan valmiita luopumaan itselle tärkeästä vapaaehtoistyöstä.

6.2 Vapaaehtoistyö osana aktiivista ikääntymistä

Aktiivisen eläkeläisen kehyksessä korostuu individualistisuus myös vapaaehtoistyön merkityksessä samalla tavalla kuin yhteisössä. Halu tehdä jotain eläkkeellä värittää selvästi haastattelemieni

eläkeläisten elämää. Samanlaisia tuloksia on saatu muissakin eläkeläisten aktiivisuutta käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Haarni 2010, 41.) Vaikka halu tehdä toimii merkittävänä ponttimena osallistumiselle ja aktiivisuudelle, nousee haastateltavien puheessa halun rinnalle paikoin myös pakko. Pakko ei näyttäyty ulkopuolelta saneltuna, vaan sisäsyntyisenä pakkona tehdä jotain. Monilla aktiivinen eläkeläisyys liittyy laajempaan kokonaisuuteen, aktiiviseen ikääntymiseen, jossa eläke on vain yksi osa kokonaisuutta. Tunnuksenomaista näille aktiivisille eläkeläisille on iän tuomien rajoitteiden ymmärtäminen, itsestään huolehtiminen ja itsensä kiireisenä pitäminen. Haastateltavien käsitys ikääntymisestä on hyvin samanlainen kuin WHO:n (2002, 12) aktiivisen ikääntymisen määritelmässä, jossa korostetaan ikääntyvän elämänlaadun turvaamista optimoimalla mahdollisuudet muun muassa terveyteen ja osallistumiseen. Määritelmän mukaan aktiiviseen ikääntymiseen kuuluvat laajasti niin fyysinen kuin psyykinenkin hyvinvointi, sekä osallistuminen yhteiskuntaan ja lähiyhteisöön.

Vaikka haastateltavat kokivat vapaaehtoistyön olevan oivallinen tapa pitää yllä psyykkistä toimintakykyä, eivät he nähneet, että kaikkien eläkeläisten olisi pidettävä toimintakykyään yllä samalla tavalla. Vapaaehtoistyö on heidän kohdallaan hyvä tapa jäsentää päiviä, mutta haastatteluissa korostui, että kaikkien on löydettävä oma tapansa viettää eläkepäiviä. Tärkeänä kuitenkin pidettiin sitä, että kaikilla olisi jotain tekemistä. Ensisijaisesti tekemisen tulisi olla mielekästä, ei niinkään yleishyödyllistä.

H1: Vapaaehtoistyön pitää olla sellaista, että sä teet sitä niin kun mielelläsi ja että sä oot itte, että sulle ei semmonen onnistu, jos sulle sitä tuputetaan ja tuputetaan, et se pitää niinku löytää. Se pitää niinku tulla sillä tavalla sisältä kautta, itsestä sisältä kautta se asia, eikä jotenki ulkoo, päälle huiskastuna, ja (...) niin silloin ei voi sanoa niin et kaikkien on tehtävä, vaan ne tekee, jotka kokee sen mielekkääksi ja niin ku siinä alkupuolella oli nämä, et sen kaltaiseksi, et ei sitä muuten ole niin kun hyötyä kellekään.

Vapaaehtoistyöhön osallistumisessa haastateltavat korostivat vapaaehtoistyön vapaaehtoisuutta. Haastateltavat korostivat aktiivisuuden ylläpitoa tärkeäksi, mutta henkilökohtaiseksi asiaksi. Raija Julkunen (2005, 289–290) on summaa ikääntymisen olevan nykyisellään yksilöllinen ja asenne, ja ikääntymistä vastaan taistelusta on tullut henkilökohtainen projekti. Vapaaehtoistyö kyllä näyttäytyi hyvänä aktiivisuuden ylläpitäjänä, mutta se myös nähtiin henkilökohtaisena valintana. Aktiivisen eläkeläisen kehyksessä aktiivisuus nähtiin tärkeänä ja kaikkien toivottiin löytävän itselle mieluista tekemistä.

H5: Pääasia olis vaan että kaikki eläkkeellä olevat löytäisivät niitä aktiviteetteja, jotka ovat heille tärkeitä ja joihin he kykenevät.

Varsinkin väitteeseen “kaikkien eläkkeellä olevien pitäisi tehdä vapaaehtoistyötä” vastattiin yksiselitteisesti ei. Vapaaehtoisuuden katsottiin olevan jotain, mitä ei voi keneltäkään velvoittaa, eikä sitä saisi kenellekään tuputtaa, vaan se tulisi itse löytää.

Haastatteluissa kävi ilmi, että eläkeläisten aktiivisuuden painostaminen julkiselta taholta kyllä tiedostetaan, mutta se ei ollut kenellekään syy hakeutua vapaaehtoistyöhön tai muihin aktiviteetteihin. Mieluisan toiminnan löytymistä pidettiin tärkeänä ja osa huomioi senkin, etteivät kaikkien eläkeläisten aktiviteetit näyttäyty muille. Tällaista voi olla esimerkiksi kotona tehty työ, lastenlasten hoitaminen tai omaishoitajana vanhemmille tai puolisolle toimiminen. Kaikki haastateltavat olivat tunnistaneeet julkisuudesta puheenvuoroja, joissa korostettiin työurien pidentämistä ja aktiivisuutta eläkkeellä. Ilka Haarnin (2009, 89–91) tutkimuksessa osallistumisella ilmeni myös moraalinen ulottuvuus. Osallistuminen nähtiin hyvänä asiana ja osallistumattomuutta pidettiin passivoivana ja ajattelemattomana.

H1: Nii. Ja sitte tavoitteena se, että nytten ihmiset tekee, ihmiset ovat pidemmän aikaa työelämässä, niin sitä toivotetaan ja puhutaan ja puhutaan ja perustellaan ja puhutaan ja perustellaan, tavoitteen mukasta puhetta taas, niin sillä saadaan sitä aikaseksi. Se on niinku yks keino vaikuttaa ja sitten tiestysti niitä, jotka osaa sen puheen sieltä kriittisesti lukee, et mihin tällä pyritään. Et mä monta kertaa oon ajatellu tän, et aha, tossa tulee taas tätä tavoitteellista puhetta, se on jotenki niin läpinäkyvää välillä.

Mielenkiintoista on, että haastateltavat olivat tunnistaneeet ”tavoitteellisen puheen” ja sen ymmärrettiin vaikuttavan siihen, että ikääntyvät ihmiset lähtevät tekemään vapaaehtoistyötä ja muuta aktiivista. Kukaan haastateltavista ei kuitenkaan maininnut, että he olisivat antaneet tällaisen puheen vaikuttaa omaan elämäänsä. Sama päti myös työurien pidentämiseen liittyvässä keskustelussa. Painostus jatkaa työelämässä kyllä tunnistettiin, mutta henkilökohtaisella tasolla sille ei nähty merkitystä, vaan päätökset eläkkeelle siirtymisestä tehtiin omista lähtökohdista käsin.

Aktiiviseen eläkeläisyyteen liittyen ilmeni myös, ettei kaikesta eläkeläisiin kohdistuvat puheesta pidetty. Yksi haastateltavista tiivisti, että hyväkuntoisten eläkeläisten odotetaan rientävän vapaaehtoistyöhön auttamaan. Haastateltavat korostivat ihmisten toimintakyvyn yksilöllisyyttä ja sitä, kuinka aktiivisuus ei ole kaikille mahdollista. Leena Kurki (2007, 15) on korostanut, etteivät ikääntyville suunnatut aktiviteetit toimi, jos ikääntyviä yritetään patistaa niihin ilman, että heillä on

mahdollista vaikuttaa toiminnan sisältöön. Ulkoa ja ylhäältä suunnatut projektit usein epäonnistuvat, koska ne eivät vastaa kohteina olevien ihmisten haluja ja tarpeita.

7. Aktiivinen persoona

Aktiivisella persoonalla on käsissään aikaa, jonka hän haluaa käyttää hyvin. Merkittävää ei ole niinkään se, mitä ajalla tehdään, kunhan se käytetään mielekkäästi. Mukava lisä on, jos tästä ajankäytöstä voi joku muukin hyötyä. Aktiivisen persoonan päiviä ei aikatauluta ainoastaan vapaaehtoistyö. Hän kutoo, myy postikortteja, käy ensiapukursseilla ja osallistuu taloyhtiön toimintaan. Kaikki aktiviteetit eivät kuitenkaan ole yleishyödyllisiä, vaan aktiivinen persoona myös matkustelee ja harrastaa liikuntaa. Vapaaehtoistyö on vain yksi osa laajaa aktiviteettien kirjoa, ja vaikka siihen ollaan hyvin sitoutuneita, se ei nouse muita harrastuksia tärkeämmäksi. Aktiivisen persoonan ajankäyttöä kuvaa paineettomuus. Vaikka tekemistä on paljon, hän ei ole siitä rasittunut. Vapaaehtoistyö tarjoaa yhteisön, josta voi löytyä uusia samanhenkisiä ystäviä ja vertaistukea vapaaehtoistyöhön. Yhteiskunnallisena vaikuttamisena vapaaehtoistyö ei hänen näkökulmastaan näyttäydy, vaan se tarjoaa asioita yksilötasolla.

Aktiivisen persoonan kehys on hyvin lähellä aktiivisen eläkeläisen kehystä. Aineistosta kuitenkin nousi eläkeikään tai työelämään liittymättömiä lausuntoja, jotka liittyvät vapaaehtoistyöntekijän aktiiviseen persoonaan kokonaisuudessaan, eivätkä rajoittuneet yhteen elämänvaiheeseen. Aktiivisuus oli ollut osana heidän elämänsä jo lapsuudessa ja työelämässä. Kehyksessä korostuu tekemisen tärkeys, ei ainoastaan vapaaehtoistyönä vaan myös muissa yhteyksissä.

H1: Nii, ja sitten mä oon sellanen, et varmaan (..) jos tätä ei olis, niin sitten mulla olis jotain muuta.

T: Aivan, niinpä.

H1: et en jää sit tavallaan mihinkään nyhjöttämään vaan etsin sitten, et tarjontaahan on tosi paljon.

Haastateltava oli tietoinen monista eri mahdollisuuksista tehdä jotain, ja hänen käyttämänsä termi *etsiä* kuvaa hyvin sitä, kuinka aktiiviset persoonat nimenomaan etsivät ja löytävät itselleen mielekästä tekemistä. He ottavat itse aktiivisesti selvää mahdollisuuksista käyttäen vapaa-aikaansa. Vapaaehtoistyö ei nouse tekemisen muotona ylitse muiden, vaan se on vapaa-ajan viettoa siinä missä muutkin harrastukset tai matkustelu. Tekemistä saattaa kertyä niin paljon, että arki on hyvin aikataulutettua.

H8: No sitten mä oon ollu myöskin tämmösessä läksyhelyssä, se on nyt pyöriny pari vuotta, kaks ja puol vuotta. Ja nyt oon joulun jälkeen joutunu sen lopettamaan, kun se siirrettiin tuntia aikasemmaksi ja se menee mun liikuntasuorituksen kanssa liian tiukoille, etten millään ehdi, niin

mä oon nyt kirjoilla siellä vielä, mutta oon luopumassa siitä läksyhelppihommasta. Sitten oon ollu myymässä SPR:n joulukortteja (poistettu tarkka paikka). Ja ja, vieläköhän niitä olis muita SPR:n hommia, ei nyt tässä tuu mieleen. Ja mummonkamarilla niin mä oon ollu semmonen vapaaehtoinen eli vastaa tätä ystävää, mutta mulla ei nyt siellä oo ystävää, mutta tota sitten oon tällanen keikkatyöläinen siellä eli sieltä soitetaan mulle edellisenä päivänä, että sopisko sulle huomenna semmonen ja semmonen keikka ja jos sopii, niin sitte sovitaan ja jos ei sovi, niin sitten ei sovi, eli ei tarvi sen kummemmin selitellä. Eli eli, ja sitten tota myös mummonkamarilla oon tehny aika paljon käsitöitä, mutta en fyysisesti siellä paikan päällä ole, vaan haen vaan lankoja ja teen kotona. Eli siinä nyt lähinnä ne, ne vapaaehtoistyöt.

Aktiivisen persoonan kehys oli ainoa, jossa selkeimmin esille tuli perinteisestä, sitoutuneesta vapaaehtoistyöstä poikkeava episodinen vapaaehtoistyö. Haastateltavan kertoma joulukorttien myyminen on hyvä esimerkki satunnaisesta vapaaehtoistyöstä, joka toistuu säännöllisesti. Täysin uutta tällainen episodinen vapaaehtoistyö ei ole, sillä samanlaista vapaaehtoistyötä on ollut muun muassa talonpoikaisperinteeseen kuuluva talkooperinne sekä naisten sporadinen mobilisaatio jo 1800-luvulla (Saarinen 1994, 43–44). Pitkään jatkunut perinne on myös evankelis-luterilaisen kirkon Yhteisvastuukeräys, joka kokoaa edelleen vuosittain tuhansia vapaaehtoisia. Nylundin ja Yeungin (2005, 28) mukaan tällaisen vapaaehtoistyön viehätyks saattaa piillä juuri perinteessä, johon yksilö voi tuntea kuuluvansa, vaikka osallistuu vain muutaman tunnin vuodessa. Samalla hän osallistuu vuosikymmenten perinteeseen vaikka ei tapaisikaan koskaan muita vapaaehtoistyöntekijöitä. Vaikka haastateltavat osallistuivat lyhytkestoiseen vapaaehtoistyöhön, on huomioitava, että kaikki tekivät tämän lisäksi myös pitkäkestoista vapaaehtoistyötä. Uutena pidetyn episodisen vapaaehtoistyön vapaaehtoistyöntekijät eivät ole välttämättä eri ihmisiä, jotka tekevät perinteistä vapaaehtoistyötä.

Mielenkiintoista on, ettei tässä kehyksessä noussut millään tavalla esille, että eri järjestöjen ja toimijoiden aatteellinen tai ideologinen tausta olisi merkittävä. Tarve tehdä korostuu tekemisen kontekstia enemmän.

H6: Joo, on muitakin! Ei tää oo ainut. Etten sillai hae sosiaalista kanssakäymistä siitä, et mulla se on sillai periaatteessa kunnossa. Ei oo mitään yksinäisyyttä. Mutta silti löytyy aikaa vielä.

H1: (naurua) Joo, kato mulla on sellaset tekevät kädet, mulla pitää olla kuule vaikka tämmöstä sukankudinta menossa, menossa kuule, ei voi istua vaan hiljaa paikallaan ja olla möllötellä, et on mieluummin aina jotain tekemistä.

Vaikka aktiivinen persoona on paljon mukana erilaisessa toiminnassa, on kuitenkin huomattava, että hän nauttii käyttämästään ajasta. Kukaan haastateltavista ei tuonut esille rasittuvansa vapaa-ajan täyttymisestä tekemisellä. Aktiviteetteja myös priorisoidaan ja aktiivisen persoonan kehyksessä ollaan valmiita luopumaan tekemisestä, jos se ei enää aikatauluun sopinut. Kehykseen kuuluu oman ajan vaaliminen ja järjestäminen itseä miellyttävällä tavalla. Esimerkiksi matkalle lähdön tieltä vapaaehtoistyön on siirryttävä. Tässä on merkittävä ero aktiivisen persoonan ja esimerkiksi aktiivisen järjestötoimijan välillä, sillä järjestötoimija suhtautuu tekemiseensä suuremmalla intensiteetillä. Vapaaehtoistyö näyttäytyy tässä kontekstissa aktiviteettina, joka tulee yksilön elämään tilanteessa, jossa on muutakin tekemistä ja sosiaalisia suhteita.

Kehyksessä kävi ilmi, että aktiivisen persoonan elämässä tapahtuu paljon, ja aikatauluttaminen on välillä haastavaa. Haastateltavat korostivat, että aika todella halutaan käyttää siihen, mihin se on tarkoitettu. Esimerkiksi vapaaehtoisena ystävänä haluttiin käydä kävelyillä eikä osallistua esimerkiksi kaupassa käyntiin tai muiden asioiden hoitoon. Fokus haluttiin pitää ystävien välisessä sosiaalisessa kanssakäymisessä. Vapaaehtoiset haluavat pitää kiinni niistä periaatteista, joita vapaaehtoistyölle on asetettu. He eivät halunneet astua alueelle, joka kuuluisi ammattilaisille tai palkallisena tehtävän työn piiriin. Raja vapaaehtoistyön ja erilaisten hoivan muotojen välillä on hyvin häilyvä ja vaikeasti määriteltävissä. Esimerkiksi kaupassa käynti ja siinä avustaminen voidaan tulkita Tanja Kurosen (2015, 156) mukaan perustarpeen täyttämiseksi, sillä kyseessä on ravinnon saannista huolehtiminen. Kurosen mukaan eron teolla vapaaehtoistyön ja yksityisen palvelutuotannon välille halutaan korostaa vapaaehtoistyötä yleishyödyllisenä toimintana.

H8: Joo, ja sitten saatto olla siellä olikin joku tapahtuma ja kaikki vietiin sinne, niin kukaan ei voi lähteä sinne ulkoilemaan. Miksei ne voineet ilmottaa mulle, että kävin siellä turhaan sitten. Niin tota. Kyllä mä nyt sen verran oon ollu nirppanokka.

Katkelmassa käy hyvin ilmi, kuinka aktiivinen persoona arvostaa itse vapaaehtoistyölle antamaansa aikaa. Vapaaehtoinen oli luopunut yhdestä vapaaehtoistyöstä, koska hän koki aikansa kuluneen turhaan. Tämä kävi kehyksessä muutoinkin ilmi. Vaikka varsinaista kiitosta ei tehdystä vapaaehtoistyöstä odoteta, selvästi odotus on, että vapaaehtoisen käyttämää aikaa arvostetaan. Myös se, että tehty vapaaehtoistyö ei tuottanut hyvää mieltä tai aiheutti vaivaantuneisuutta, oli syynä lopettamiselle. Aktiivisen persoonan kehys oli ainoa, jossa nousi esille, että sanallinen kiitos olisi vapaaehtoistyötä mukava saada.

Aktiivisen persoonan kehyksessä nousee luonteenpiirteenä esiin halu auttaa muita. Nämä muut eivät rajaudu koskemaan vapaaehtoistyön saajapuolena olevia yksilöitä, vaan laajasti aktiivisen

persoonan lähipiiriä. Haastateltavat kertoivat olevansa läheisissä suhteissa naapuriensa ja ystäviensä kanssa ja auttavansa heitä aina kun mahdollista. Sosiaalipedagogi Leena Kurki (2002, 132–134) puhuu kolmanteen ikäkauteen liittyvästä persoonallisuudesta. Kurki korostaa, että ikääntyvien kohdalla on tärkeää nähdä heidän persoonansa, ei vain ikääntyneen persoonana, vaan ymmärtää ihmisen persoona sellaisena kuin se on ollut muissakin ikävaiheissa. Kurki näkee, että negatiivinen suhtautuminen ikääntymiseen on luonut tilanteita, joissa ikääntyvien roolia kansalaisyhteiskunnassa ja yhteisössä on rajoitettu. Tähän tilanteeseen hän näkee vastauksen sosiokulttuurisessa innostamisessa ja sellaisen uuden ihmiskäsityksen omaksumisessa, joka ei ole sidoksissa ikään.

7.1 Merkittävät henkilökohtaiset suhteet

Yhteisö, joka aktiivisen persoonan kehyksessä näyttäytyy, koostuu ystäväistä ja muista aktiivisista persoonista. Aktiivinen persoona on kerännyt ympärilleen ihmisiä, joiden kanssa viihtyy. Yhteisöt myös vaihtelevat erilaisten vapaaehtoistyön muotojen ja harrastusten mukana, eikä mikään niistä välttämättä nouse muita tärkeämmäksi. Tärkein yhteisö ovat henkilökohtaiset ystävät ja perhe.

H5: (...) Nii, kyllä se on erittäin tärkeä, mutta yhtä tärkeitä ovat ne omat, omat sanoisko privaattit ystävät, se yhteisö josta sitten tämä. Samoin kun mulla on sisaruksia, muutama sisarus ja meillä on erittäin tiiviit välit ja heidän perheensä kanssa, että mä katsoisin, että ne olis aika lailla lähes samanarvoiset kaikki nämä.

Muiden vapaaehtoisten muodostama yhteisö ei näyttäydy kehyksessä ensisijaisena. Aktiivinen persoona harrastaa niin paljon ja on niin monella tavalla aktiivinen, että hänelle tarjoutuu mahdollisuus kuulua hyvin monenlaisiin yhteisöihin. Ystävänä toimitaan suurimman osan aikaa yksin, joten yhteisö jää varsinaisen vapaaehtoistyön taustalle. Yhteisön olemassaolo kuitenkin tunnustetaan ja tiedostetaan, että siltä voi tarpeen tullen saada apua.

Aktiivisen persoonan kehyksessä käy hyvin ilmi, ettei yhteisöä aina synny, vaikka siihen ulkoapäin tarkasteltuna olisi kaikki mahdollisuudet. Esimerkiksi ystäväpalvelussa on paljon saman ikäisiä ja samoja arvoja kannattavia ihmisiä, jotka asuvat samalla paikkakunnalla ja kuuluvat samaan järjestöön. Yksi selitys sille, miksi yhteisöä ei synny, on vapaaehtoistyön tekemisen tavassa. Ystäviä tavataan yksin, ei yhdessä muiden kanssa. Muita vapaaehtoisia pääsee tapaamaan esimerkiksi yhteisillä retkillä, mutta niille osallistuminen voi aktiivisen persoonan kehyksessä näyttäytyä haastavana, sillä vastaavia osallistumisen mahdollisuuksia tarjoutuu paljon. Lisäksi se, että on mahdollisuus kuulua muihinkin yhteisöihin, vähentää tarvetta tälle yhteisölle. Seurallisuuden

kaipuu, joka esimerkiksi Ilka Haarnin (2010, 145) tutkimuksessa näyttäytyi yhtenä syynä osallistumisen suuntaamiselle, ei näyttäytynyt aktiivisen persoonan kehyksessä. Haastatteluisa kävi ilmi, että ikääntyneillä omaan lähipiiriin on jo valikoitunut samanhenkisiä ihmisiä, eikä varsinaista tarvetta uusille ihmissuhteille ollut.

Samanhenkisyys on symbolista yhteisyyttä, jossa Punaisen Ristin jäsenyys liittyy yksilön arvojen kautta osaksi yhteisöä. Aktiivisen persoonan kohdalla tämä jäsenyys ei välttämättä aktualisoidu toiminnalliseksi siinä mielessä, että hän osallistuisi yhteisön toimintaan aktiivisesti muutoin kuin tekemällä vapaaehtoistyötä ja maksamalla jäsenmaksun. Jos toiminnallisen yhteisön ja yhteisyyden perustaksi otetaan sosiologiasta klassinen määritelmä, ei aktiivisen persoonan yhteisö ole toiminnallinen, vaan edustaa symbolista yhteisyyttä, jossa ryhmän jäsenet jakavat samoja ajatuksia ja arvoja. (esim. Lehtonen 1990.)

7.2 Vapaaehtoistyö harrastuksena

Aktiivisen persoonan kehyksessä vapaaehtoistyö asettuu samaan konseptiin kuin muutkin harrastukset myös siinä, ettei sillä nähdä olevan merkitystä yhteiskunnallisella tasolla. Vaikutus asettuu henkilökohtaiselle tasolle. Vapaaehtoistyö, harrastukset ja matkustaminen ovat tässä kehyksessä samanarvoisia tapoja viettää vapaa-aikaa ja pysyä aktiivisena.

H4: No on se tietysti sitäkin, mutta se on ihan selkeesti harrastus (..) mä oon sitä paljon miettinyt että miks mä teen sitä. Haluanko mä jonkun kruunun pään päälle vai teenkö mä jostain muusta syystä, niin että se ei todellakaan oo sitä että (...) että tota haluis olla hyvä ihminen (naurahtaa)

Kehyksessä korostuu hyvin selkeästi vapaaehtoistyön tekeminen omasta halusta ja sen merkitystä korostetaan ensisijaisesti oman vapaa-ajan viettämisenä. Esimerkiksi yhteiskunnan kannalta oma vapaaehtoistyö ei näyttäyty merkittävänä, eikä sitä osata edes ajatella osana niin laajaa kokonaisuutta. Yksittäisen ihmisen auttaminen ja seuran pitäminen on toimintana vapaaehtoisen näkökulmasta niin pientä, ettei sillä ole merkitystä yhteiskuntaan.

Erilaiset osallistumisen tavat voidaan jaotella esimerkiksi itseen tai muihin kohdistuviksi. Esimerkiksi opiskelu tai liikunta voi olla itseen kohdistuvaa, mutta vapaaehtoistyö muihin kohdistuvaa. (Haarni 2010, 65–66.) Aktiivisen persoonan kehyksessä vapaaehtoistyö ei asetu tällaisen jaottelun mukaan muihin kohdistuvaksi, vaan se käsitetään harrastukseksi siinä missä muutkin harrastukset. Aktiivisen persoonan motivaatiota vapaaehtoistyötä kohtaan voidaan

havainnollistaa Yeungin (2005b, 104–122) luoman vapaaehtoisuuden timanttimallin avulla. Metaulottuvuudeltaan vapaaehtoistyö on itseen suuntautuvaa, sillä aktiivinen persoona hakee toiminnalla selvästi itselleen ajanviettotapaa. Muissa motivaatioulottuvuuksissa korostuvat uuden etsintä, toiminta ja saaminen.

8. Aktiivinen järjestötoimija

Aktiivinen järjestötoimija on ollut aktiivinen läpi elämänsä erilaisissa järjestöissä tai yhdistyksissä. Kipinän järjestötoimintaan hän on saanut mahdollisesti jo lapsuudenkodista. Työelämässä hän on ollut aktiivisesti mukana ammattiyhdistyksessä. Aktiivinen järjestötoimija tekee vapaaehtoistyötä organisoivana osapuolena, esimerkiksi ystäväpalvelussa ystävälittäjänä.

Vapaaehtoistyöntekijöiden yhteisöön hän katsoo kuuluvaksi myös palkallisia työntekijöitä, ja yhteisö onkin hyvin lähellä työyhteisöä. Vapaaehtoistyössään hän pääsee tarkkailemaan vapaaehtoistyötä näköalapaikalta. Hän näkee vapaaehtoistyön yhteiskunnallisesti erittäin tärkeänä. Samalla hän kuitenkin pelkää, että yhteiskunta alkaa tukeutua siihen liikaa.

Aktiivisen järjestötoimijan kehityksessä kokemus järjestötyöstä ei rajoittunut vain tällä hetkellä tehtävään järjestötyöhön. Haastateltavat olivat toimineet järjestöissä jo pitkään. Osa oli ollut mukana erilaisissa järjestöissä aina lapsesta asti, osa taas oli seurannut vanhempiansa auttamista vierestä ja saanut siitä kipinän vapaaehtoistyöhön ja järjestötoimintaan. Järjestöissä toimiminen ei rajoittunut kehityksessä vain järjestöön kuulumisen tasolle, vaan haastateltavilla oli ollut järjestöissä aktiivinen osa, kuten puheenjohtaja tai sihteeri, tai esimerkiksi rooli järjestön kehittämisessä. Haastateltavien puheessa järjestötyö näyttäytyi itsestään selvänä tekemisen muotona, joka saattoi jatkua läpi koko työelämän. Välillä se saattoi jäädä taustalle, mutta siitä ei helposti päästetty kokonaan irti.

H5: Mutta koko ajan oli punasena lankana, että sitten kun tulee aikaa, lähinnä kun eläkeikä lähestyy niin sitten minä palaan takaisin punasen ristin vapaaehtoiseksi

Aktiivisen järjestötoimijan kehitys nousi esiin puolella haastatelluista. Erityisesti kehitys korostui niillä vapaaehtoisilla, jotka tekivät työtä ystävälittäjinä. Ystävälittäjänä toimiminen vaatii huomattavasti enemmän sitoutumista kuin vapaaehtoisena ystävänä toimiminen. Se rinnastuu hyvin paljolti palkkatyöhön, sillä se sisältää aikataulutettuja työtehtäviä, kuten ystäväparien muodostamista, puhelinpäivystystä, blogin kirjoittamista, tapahtumien järjestämistä ja yhteydenpitoa vapaaehtoisiin. Kehityksessä painottuu myös vastuu tehtävästä vapaaehtoistyöstä, sillä se vaatii henkilöiltä kykyä ja sitoutumista, ei vain yhden henkilön auttamiseen, vaan laajemmin toiminnan organisointiin. Tekemisen tapaa tarkasteltaessa aktiivisen järjestötoimijan kehityksessä vapaaehtoistyö liikkui hyvin lähellä sellaista työtä, jota järjestöissä tekee myös palkattu henkilökunta. Haastateltavat käsitteellistivät myös itse toimintansa työksi, vaikka kyse olikin vapaaehtoisesta järjestötyöstä.

H7: Ja nyt on ystävämäärä meillä laajentunut, niin ku että enemmän on niin ku töitä.

Merkittävä ero vapaaehtoistyötä tekevän ihmisen ja aktiivisen järjestötyöntekijän välillä on työhön ryhtymisessä. Vapaaehtoiseksi ystäväksi ryhtyminen alkaa henkilön omasta aloitteesta, joka tapahtuu usein ystäväkurssille ilmoittautumisena. Aktiivisen järjestötoimijan kehyksessä vapaaehtoisena toimiva henkilö kutsuttiin tehtäviinsä järjestön taholta, eikä niihin siis voinut tämän tutkielman aineiston mukaan suoraan itse hakeutua. Voidaan ajatella, että aktiivisessa persoonassa on nähtävillä karismaa, jonka ansiosta hänet nostetaan järjestötoimijaksi. Sosiaalipedagogiikan piirissä tällainen karisma nähdään subjektiivisena toimintana, jota ei voida opettaa, mutta joka voidaan herättää (Kurki 2002, 140–141). Aktiivisen persoonan ja aktiivisen järjestötoimijan kehykset ovat yhteydessä toisiinsa, sillä aktiivisesta persoonasta voi tulla aktiivinen järjestötoimija, jos hänet niin sanotusti huomataan ja hänet kutsutaan mukaan toiminnan ylemmälle tasolle.

H1: Ni jäin sit tästä asiasta pois. Noh, siinä sit kuitenkin sain, ku olin heti mukana tässä ystävätoimikunnassa. Kai siellä ystäväkurssilla seuloutuu ne henkilöt, jotka katotaan et toi vois olla potentiaalinen tekee sitä järjestötyötä, ku tässä on niin ku sitä järjestötyötä kans, mikä ei näy sinne ystäville saakka.

Järjestötyön ja vapaaehtoisena ystävänä toimimisen ero käy ilmi katkelmasta: järjestötyö on jotain, jota kaikki eivät tee ja joka ei edes näyttäydy kaikille. Ero vapaaehtoistyötä tekevän vapaaehtoisen ja ystävävälittäjän välillä oli selvä. Järjestötoimijoille oli yhteistä, että viikoittaisesta vapaaehtoistyöstä, jossa henkilökohtaista ystävää tavataan, oli pääosin luovuttu. Jos tapaamiset autettavan ystävän kanssa sattuivat vielä olemaan käynnissä, olivat tapaamiset harventuneet. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että vapaaehtoistyötä tehtäisiin tässä kehyksessä vähemmän, vaan järjestötoimijan vapaaehtoistyö on luonteeltaan erilaista ja vie enemmän säännöllistä aikaa kuin pelkkä vapaaehtoistyö. Vaikka kehyksessä korostuvat moninaiset tehtävät ja työn määrä, ei haastatteluissa ilmennyt, että järjestössä toimimisesta odotettaisiin sen enempää kiitosta tai palkkiota kuin perinteisestä vapaaehtoistyöstä.

H7: No en mä nyt kovinkaan silleen sitä mulla lähinnä se tässä mitä mä nyt teen, että onnistun tässä ystäväparien muodostamisessa, niin se tulee niin kun siitä, että huomaa, ettei sen tarvi kiitellä kauheesti.

Myös Ilka Haarnin (2010, 99) tutkimuksessa on käynyt ilmi, että vastuullisiin tehtäviin sitoutuminen antoi ikääntyville tilaisuuksia uuden oppimiseen ja kokemuksia yhteen kuuluvuudesta, jotka koettiin hyvin nautinnollisina.

8.1 Työyhteisö

Aktiivisen järjestötoimijan kehyksessä yhteisö on toiminnallinen ja siitä voidaan puhua varsinaisena työyhteisönä. Yksi haastatelluista puhui tästä yhteistöstä nimenomaan työyhteisönä. Syynä sille, miksi yhteisö näyttäytyi juuri työyhteisön kaltaisena, on todennäköisesti kehyksessä tapahtuvan tekemisen tavassa. Tekeminen itsessään on hyvin työn kaltaista. Yhteisöön katsottiin kuuluviksi muut vapaaehtoiset, joiden kanssa työtä tehtiin, ja heidän lisäksi myös järjestössä palkkatyötä tekevät henkilöt.

H5: Kyllä, kyllä. (..) Ihan tämmönen kun on hyvin tiivistä on kanssakäymisissä, vuorovaikutusta näiden toisten vapaaehtoisten kanssa ja toki kun ajatellaan meidän osastoa, niin on näitä, tätä palkattua henkilökuntaa vapaaehtoistoiminnan ohjaaja ja osaston toiminnanohjaaja, jotka on erittäin vahvasti ovat niin ku tukemassa aina kyllä.

Aktiiviset järjestötoimijat saavat vertaistukea muilta ystävävälittäjiltä, jotka toimivat samoissa tehtävissä. He kokevat saavansa tukea muilta, jotka tekevät samaa työtä ja toimivat tukena niille, joiden tekemää työtä ovat organisoimassa. Vertaistuelle on tarvetta, sillä eteen saattaa tulla tilanteita, jotka täytyy päästä myöhemmin purkamaan. Vertaiset asettuvat toistensa rinnalle ja kokemustiedon avulla tarkastelevat tilannetta suhteessa tähän (Pietilä-Hella 2010, 62–63). He ovat myös tukena niille vapaaehtoistyöntekijöille, jotka toimivat vapaaehtoisina ystävinä. He koordinoivat ja järjestävät vapaaehtoisille virkistystoimintaa, kuten yhteisiä kokoontumisia ja teatterimatkoja. Järjestötoimijan kehyksessä ollaan siis luomassa puitteita sille, että vapaaehtoisille olisi mahdollista syntyä oma yhteisönsä. Tämä yhteisön syntyminen ilman ystävävälittäjiä olisi epätodennäköistä, sillä vapaaehtoistyöntekijät tapaavat ystäväänsä aina kahden, eivätkä näin ollen tapaa muita vapaaehtoisia ilman järjestettyjä tapaamisia. Ystävävälittäjien tekemää työtä yhteisöllisyyden eteen voidaan verrata työelämässä tapahtuvaan tiimien muodostamisen yhteisöllistämiseen (esim. Kuittinen & Kejonen 2012, 246–252). Voidaan siis sanoa, että tässä kehyksessä luodaan mahdollisuus sille, että aktiivisen persoonan ja aktiivisen eläkeläisen kehyksessä voi esiintyä minkäänlaista vapaaehtoistyöhön liittyvää yhteisöä.

Yhteisöön liittyi aktiivisen järjestötyöntekijän kehyksessä toiminnallisen yhteisön lisäksi symbolinen yhteisö. Tämä yhteisyys muodostui SPR:n arvojen ympärille. Järjestötyötä tekevien kohdalla juuri tähän järjestöön ja näihin arvoihin sitoutuminen näyttäytyi tärkeänä.

H5: Ja mä nimenomaan koen niin vahvasti kuuluvani tähän yhteisöön, kun tämä ideologia ja nämä periaatteet ne on niin mun mielen mukaset että siinä mielessä on niin helppo liittyä.

Lehtosen (1990, 26–27) mukaan symbolisessa yhteisyydessä yhteisyys muodostuu jonkin aatteen tai ideologian ympärille ja se voi yhdistää hyvin epämääräisiä ihmisryhmiä. Aina symbolinen yhteisyys ei muodostu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Tällöin sen uusintamisesta huolehtii ideologinen koneisto.

8.2 Kolmannen sektorin osa

Aktiivisen järjestötoimijan kehys mahdollistaa vapaaehtoistyön tarkastelun laajemmin kuin muissa kehyksissä. Järjestötoimijalla on vapaaehtoistyöntekijää laajempi käsitys vapaaehtoistyön järjestämisestä ja sen haasteista. Järjestötoimija-kehyksessä ilmeni huolipuhetta järjestösektorin tilasta. Vaikka toimijoita on paljon ja kaikilla erilaisilla harrastuksilla ja sairauksilla on omat järjestönsä, niitä ovat haastateltavan mukaan usein ylläpitämässä vanhat naiset.

H1: Nii, että (..) niin ku et sellastaki on kyllä, että (..) mutta tuota toivottavasti käy niin että (..) vapaaehtoistoiminta niin kun voi hyvin ja ainahan (..) ootas nyt missäs mä olin (..) tuolla oli eri järjestöjen niin kun edustajia, oli punasta ristiä, mummon kammaria ja vaikka mitä, oli tosi tosi monta eri järjestöä ja ne kaikki oli niin ku vapaaehtoistoiminnan kanssa tekemisissä, oli urheiluseuraa ja syöpäsäätiö ja reumaa ja jokaisella tämmösellä sairastamisen osa-alueellahan on joku oma järjestö ja siinä on vapaaehtoistoimintaa ja sitten on näitä seurakunnan kautta ja sitten on punasella ristillä on kirkolla, siis muillakin kuin luterilaisella kirkolla, ja vaikka mitä. Ja sitten puhumattakaan niistä urheiluseurajutuista, ja sitten on kaikkee muuta harrastusta, koiriin liittyvää tai tämmösii. Kaikkihan on tämmöstä vapaaehtosta, et sitä on hirveen paljon, ja kaikissa toimii vanhat naiset.

Vapaaehtoistyön tulevaisuuden ongelmaksi haastateltava näki sen, että tällä hetkellä toimintaan osallistuvat vanhat naiset, eivätkä niinkään nuoret. Voi tosin olla, että sairauksiin liittyvistä järjestöistä puhuttaessa ne ovat enemmän läsnä ikääntyneiden kuin nuorten elämässä. Toisaalta korostui myös se, että nuoret ovat kyllä kiinnostuneita tekemään vapaaehtoistöitä, mutta pitkäaikaisesti esimerkiksi yhden ystävän tapaamiseen viikoittain vuoden ajaksi ei haluta sitoutua. Nuorten kohdalla siis uskottiin kyllä kiinnostukseen, mutta ei sitoutumiseen. Sitoutuminen vapaaehtoistyöhön muodostaakin hyvin mielenkiintoisen dynamiikan aktiivisen järjestötoimijan ja aktiivisen persoonan välille. Siinä, missä ensin mainitussa sitoutuminen näyttäytyy ongelmana, ei sitoutumista nähty omassa vapaaehtoistyössä merkittävänä, vaan vapaaehtoistyö oli muodoltaan myös episodista.

Aktiivisen järjestötoimijan kehyksessä esiintyy sellaisia vapaaehtoistyön puolia ja ongelmia, joita muissa kehyksissä ei esiinny. Yhteiskuntaan liittyvien väittämien kohdalla järjestötoimijakehyksessä esiintyy muita kehyksiä enemmän puhetta järjestösektorista suhteessa julkiseen sektoriin. Se, että aktiivisilla järjestötoimijoilla on enemmän mielipiteitä aiheeseen liittyen, ei ole ihme, sillä heillä näköalapaikka vapaaehtoistyön kenttään. Heillä on mahdollisuus muodostaa helpommin kuva vapaaehtoistyön nykytilasta ja tulevaisuudesta.

H4: (pitkä tauko) No tota (..) no tota joo, kyllä mä uskon toisaalta että ihmiset alkaa tähän heräämään, ja on jo heränny semmoset ihmiset, jotka yleensä haluaa toimia (..) mutta tietysti sitte taas toisaalta (..) ajattelis että ei se sais siihen mennä, että yhteiskunta niitten varaan alkaa (..) se äkkiä menee sit siihenkin että (...)

T: Et oletetaan et se, et aina on sitä vapaaehtosten tekemää

H4: Joo, sen pitäis olla balanssissa että

Haastateltavat korostivat erityisesti, ettei vapaaehtoistyön ole tarkoitus korvata ammattilaisten tekemää työtä. He näkivät tärkeänä, että vapaaehtoisuuteen ei liittyisi painetta tehdä, vaan se saisi perustua yksilön valintaan. Yhteiskunnan nojaaminen enemmän vapaaehtoisten tekemään työhön nähtiin huonona, sillä se voisi vaikuttaa vapaaehtoistyön aloittamiseen henkilökohtaisesta halusta. Tanja Kuronen (2015, 29, 45) kuvaa väitöskirjassaan tekemäänsä puolivapaaehtoistyötä, johon on kuulunut raskaitakin hoidollisia toimenpiteitä, siivoamista ja kotona asuvan vanhuksen ulkoiluttamista. Kurosen mukaan syyt tehdä tällaista työtä hyvin pienellä korvauksella voivat olla joidenkin kohdalla altruistisia, mutta toisille pienikin korvaus voi olla hyvin tärkeä tulonlähde. Hän näkee huolestuttavana tilanteen, jossa tällaista työtä organisoivat järjestöt pyyhkiytyisivät pois, eikä niiden tilalle tulisi muita toimijoita. Kuronen pitää epätodennäköisenä, että julkiset palvelut ottaisivat nykyistä suurempaa roolia vanhusten kotona hoitamisesta. Markkinatoimijat taas palvelevat maksukykyisiä hoivantarvitsijoita, joita kaikki kotona asuvat vanhukset eivät ole. Hän korostaa myös, että tulevaisuudessa vanhuksia on hoivattavana enemmän, joten omaisten ja yhteisöjen taakka vanhusten hoivasta kasvaa liian suureksi.

Aktiivinen järjestötoimija on sitoutunut hyvin tiiviisti tekemäänsä työhön, eikä hän luovu sen tekemisestä mielellään. Järjestössä toimiessa he näkevät merkityksen, joka omalla vapaaehtoistyöllä on toiminnan jatkumiseen. He ymmärsivät myös, ettei uusien sitoutuneiden tekijöiden löytäminen heidän tilalleen olisi helppoa. Yksi haastateltavista kuvaili tilannetta seuraavalla tavalla:

H1: Niitä tekijöitä on kuiteski sitte aika vähän, kun se on semmonen että jos on kuusen kaatajia, niin on oksan ottajaa. Niitä kaatajia on vähän, mutta oksan ottajia kyllä on.

Aktiiviset järjestötoimijat eivät nähneet omalla vapaaehtoistyöllään välitöntä yhteiskunnallista hyötyä. Kehyksessä kuitenkin nostettiin esille järjestö ja sen merkitys yhteiskunnassa. Tätä kautta myös omalla järjestössä tapahtuvalla työllä nähtiin välillisesti yhteiskunnallinenkin merkitys. Hyötynä nähtiin esimerkiksi se, että ystäväpalvelu oli auttamassa yksinäisiä ihmisiä. Yksinäisyyden taas nähtiin olevan ongelmallista koko yhteiskunnan kannalta. Tämä näkemys on yhtenevä esimerkiksi Juho Saaren (2010) yksinäisyyttä koskevan tutkimuksen kanssa, jossa yksinäisyyden korostetaan olevan merkittävä yhteiskuntapoliittinen kysymys johtuen esimerkiksi sen aiheuttamista terveyshaitoista.

9. Aktiivinen kansalainen

Aktiivinen kansalainen ei tyydy passiivisen sivustaseuraajan rooliin. Hän seuraa aikaansa lukemalla lehtiä, katsomalla ajankohtaisohjelmia ja refleктоimalla havaitsemiaan asioita. Hän ei pelkää esittää päättäjien puheista poikkeavia mielipiteitä tai kritisoida päätöksiä ja yhteiskunnan tilaa. Aktiivinen kansalainen myös osallistuu tekemällä vapaaehtoistöitä ja osallistumalla yleishyödyllisiin aktiviteetteihin sekä itseään että muita ajatellen. Hän peräänkuuluttaa avoimesti yhteisöllisyyttä ja läheisistä huolehtimista. Yhteiskunnan hän näkee koostuvan meistä kaikista, nuorista ja vanhoista. Hän katsoo asioita yleisemmällä tasolla, oman välittömän elämänpiirinsä ulkopuolella.

Aktiivisesta kansalaisuudesta puhuttaessa on se huomioitava läpi elämän jatkuvana laaja-alaisena osallistumisena yhteiskunnalliseen toimintaan. Aktiivista kansalaisuutta käsitellään usein liittyen palvelujen kuluttamiseen ja arviointiin. Tähän pyritään ottamalla kansalaiset mukaan esimerkiksi käyttämiensä palveluiden vaikuttavuuden arviointiin. Sosiaalipolitiikan piirissä aktiivinen kansalaisuus näyttäytyy uusien arviointimenetelmien käyttämisenä ja palveluiden arviointiin osallistumisena. (Rajavaara 2011, 206–211.) Tämän tutkielman haastateltavat ovat aktiivisia kansalaisia palveluiden ja niiden arvioinnin ulkopuolella. He osallistuvat aktiivisesti yhteisöön ja yhteiskuntaan. Vapaaehtoistyöllään he olivat myös tuottamassa palvelua, joka helpottaa yksinäisyyttä.

Aineistosta kävi ilmi haastateltavien seuraavan aktiivisesti uutisia, ajankohtaisohjelmia ja päätöksentekoa. Seuraamisen lisäksi he tekivät ajankohtaisista asioista huomiota ja pohtivat niiden vaikutuksia omaan elämäänsä sekä yhteiskuntaan laajemmin. Esimerkiksi aktiiviseen kansalaisuuteen kannustaminen ”*ministerien ja muiden merkittävien henkilöiden*” taholta ei ole jäänyt huomaamatta. Lausuntoja siitä, mitä eläkeläisiltä tai muilta ihmisiltä toivotaan, ei oteta vastaan totuuksina. Kansalaisten puhuttelun tunnistaminen on Newmanin ja Tonkensin (2011, 9) mukaan tärkeää kriittisyyttä, sillä aktiivista kansalaista kutsutaan, houkuteltaan ja pakotetaan osallistumaan ja ottamaan vastuu itsestään sekä pitämään huolta läheisistään ja yhteiskunnasta.

Aktiivinen kansalainen ja aktiivinen persoona ovat kehyksinä hyvin lähellä toisiaan, ja paikoin niiden erottelu toisistaan hyvin vaikeaa. Aktiivisen kansalaisen kehyksessä ilmenevä osallistuminen on kuitenkin vielä selkeämmin yhteiskuntaan osallistumista. Tämä ilmenee muun muassa eri ikäryhmiin tai kulttuureihin tutustumisena ja maahanmuuttajien kotouttamista. Kehyksessä ei siis korostu individualistisuus, vaan kollektiivisuutta korostava näkökulma.

H4: No tää oli karkeesti varmaan tässä että se tos on kauheen mielenkiintosta ollu, se maahanmuuttajaystävän kanssa toimiminen ja ja tota sen tavallaan rinnalla kulkeminen tässä sopeuttaminen tähän suomalaiseen kulttuuriin et se on ollu kans tosi

T: Niinpä

H4: tosi antoisaa, et siinä on päässy kurkistaa siihen kulttuuriin ihan täältä, täältä tota (..) rivien välistä mitä tota yleensä lukee tota lehdistöstä ja muualta että niin tota ne asiat nähdään ja kirjoitetaan siellä ihan eri tavalla

Haastateltava oli ollut ystävätoiminnassa mukana monikulttuurisessa työssä, ja toiminut jo pitkään ystävänä maahanmuuttajalle. Hän oli vapaaehtoistyön kautta päässyt havainnoimaan suomalaiseen kulttuuriin kotoutumista ja osallistumista. Haastateltava oli myös vertaillut kokemiaan asioita julkisuudessa esitettyihin asioihin ja todennut, etteivät julkinen puhe ja todellisuus aina kulje käsi kädessä. Erityisesti kotouttamisen esiin nostaminen kertoo siitä, että omalla vapaaehtoistyöllä on myös laajempi merkitys oman välittömän elämänpiirin ulkopuolella. Samalla omalla vapaaehtoistyöllä nähdään olevan muutakin merkitystä kuin seuranpito yksinäiselle ihmiselle.

Aktiivisen kansalaisen kehyksessä puhe vapaaehtoistyöstä nähdään muiden kehysten tavoin vastavuoroisena. Esille tulee myös näkökulmia siihen, kenen kannattaisi tehdä vapaaehtoistyötä ja kannustusta vapaaehtoistyön tekemiseen. Vaikka osittain nähtiin, että juuri ikääntyvien olisi lähdeittävä kotoa liikkeelle, koski samanlainen huoli myös nuorempia sukupolvia.

T: No seuraava liittyyki vähän siihen, eli yksinäisyys on vakava yhteiskunnallinen ongelma.

H4: On on, tosi (..) tosi iso ongelma, että sitä niin ku meikäläinenkään ei oikeen ymmärtäny ennen ku tuli mukaan, että kuinka iso ongelma se on ja hätähuuto (..) joo, et kyllä se on (..) et kyllä jotenki toivois et yhteiskuntakin (..) tai en mä tiedä yhteiskunta kustantaa niin paljon kaikkee, et rahat loppuu

H4: Se on nyt niin ku tosi asia, mut niin ku sitä ajattelis että sen vanhuksen läheiset enemmän niin ku, et olis semmosta yhteisöllisyyttä niin kun, monet on niin yksinäisiä siinäkin mielessä, et vaikka niillä olis perhettä niin, perhekään ei välttämättä huolehdi, eikä jaksa, eikä oo kiinnostunu

Haastateltava kertoi, että oli vasta vapaaehtoistyöhön ryhtyttyään ymmärtänyt, kuinka paljon yksinäisyyttä yhteiskunnassa on. Vastuuta yksinäisistä yksilöistä hän näkee olevan myös yhteiskunnalla, mutta resurssipulan vuoksi on ymmärrettävää, ettei yhteiskunnalla ole mahdollisuutta tehdä yksinäisyyden poistamiseksi paljoakaan. Haastateltava näkee yhteisöllisyydessä vastauksen yksinäisyyteen. Samanlaisia näkemyksiä on esitetty myös Grönlundin

ja Falkin (2016, 260–267) yksinäisyyttä koskevassa artikkelissa, jossa kirkolta ja järjestöiltä kysyttäessä yksinäisyyden vähentämiseen lääkkeenä nähtiin osallisuuden, yhteisöllisyyden ja sosiaalisen pääomaan lisääminen. Vapaaehtoistyön merkitys on tällä tavalla aktiivisen kansalaisen kehyksessä silmiä avaavaa yhteiskunnan tilalle. Tämä puoli korostui kehyksessä muillakin tavoin. Esimerkiksi läksyapuna toimimisen koettiin tarjoavan kurkistuksen lasten ja nuorten maailmaan. Tällä tavoin yhteiskunnan arvioiminen eri ihmisten kannalta mahdollistui. Maahanmuuttajien kotouttamiseen ja yksinäisyyden poistamiseen osallistuminen vapaaehtoistyön kautta ovat samalla osallistumista kansalaisyhteiskunnan toimintaan. Kai Erikssonin (2009, 194–195) mukaan aktiivisen kansalaisuuden luomisessa ja vahvistamisessa on pidetty tärkeänä juuri kansalaisyhteiskunnan vahvistamista, kansalaisten osallistumista paikallisyhteisöihin ja heidän vaikutusmahdollisuuksiensa lisäämistä.

9.1 Yhteisöllisyyden kaipuu

Aktiivisen kansalaisen kehyksessä yhteisöllisyyttä ei käsitellä yksilötasolla, vaan se viedään yleisemmälle tasolle. Vaikka muutoin sukupolvien välisiä eroja tuotiin esille vähemmän kuin ennako-oletuksena oli, yhteydenpidon kohdalla kohdistettiin kritiikkiä nuoria ja heidän käyttämäänsä teknologiaa kohtaan.

H7: Niin ja vielä niin ku ihan oikeesti, eikä vaan missään facebookissa tai. Eikä ne vanhemmat ihmiset tietenkään osakkaan, et ne ei kaikki välttämättä opi enää tekstiviestiäkään.

Tässä katkelmassa kiteytyy hyvin aktiivisen kansalaisen kehyksessä esitetty kritiikki yhteydenpitoa kohtaan. Ikääntyvät ihmiset eivät osaa käyttää uutta teknologiaa eivätkä välttämättä opi sitä missään vaiheessa. Yhteisöllisyydessä voidaan nähdä sukupolvien välinen ero: yhtäällä ovat ikääntyvät ihmiset, jotka tarvitsevat seuraa ja toisaalla on nuorempi sukupolvi, joka pitää yhteyttä sosiaalisen media ja uuden teknologian avulla. Yhteisöllisyyden heiluriliike soveltuu selittämään haastateltavien näkemystä, sillä haastateltavat nostivat esiin individualismin ongelmana ja olivat huolestuneita nuorempien sukupolvien ”minä-keskeisyydestä”. Syklisellä heiluriliikkeellä voidaan kuvata sitä, kuinka yhteisöllisyyteen ja osallistumiseen liittyy ajatus toimintaan pettymisestä, siitä irtautumisesta ja sen taas uudelleen osallistumisesta (Hautamäki 2005, 7–8.)

Yksinäisyys nähtiin aktiivisen kansalaisen kehyksessä merkittävänä yhteiskunnallisena ongelmana. Ikäryhmistä erityisesti vanhukset nähtiin yksinäisinä, mutta myös maaseudulta kaupunkeihin töihin ja opiskelemaan muuttavat nuoret ovat haastateltujen näkemyksen mukaan alttiita yksinäisyydelle.

Haastateltavat näkivät yksinäisyyden olevan ongelma nimenomaan kaupungeissa, joissa naapurit eivät tunne toisiaan. Lisääntynyt yksin asuminen, johon ovat syynä muun muassa pidentyneet opintoajat, on nähty yhtenä syynä lisääntyneelle yksinäisyyden kokemukselle (Saari 2010, 106–108). Yhtenä syynä nähtiin myös mielenterveysongelmat. Haastatteluissa yksinäisyydestä puhuttiin ”*moninaisena ongelmana*”. Haastateltavat nimesivät hyvin samanlaisia syitä yksinäisyydelle kuin Juho Saaren (2010, 168) tutkimuksissa yksinäiset ovat itse nimenneet. Saaren tutkimuksessa ilmeni myös, kuinka yksinäisyyden varsinaista syytä oli yksinäisenkin joskus vaikea löytää.

H7: Nii ja sitte voi tulla elämässä sellasia tilanteita, jotka muuttaa sitte. Mut se on justiinsa kuiteski onko se nyt vapaaehtosta ystävyyttä tai ihan oikeesti sellasta normaalia, kannattas niin ku yhteyttä pitää. Ja sitte jos nyt tulee jotain sellasia, että ei pääse tapamaan tai muuta, ni ottas yhteyttä, eikä vasta pitkään ajan päästä sitte, ettei ruveta ihmettelee, että kun ei oo kuulunu. Sitte mietitään, että missä se vika on, et se ei oo niin ku reiluu.

Yhteisöllisyyteen liittyen haastateltavat korostivat erityisesti säännöllisyyden merkitystä.

Yhteisöllisyys liittyy kehyksessä myös kaipuuseen johonkin aiempaan yhteisöllisyyteen, joka on parempaa kuin nuorempien sukupolvien ylläpitämä yhteisöllisyys. Siinä, missä nuorille teknologia luo mahdollisuuksia osallistua erilaisiin yhteisöihin, näkivät tämän tutkielman haastateltavat teknologian yksinäisyyttä lisäävänä asiana.

Aktiivisen kansalaisuuden kehyksestä löytyy laajempi kuvaus yksinäisyyden synnystä.

H5: Joo, joo. Mut se on varmasti se, et se on lisääntyny, mut ongelma on taatusti ollu vaikka kuinka kauan, mut se on kuitenkin nyt voimistunu, kun ajattelee meidän tätä nyky-yhteiskuntarakennetta, että kyllä tää teollinen yhteiskunta on luultavasti on ollu, teollistuminen ja sellanen on vaikuttanu hyvin paljon. Sitten myöskin tämä markkinatalous ja tämmönen, joka tuo sitten myös pintaan tämmösen itsekkyyden ja tämmösen näin ja sitten myöskin tärkeintä on, että mulla on kaikki hyvin, eikä sitten haittaa, vaikka poljetaan toisia vähän. Niin tuota kyl sekin on, tuo sen räikeämmin sitten esiin.

Vapaaehtoistyön vaikutus yhteisöllisyyteen nähtiin myös suoraan oman vapaaehtoistyön vaikutuksena. Oman autettavan ystävän tapaaminen koettiin antoisana molemminpuolisesti ja uskottiin, että tällaisesta pienestä kohtaamisesta voisi kasvaa jotain suurempaa. Aktiivisen kansalaisen kehyksessä yhteiskunnasta piirtyy kuva, jossa myös yksittäisillä teoilla voi olla merkitys.

H6: Toimii molempiin suuntiin ja se sit vaikuttaa ihan yhteiskunnan toimivuutenkin. Vähemmän tarvitaan kaikennäköisiä apuja.

9.2 Itsestä ja muista huolehtiminen

Aktiivisen kansalaisen kehyksessä korostuu oman hyvinvoinnin ohella myös muiden henkinen hyvinvointi. Yksilön hyvinvoinnin ei nähty olevan ainoastaan yksilön harteilla, vaan myös muiden tahojen haluttiin ottavan vastuuta kannettavakseen. Aktiivisen kansalaisen konkreettisena osallistumisena voidaankin nähdä esimerkiksi huolenpitona lähiyhteisöstä (Newman & Tonkens 2011b, 185–186).

H4: Joo, niin ja ei välttämättä ihmiset aina hoksaakaan ja tiedosta kaikkee, et varmaan on paljon ihmisiä jotka on ihan tota aktiivisia ja terveitä, mutta ei ne oikeen tiedä et mihinkä ne osallistuis

Aktiivisen kansalaisen kehyksessä nousi esiin, että eri tahojen olisi tärkeää pitää enemmän ääntä osallistumisen mahdollisuuksista. Osallistumista ei voida siis säilyttää kokonaan yksilön harteille, vaan tulisi tuoda esiin niitä paikkoja, joissa ihmiset voisivat osallistua. Erityisesti vaihtoehtoja osallistumiselle kaivattiin, sillä jos esimerkiksi kirkon alaisuudessa toimivat järjestöt eivät tuntuneet omilta, saattoi SPR tuntua ainoalta mahdolliselta järjestöltä. Myös mediassa toivottiin nähtävän enemmän näitä vaihtoehtoja. Kansalaisten osallistamisessa nähtiin myös ongelmansa. Osallistumisen pitäisi tapahtua omasta tahdosta, eikä ”päälle huiskaistuna”. Osallistuminen esimerkiksi vapaaehtoistyöhön vain osallistumisen takia ei nähty hyödyllisenä lopulta kenenkään kannalta.

Kriittisyys kuului aktiivisessa kansalaisuudessa myös puhuttaessa vapaaehtoistyön tulevaisuudesta.

H1: (huokaa) (..) Siis (..) mulla on tiekkö vähän sellanen skeptinen niin kun näkökulma tähän asiaan. Et sitten kun on sellanen mulle heti kaikki tässä nyt -sukupolvi vanha, niin ei enää riitä.

H1: Mmmm. Koska niit on paljon vähempi, ja niit jotka apua tarvitsee, ni niit on paljon enempi.

T: Mm, et sitä työsarkaa tulee siinä kohtaa nii paljon enempi.

H1: Niin tulee ja sitten se (..) se niin kun (..) se omastansa antaminen ei oo, ei oo tota sillä tavalla muodikasta. Ja sitten se niin kun (..) sellanen tuota (..) jotenkin niin kun tuntuu siltä, et tää maailma on muuttunu niin minäkeskeiseksi, semmoseksi että mulle, mulle, mulle, no ensiks tietysti pitää ne omat tarpeet tyydyttää, mutta se tarpeitten tyydyttämiseen, siihen, niitä tulee niin paljon lisää, aina

vaan lisää, lisää (.) ja se että pienemmällä minä tulisin toimeen, kun sen havaitsee, että minä tulen vähemmällä toimeen, niin sillon sulla on, niin ku jää tilaa antaa.

Huolipuhetta esiintyi selkeästi eniten aktiivisen kansalaisen kehyksessä. Huoli liittyi vapaaehtoistyön tulevaisuuteen ja siihen, ettei tulevaisuudessa riitä ihmisiä tekemään vapaaehtoistyötä. Varsinkin nuorempien sukupolvien individualismi sekä se, ettei vapaaehtoistyö olisi muodikasta, nähtiin haasteiksi. Toisaalta uskottiin myös, että vapaaehtoistyö kolmannella sektorilla alkaa kiinnostaa ihmisiä, kun he *“herää siihen ku kohta julkiselta puolelta on kaikki palvelut lopetettu”*. Kolmannen sektorin työ aktiivisen kansalaisen kehyksessä on julkisten palvelujen korvaaja. Tätä ei nähty hyvänä asioiden tilana. Julkisten palvelujen kohdalla nähtiin myös ristiriita siinä, kuinka niistä puhutaan, ja kuinka asiat todellisuudessa esimerkiksi vanhusten kohdalla ovat.

H7: Aina, nyt vasta mä alan uskoa et miten se on, koska tota vanhoja ihmisiä, sairaita ja heikkoja, niin hienosti puhutaan että kodinomaisissa oloissa, että kotona, mutta niissä käydään vartin ehkä puolen tunnin ajan ku eikö lehissä niin ainakin oo. Yks käy, antaa lääkettä ja sit se häipyy.

Aktiivisen kansalaisen kehyksessä esitettiin hyvin avoimesti kritiikkiä julkisia palveluja kohtaan. Esimerkiksi kodeissa annettavat palvelut nähtiin riittämättöminä. Lisäksi huolta aiheutti se, ettei kenellekään ollut aikaa keskustella hoivan kohteena olevan vanhuksen kanssa. Tätä taustaa vasten oma vapaaehtoistyö ystäväpalvelussa nähtiin hyvin tärkeänä.

10. Yhteenveto

Tässä tutkimuksessa olen esitellyt kehysanalyysin avulla eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden aktiivisuutta. Analyysissä olen löytänyt neljä primäärikehystä: aktiivisen eläkeläisen, aktiivisen persoonan, aktiivisen järjestötyöntekijän ja aktiivisen kansalaisen. Näihin primäärikehysiin sisältyy kuhunkin kaksi sekundäärikehystä, jotka kuvaavat yhteisön ja vapaaehtoistyön merkitystä. Tässä luvussa esitän tutkielmani johtopäätökset.

Analyysini tuloksia havainnollistamaan olen laatinut seuraavanlaisen taulukon:

Kehys	Yhteisön muoto	Vapaaehtoistyön merkitys
Aktiivinen eläkeläinen	Löyhä työyhteisö, tärkeä perhe / symbolinen	Päivien täydentäjä
Aktiivinen persoona	Merkitykselliset suhteet ja vertaistuki / symbolinen	Vapaaehtoistyö harrastuksena
Aktiivinen järjestötoimija	Vertaistuki ja työyhteisö / toiminnallinen	Kolmas sektori yhteiskunnan osana
Aktiivinen kansalainen	Vertaistuki / toiminnallinen	Itsestä ja muista huolehtiminen

Kehysanalyysin kannalta keskeistä on kehysten välisen dynamiikan erittely, sillä kehykset eivät koskaan ole absoluuttisia (Peräkylä 1990, 16–22). Tässä tutkielmassa hegemoniseksi kehykseksi nousi aktiivisen eläkeläisen kehys. Kehyksen nouseminen esiin muita enemmän on ymmärrettävää, sillä kaikki haastateltavat ovat eläkeläisiä ja aktiivisia osallistuessaan vapaaehtoistyöhön.

Tutkielman primäärikehukset voidaan jakaa myös keskenään kahteen eri ryhmään. Tämän jaottelun olen tehnyt Yeungin (2005b, 104–122) vapaaehtoisuusiota kuvaavan timanttimallin metaulottuvuuksien avulla. Timanttimallin metaulottuvuudet erottelevat, onko motivaatio vapaaehtoistoimintaan itseen päin vain itsestä pois suuntautunutta. Kehyksistä eläkeläisyyttä ja persoonaa koskevat kehykset ymmärrän individualistisiksi, sillä niissä sekä yhteisö että vapaaehtoistyö määrittyvät selvästi yksilön kautta. Kaksi jälkimmäistä eli aktiivisen järjestötoimijan ja aktiivisen kansalaisen kehykset olen käsitteellistänyt kollektiivisiksi kehyksiksi, sillä niissä yhteisöön ja vapaaehtoistyöhön liittyy piirteitä, jotka eivät rajoitu vain yksilön elämään.

Individualistissa kehyksissä merkittävimmit yhteisöiksi nousivat perhe ja henkilökohtaiset ystävät. Perhe nousi haastateltavien puheessa niin itsestään selväksi ensisijaiseksi yhteisöksi, ettei sen lisäksi muita yhteisöjä juuri nimetty. Perhe ja suku ovat yhteisöllisyydestä puhuttaessa

esiintyneet aina jollain tapaa luonnollisina ja itsestään selvinä. Esimerkiksi Ferdinand Tönnies ja Herman Schmalenbach pitivät maalaisperhettä yhteisön konkreettisena ilmenemismuotona, vaikka rakentavatkin näkemyksensä yhteisön muodostumisesta ja sen suhteista eri tavoin. Ferdinand Tönnies kuvasi sukuun ja perheeseen liittyvää tahtoa vegetatiiviseksi tahdoksi. Tahto voidaan rinnastaa eläimen vaistoon verrattavaksi pitämiseksi, jota voidaan selittää ainoastaan geneettisellä perimällä. Tahto ilmenee esimerkiksi fyysis-psykkisinä mielihyvän tunteina. Tönniesin mukaan tavallinen ihminen kokee itsensä onnellisimmaksi omiensa joukossa ja sukulaisuuteen kuuluukin halu ja kaipuu fyysiseen läheisyyteen. Schmalenbach taas näkee, ettei pelkkä tieto verisukulaisuudesta riitä, vaan sen lisäksi tarvitaan läheisyyttä, joka mahdollistaa vuorovaikutuksen tuottamat ”jäljet sielussa”. (Melkas 2003, 24–26, 30–32.) Riitta Jallinojan (2009, 15–16) mukaan perhesuhteet eivät muodostu dyadisista suhteista, vaan suhteet ovat sosiaalisia sidoksia ”enemmän”. Jallinoja käsitteellistää tämän aukon yhteisyydeksi. Tätä yhteisyyttä varjelemalla perhe kokee kuuluvansa yhteen samalla pitäen ulkopuoliset poissa, jolloin perheestä muodostuu pyhä. Perheen ensisijaisuus näyttäytyy tässä tutkielmassa myös osallistumisen asteessa. Vaikka vapaaehtoistyö koettiin tärkeänä henkilökohtaisesti ja siihen oltiin hyvin sitoutuneita, nimettiin perheessä tapahtuvat muutokset, kuten puolison sairastuminen, syinä vapaaehtoistyöstä luopumiselle.

Kollektiivisissa kehyksissä yhteisö sai huomattavasti monipuolisempia merkityksiä kuin individualistisissa. Aktiiviselle järjestötoimijalle tarjoutui vapaaehtoistyön kautta mahdollisuus kuulua työyhteisöön ja aktiivinen kansalainen näki yhteisön vastauksena esimerkiksi lisääntyneeseen yksinäisyyteen. Kollektiivisissa kehyksissä yhteisöllisyyteen liittyi kaipuuta mennyttä yhteisöllisyyttä kohtaan, joka on kadonnut ihmisten asuessa kaupungeissa. Kaipuuseen liittyi myös näkemys siitä, että yhteydenpito on muuttunut harvemmaksi ja teknologiavälitteiseksi. Yhteisöllisyyteen on aina liitetty kaipuu ”aitoa” yhteisöllisyyttä kohtaan. Esimerkiksi Simmel kuvasi jo vuonna 1903, kuinka moderneissa suurkaupungeissa ihmisten välisiä suhteita kuvaa järkipäisyys ja kaupunkilaiselämä näivettää suvereneja luonteenpiirteitä ja impulsseja. Pienissä kaupungeissa asuvien ihmisten elämään kuuluvat Simmelin mukaan tunneperäiset suhteet. (Simmel 2005, 29–30.) Vaikka Simmelin kuvaus ei suoranaisesti vastaa nykyajan kaupunkeja, voidaan sen avulla ymmärtää, mistä kaipuu johonkin toisenlaiseen yhteisöllisyyteen kumpuaa. Zygmunt Bauman (2001, 144) liittää kaipuun yhteisöä kohtaan myös kaipuuksi turvallisuuteen, joka on välttämätön ominaisuus onnelliselle elämälle. Baumanin mukaan maailmaa leimaa epävarmuus, joka koskettaa meitä kaikkia, mutta tämä epävarmuus näyttäytyy meille henkilökohtaisina ongelmina, joista kärsimme yksin.

Individualistissa kehyksissä korostui vapaaehtoistyöhön ja muuhun osallistumiseen liittyen motivaationa halu tai paikoin jopa tunne sisäisestä pakosta osallistua. Halu osallistumiseen kumpusi elämänvaiheen muutoksesta, joka tässä tutkimuksessa oli eläkkeelle jääminen. Osallistuminen nimenomaan eläkkeeseen liittyen voidaan nähdä tyypillisenä kolmannen iän ilmentymänä (Weiss & Bass 2001, 4–5). Eläkkeelle jäämisestä piirtyi prosessi, jonka onnistumisessa suurta roolia näytteli ennakoinnin ja valmistautumisen mahdollisuus. Kun ikääntymistä lähestytään elämänkulullisten tapahtumien näkökulmasta, on otettava huomioon subjektiivisten kokemusten lisäksi myös tapahtumiin vaikuttavat myös ulkopuoliset odotukset ja vaatimukset sekä tapahtumiin vaikuttavat rakenteet. (Marin 2001, 34–35.) Ennako-oletuksenani oli, että lisääntynyt julkinen puhe eläkeikäisten aktiivisuudesta olisi koettu enemmän suoraan vaikuttavan haastateltavien omaan aktiivisuuteen. Tässä tutkielmassa korostui sen sijaan julkisen puheen tunnistaminen ja se, kuinka sillä yritetään ikääntyviin vaikuttaa, mutta päätökset osallistumisesta ja aktiivisuudesta tehtiin omista lähtökodista.

Osallistumiseen liittyen on otettava huomioon, että osallistumisen mahdollisuudet erilaisiin aktiviteetteihin ovat haastateltujen asuinpaikkakunnalla erittäin hyvät. Paikkakunnittain on todettu olevan selviä eroja ikääntyvien osallistumisen ja aktiivisuuden välillä. Pienillä paikkakunnilla luetaan harrastuksiksi enemmän sellaisia toimintoja, joita on mahdollista tehdä kodin välittömässä lähiympäristössä, kuten lukeminen ja käsitöiden tekeminen. Suuremmilla paikkakunnilla taas korostuvat liikuntaan ja kulttuuriin liittyvät harrastukset. (Jyrkämä 1995, 138–139.) Saattaa siis olla, että tässä tutkielmassa esiin noussutta eri aktiviteetteihin osallistumista selittää myös suurella paikkakunnalla asuminen ja erilaisten mahdollisuuksien runsas tarjonta.

Osallistumiseen liittyen nousi tässä tutkielmassa esiin persoonan merkitys. Aktiivinen persoona etsii itselleen toimintaa ja osallistumisen paikkoja. Jos aktiivinen persoona huomataan, hänet voidaan kutsua toimimaan esimerkiksi sellaisiin järjestötehtäviin, jotka eivät ole avoinna kaikille. Persoona ja vapaaehtoistoiminta liittyvätkin toisiinsa sosiaalipedagogiikan piirissä, jossa ihmisen yksilöllisyydessä korostetaan individualistisuuden sijaan persoonan merkitystä. Lähtökohtana kasvatukselle voi olla esimerkiksi yksilön arvokkuus ja sen kunnioittaminen ja kasvatuksen tavoitteena oppinut ihminen, jolla on luonnetta. Oleellista tässä yhteydessä on ymmärtää, että yksilöt yltyvät täyteen kukoistukseensa vasta ollessaan dialogissa muiden yksilöiden kanssa. Aitojen yhteisöjen katsotaan muodostuvan, kun nämä arvokkaat yksilöt ovat toistensa kanssa vuorovaikutuksessa. Jesuiittojen kouluissa yksilön kasvattamiseen ja persoonan löytämiseen liitetään vahvasti vapaaehtoistyön tekeminen, jonka uskotaan auttavan oikeudenmukaisuuteen, solidaarisuuteen ja kriittisyyteen kasvattamisessa. (Kurki 2001, 68–71.) Tällaisesta suhtautumisesta

yksilöön ja kasvatukseen voisi olla paljon hyötyä myös aktiivisen kansalaisuuden kannalta. Kuten tässä tutkielmassa kävi ilmi, persoonan huomioiminen ja yksilölle sopivien tehtävien tarjoaminen voi olla hyvin antoisaa kaikille osapuolille.

Tämän tutkielman tulosten perusteella on helppo nähdä, kuinka Kurjen (2002, 136–138) esiin nostama sosiaalipedagoginen ote kolmannen iän saavuttaneiden ihmisten kohdalla voisi olla hyvin antoisaa. Sen avulla voidaan haastaa ikääntymiseen liittyvät myytit esimerkiksi ikääntyneiden seniiliydestä sekä mielenkiinnon ja osallisuuden hiipumisesta ja tukea verkostojen ja yhteisöjen syntymistä. Osallistumista lisäämällä voitaisiin Kurjen mukaan luoda yksilöille mahdollisuuksia paitsi oman elämänsä hallintaan ja kehittämiseen myös laajemmin yhteisön ja yhteiskunnan kehittämiseen. Tämä tosin edellyttää, että ikääntyviä ei tarkastella homogeenisena ryhmänä ja osallistumisen mahdollisuuksia tarjotaan siellä, missä ikääntyvät itse ovat.

Tutkimuksen luotettavuuden arviointi on kvalitatiivisessa tutkimuksessa haastavaa, sillä yksiselitteisiä luotettavuuskriteereitä ei ole ja tutkimuksen aikana tutkijan on jatkuvasti arvioitava tekemiään ratkaisuja. Tutkimustekstiä voidaan pitää ikkunana todellisuuteen. Tällöin luotettavuutta voidaan tarkistaa sisäisellä validiteetilla, eli teoreettisten ja käsiteellisten määrittelyjen yhteensopivuudella, ja ulkoisella validiteetilla, eli tulkintojen, johtopäätösten sekä aineiston välisen suhteen pätevyydellä. (Eskola & Suoranta 1998, 211–214.) Tämän tutkielman aineistolähtöisyys aiheutti tutkielman teon aikana sekä suurimmat onnistumisen tunteet että haasteellisimmat hetket. Tutkielman teoriaosuudesta ei muodostunut yhtenäistä kokonaisuutta, vaan se sisältää kolme tosistaan erillistä osiota. Tämän koen kuitenkin olevan perusteltua, sillä nämä kolme osaa ovat merkittäviä analyysin kannalta ja nousivat aineistosta esiin. Ennakko-oletukseni oli, että sukupuoli olisi noussut haastateltavien puheessa enemmän esille. Sukupuoli on siis esillä tässä tutkielmassa vain muutamissa kohdissa, ja vain siinä määrin kuin se nousi aineistossa esille.

Löytämäni neljä primäärikehystä korostavat mielestäni hyvin sitä, kuinka monisyistä haastateltavien aktiivisuus on. Löydökseni ovat myös yhteneviä aiempien tutkimusten kanssa (Esim. Haarni, 2010). Tuloksia ei kuitenkaan voida yleistää aineiston koon rajallisuuden vuoksi. Tutkielman metodiluvussa kerroin Anssi Peräkylän (1990, 153) tavoin suhtautuvani todellisuuden rakentumiseen heterologisesta näkökulmasta. Aktiivisuuden ymmärtäminen ja jäsentäminen tästä näkökulmasta on ollut mielestäni hedelmällistä ja antanut eläkeläisille mahdollisuuden tulla nähdyksi kokonaisvaltaisina osina erilaisia yhteisöjä ja yhteiskuntaa, ei vain aktiivisina hoivapalvelujen käyttäjinä tai velvoitettuna pitämään fyysistä ja psyykkistä toimintakykyään yllä.

Lähdeluettelo

Airio, Ilpo (2016) Ikään liitettävät stereotyyptit ja käsitykset iäkkäistä viidessä EU-maassa. *Janus* vol 24 (1) 2016. 3–25.

Alasuutari, Pertti (1999) Laadullinen tutkimus. Vastapaino: Tampere.

Anttonen, Anneli & Häikiö, Liisa (2011) From Social Citizenship to Active Citizenship? Teoksessa *Participation, Responsibility and Choice. Summoning the Active Citizen in Western European Welfare State*. Amsterdam University Press: Amsterdam. 67–86.

Anttonen, Anneli & Valokivi, Heli & Zechner, Minna (2009) *Hoiva – Tutkimus, politiikka ja arki*. Vastapaino: Tampere.

Bauman, Zygmunt (2001) *Community. Seeking Safety in an Insecure World*. Politys Press: UK.

Chambers, Pat, Allan, Graham, Phillipson, Chris & Ray, Mo (2009) *Family Practices in Later Life*. The Policy Press: University of Bristol.

Ehlers, Anja, Naegele, Gerhard & Reichert, Monika (2011) *Volunteering by Older People in EU*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

Eriksson, Kai (2009) Osallistuva politiikka: Aktiivinen kansalaisuus ja itsepalveluyhteiskunta. *Sociologia* 46(3). 190–209.

Eskola, Antti & Kurki, Leena (2001) Johdannoksi. Teoksessa Eskola, Antti & Kurki, Leena (2001) (toim.) *Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena*. Vastapaino: Tampere.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino: Tampere.

Goffman, Erving (1974) *Frame analysis. An Essay on the Organization of Experience*. Northeastern University Press: Boston.

Goffman, Erving (2012) *Vuorovaikutuksen sosiologia*. Vastapaino: Tampere.

Grönlund, Henrietta & Falk, Hanna (2016) Kolmas sektori yksinäisyyden vähentämisessä. Saari, Juho (2016) (toim.) *Yksinäisten Suomi*. Gaudeamus: Helsinki.

Haatanen, Kalle (2000) *Yhteisöllisyyden paradoksi*. Väitöskirja. Sosiaalipolitiikan laitos: Helsingin yliopisto.

Haarni, Ilka (2010) *Kolmas elämä. Aktiiviset eläkeikäiset kaupungissa*. Gaudeamus: Helsinki.

- Harju, Aaro (2006) Aktiivinen kansalaisuus ja siihen kasvaminen. Teoksessa Tuomisto, Jukka & Salo, Petri (toim.) (2006) Edistävää ja viihdyttävää aikuiskasvatus. Tampereen yliopistopaino Oy: Tampere.
- Harju, Aaro (2005) Kansalaisyhteiskunta vapaaehtoistoiminnan innoittajana. Teoksessa Teoksessa Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (2005) Vapaaehtoistoiminta – Anti, arvot ja osallisuus. Vastapaino: Tampere.
- Hautamäki, Antti (2005) Johdanto. Teoksessa Hautamäki, Antti, Lehtonen, Tommi, Sihvola, Juha, Tuomi, Ilkka, Vaaranen, Heli & Veijola, Soile (2005) Yhteisöllisyyden paluu. Gaudeamus: Helsinki.
- Helander, Voitto (1998) Kolmas sektori. Gaudeamus: Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2011) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus: Helsinki.
- Hoikkala, Tommi (2008) Suuret ikäluokat ja työ. Teoksessa Purhonen, Semi, Hoikkala, Tommi ja Roos, J.P. (toim.) (2008) Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina. Gaudeamus: Helsinki. 68–88.
- Hoppania, Hanna-Kaisa, Karsio, Olli, Näre Lena, Olakivi, Antero, Sointu, Liina, Vaittinen, Tiina ja Zechner, Minna (2016) Hoivan arvoiset. Hoiva yhteiskunnan ytimessä. Gaudeamus: Helsinki.
- Häikiö, Liisa & van Aerschot, Lina & Anttonen, Anneli (2011) Vastuullinen ja valitseva kansalainen: vanhuspolitiikan uusi suunta. Yhteiskuntapolitiikka 76, 239–249.
- Jallinoja, Riitta (2009) Vieras perheessä: Suhteen hahmotus. Teoksessa Jallinoja, Riitta (toim.) (2009) Vieras perheessä. Gaudeamus: Helsinki. 11–31.
- Julkunen, Raija (2005) “Suurten ikäluokkien sankariteko”. Teoksessa Karisto, Antti (2005) (toim.) Suuret ikäluokat. Vastapaino: Tampere.
- Jyrkämä, Jyrki (2001) Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) (2001) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Vastapaino: Tampere. 267–323.
- Kautto, Mikko (2004) Ikääntyneet resurssina, ikääntyminen mahdollisuutena. Kautto, Mikko (toim.) (2004) Ikääntyminen voimavarana, tulevaisuusselonteon liiteraportti 5. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004. 7–23.

Karisto, Antti (2005) Suuret ikäluokat kuvastimessa. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) (2005) Suuret ikäluokat. Vastapaino: Tampere. 17–59.

Karisto, Antti (2004) Kolmas ikä – Uusi näkökulma väestön ikääntymiseen. Kautto, Mikko (toim.) (2004) Ikääntyminen voimavarana, tulevaisuusselonteon liiteraportti 5. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004. 91–103.

Koskiaho, Briitta (2001) Sosiaalipolitiikka ja vapaaehtoistyö. Teoksessa Eskola, Antti & Kurki, Leena (2001) (toim.) Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena. Vastapaino: Tampere.

Koskinen, Simo (2004) Ikääntyneiden voimavarat. Teoksessa Kautto, Mikko (toim.) (2004) Ikääntyminen voimavarana, tulevaisuusselonteon liiteraportti 5. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004. 24–90.

Kuittinen, Matti & Kejonen, Martti (2012) Yhteisöllisyyden paradoksit: Tiimit ja henkilöstöryhmät yhteistä merkitystä rakentamassa. Teoksessa Filander, Karin & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.) (2012) Yhteisöllisyys liikkeessä. Aikuiskasvatuksen 48. vuosikirja. Kansanvalistusseura ja aikuiskasvatuksen tutkimusseura.

Kurki, Leena (2007) Innostava vanhuus. Sosiokulttuurinen innostaminen vanhempien aikuisten parissa. Finn Lectura: Helsinki.

Kurki, Leena (2006) Kansalainen persoonana yhteisössään. Teoksessa Kurki, Leena & Nivala, Elina (toim.) (2006) Hyvä ihminen ja kunnan kansalainen. Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan. Tampere University Press.

Kurki, Leena (2002) Persoonana ja yhteisö. Personalistinen sosiaalipedagogiikka. Sophi 68. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos: Jyväskylän yliopisto.

Kurki, Leena (2001) Kasvaminen palvelutehtävään - sosiaalipedagoginen katse vapaaehtoistyöhön. Teoksessa Eskola, Antti & Kurki, Leena (2001) (toim.) Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena. Vastapaino: Tampere.

Kuronen, Tanja (2015) Hoivapommin purkajat. Väitöskirja. Yhteiskuntapolitiikan oppiaine, valtiotieteellinen tiedekunta: Helsingin yliopisto. Gaudeamus: Helsinki.

Laslett, Peter (1989) A Fresh Map of Life. The Emergence of the Third Age. Weinfeld and Nicholson: Lontoo.

Lehtonen, Heikki (1990) Yhteisö. Vastapaino: Tampere.

- Leinonen, Raija, Suominen, Velipekka, Sakari-Rantala, Ritva, Laukkanen, Pia & Heikkinen, Eino (2006) Terveydentila ja päivittäisistä toiminnoista selviytyminen 65–69 –vuotiailla Jyväskyläläisillä vuosina 1988, 1996 ja 2004. Teoksessa Heikkinen, Eino, Kauppinen, Markus, Salo, Pia-Leena & Suutama, Timo (toim.) (2006) Ovatko 65–69-vuotiaat aikaisempaa toimintakykyisempiä, terveempiä ja aktiivisempia? Havaintoja Ikivihreät –projektin kohorttivertailututkimuksesta vuosilta 1988, 1996 ja 2004. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 83. Kelan tutkimusosasto: Helsinki.
- Marjovuori, Ari (2014) Vapaaehtoistyön ytimessä. Järjestömuotoinen vapaaehtoistyö sosiaalisten representaatioiden näkökulmasta. Väitöskirja. Sosiaalitieteiden laitos, Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2005) Kristillissosiaalinen työ, kansalaisaktivismi ja naiset 1800-luvulla. Teoksessa Teoksessa Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (2005) Vapaaehtoistoiminta – Anti, arvot ja osallisuus. Vastapaino: Tampere. 39–57.
- Marin, Marjatta (2001) Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) (2001) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Vastapaino: Tampere. 17–48.
- Matthies, Aila-Leena (2017) Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. *Sosiologia* 2/2017. 149–165.
- Matthies, Aila-Leena (2005) Vapaaehtoistoiminnan suhde aktivoivaan työllisyyspolitiikkaan. Teoksessa Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (2005) Vapaaehtoistoiminta – Anti, arvot ja osallisuus. Vastapaino: Tampere. 305–321.
- Merton, Robert & Kendall, Patricia (1946) The Focused Interview. *American Journal of Sociology*, 51 (6), 541–557.
- Melkas, Tuula (2009) Suomalaisen yksityiselämän sosiaalisuudesta. Teoksessa Liikanen, Mirja (toim.) (2009) Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat. Gaudeamus: Helsinki. 21–48.
- Musick, Marc A. & Wilson, John (2007) *Volunteers: A Social Profile*. Indiana University Press: USA.
- Newman, Janet & Tonkens, Evelien (2011a) Introduction. Teoksessa *Participation, Responsibility and Choice. Summoning the Active Citizen In Western European Welfare State*. Amsterdam University Press: Amsterdam. 9–28.

Newman, Janet & Tonkens, Evelien (2011b) *Active Citizenship. Teoksessa Participation, Responsibility and Choice. Summoning the Active Citizen In Western European Welfare State.* Amsterdam University Press: Amsterdam. 179–200.

Nivala, Elina (2006) *Kunnon kansalainen yhteiskunnan kasvatuksellisenä ihanteena.* Teoksessa Kurki, Leena & Nivala, Elina (toim.) (2006) *Hyvä ihminen ja kunnon kansalainen. Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan.* Tampere University Press.

Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (2005) *Vapaaehtoisuuden anti, arvot ja osallisuus murroksessa.* Teoksessa Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (2005) *Vapaaehtoistoiminta – Anti, arvot ja osallisuus.* Vastapaino: Tampere. 13–38.

Peräkylä, Anssi (1990) *Kuoleman monet kasvot.* Vastapaino: Tampere.

Pietilä-Hella, Riitta (2010) *Tuntemattomista vertaistuttaviksi. Esikoisäitien ja -isien perhevalmennusprosessi Espoon uudentyyppisessä perhevalmennuskokeilussa.* Diakonia ammattikorkeakoulun julkaisuja ja tutkimuksia 29. Juvenes Print oy: Tampere.

Pohjola, Anneli (1999) *Kansalaisten toiminta-areenat.* Teoksessa Hokkanen, Liisa, Kinnunen, Petri ja Siisiäinen, Martti (toim.) (1999) *Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta.* Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Gummerus kirjapaino Oy: Jyväskylä.

Puroila, Anna-Maija (2002) *Kohtaamisia päiväkotiarjessa – Kehysanalyttinen näkökulma varhaiskasvatustyöhön.* Väitöskirja. Kasvatustieteiden tiedekunta, Oulun yliopisto.

Puroila, Anna-Maija (2002) *Erwing Goffmanin kehysanalyysi sosiaalisen todellisuuden jäsentäjänä.* Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, Tutkimusraportteja ja selvityksiä: Lapin yliopiston.

Rajavaara, Marketta (2011) *Näyttöperustaista sosiaalipolitiikkaa – kansalaiset vaikuttavuushallinan objekteina ja subjekteina.* Teoksessa Palola, Elina & Karjalainen, Vappu (2011) (Toim.) *Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä? Terveiden ja hyvinvoinninlaitos: Helsinki.* 204–226.

Rantamaa, Paula (2001) *Ikä ja sen merkitykset.* Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) (2001) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa.* Vastapaino: Tampere. 49–95.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) (2005) *Haastattelu – Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus.* Vastapaino: Tampere.

Saari, Juho (2010) *Yksinäisten yhteiskunta.* WSOYpro Oy: Helsinki.

- Saari, Juho, Kainulainen, Sakari & Yeung, Anne Birgitta (2005) Altruismi. Antamisen lahja Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Yliopistopaino: Helsinki.
- Saarinen, Aino (1994) Naiset sosiaalisena vapaapalokuntana – Filantropia 1800-luvun lopun Tampereella. Teoksessa Anttonen, Anneli, Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) (1994) Naisten Hyvinvointivaltio. Vastapaino: Tampere.
- Saastamoinen, Mikko (2012) Aikalaiskeskustelua yhteisöllisyydestä. Teoksessa Filander, Karin & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.) (2012) Yhteisöllisyys liikkeessä. Aikuiskasvatuksen 48. vuosikirja. Kansanvalistusseura ja aikuiskasvatuksen tutkimusseura.
- Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (2001) Esipuhe. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) (2001) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Vastapaino: Tampere. 7–13.
- Sorri, Hannu (2005) Elämän käänneet. Arvojen ja identiteetin muutokset. Teoksessa Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (Toim.) (2005) Vapaaehtoistoiminta – Anti, arvot ja osallisuus. Vastapaino: Tampere. 126–142. Sosiaali ja terveysalan keskusliitto ry. Gummerus kirjapaino oy: Jyväskylä.
- Siisiäinen, Martti (1999) Sosiaalinen pääoma, valta ja kolmas sektori. Teoksessa Hokkanen, Liisa, Kinnunen, Petri & Siisiäinen Martti (toim.) (1999) Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta. 10–39.
- Simmel, Georg (2005) Suurkaupunki ja moderni elämä. Kirjoituksia vuosilta 1895–1917. Suom. Huuhtanen, Tiina (2005). Gaudeamus: Helsinki.
- Simmel, Georg (1964) Conflict. Eng. Kurt H. Wolff (1964) Free Press; New York.
- Tietoa Suomen Punaisesta Rististä <https://www.punainenristi.fi/tutustu-punaiseen-ristiin/suomen-punainen-risti> (Viitattu 20.1.2018).
- Tietoa ystäväpalvelusta <https://www.punainenristi.fi/node/887>. (Viitattu 23.3.2018.)
- Tilastokeskus <http://www.findikaattori.fi/fi/46> (Viitattu 21.3.2018.)
- Tuomi, Ilkka (2005) Yhteisöllisyyden paluu tietoyhteiskuntaan. Teoksessa Hautamäki, Antti, Lehtonen, Tommi, Sihvola, Juha, Tuomi, Ilkka, Vaaranen, Heli & Veijola, Soile (2005) Yhteisöllisyyden paluu. Gaudeamus: Helsinki. 132–162.
- Tönnies, Ferdinand (1955) Community and Association. Routledge & Kegan Paul: Lontoo.

Vaarama, Marja, Siljander, Eero, Luoma, Minna-Liisa & Meriläinen, Satu Suomalaisten kokema elämänlaatu nuoruudesta vanhuuteen. Teoksessa Vaarama, Marja, Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari (toim.) (2010) Suomalaisten hyvinvointi 2010. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Yliopistopaino: Helsinki.

Valokivi, Heli & Zechner, Minna (2009) Ristiriitainen omaishoiva - Läheisen auttamisesta kunnan palveluksi. Teoksessa Anttonen, Anneli & Valokivi, Heli & Zechner, Minna (2009) Hoiva - Tutkimus, politiikka ja arki. Vastapaino: Tampere. 126–153.

WHO (2002) Active Ageing. A Policy Framework. WHO/NMH/NPH/02.8

Weiss, Robert S. & Bass, Scott A. (2001) Challenges of Third Age: Meaning and Purpose in Later Life. Oxford University: USA.

Yeung, Anne Birgitta (2005a) Tutkimustyökaluja vapaaehtoismotivaation mysteeriiin. Teoksessa Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (Toim.) (2005) Vapaaehtoistoiminta – Anti, arvot ja osallisuus. Vastapaino: Tampere. 83–103.

Yeung, Anne Birgitta (2005b) Vapaaehtoistoiminnan Timantti. Miten mallintaa motivaatiota? Teoksessa Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (Toim.) (2005) Vapaaehtoistoiminta – Anti, arvot ja osallisuus. Vastapaino: Tampere. 104–125.

Yeung, Anne Birgitta (2002) Vapaaehtoistoiminta osana kansalaisyhteiskuntaa - ihanteita vai todellisuutta? – Tutkimus suomalaisten asennoitumisesta ja osallistumisesta vapaaehtoistoimintaan. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY: Helsinki.

YLE 2015 Hyvinvointiyhteiskunta ei kestäisi vapaaehtoistyön korvaamista palkkatyöllä.

http://yle.fi/uutiset/hyvinvointiyhteiskunta_ei_kestaisi_vapaaehtoistyon_korvaamista_palkkatyolla/7845235. (Viitattu 18.4.2018)

Liitteet

Liite 1

Haastattelun esittelykirje

Hei, nimeni on Satu Rantanen, olen viidennen vuoden sosiaalipolitiikan opiskelija Tampereen yliopistosta. Teen pro gradu –tutkielmaa eläkeikäisten tekemästä vapaaehtoistyöstä. Tutkin aihetta aktiivisiin ikääntymiseen liittyen. Tutkielmaa ohjaa yliopistonlehtori Ritva Nätkin.

Tutkin aihetta käyttäen aineistona vapaaehtoistyöntekijöiden haastatteluja. Haastattelut muodostuvat tekemäni haastattelurungon mukaisesti, joka koostuu vapaaehtoistyötä koskevista kysymyksistä ja väittämistä. Haastattelujen kesto ei ole etukäteen rajattu. Nauhoitan haastatteluista äänitallenteet.

Tutkielmaa tehdessäni noudatan tutkimuseettisiä ohjeita. Kunnioita haastateltavien anonymiteettiä koko tutkimusprosessin ajan. Haastatteluissa saamani tiedot raportoin tutkielmassa niin, etteivät niistä käy ilmi haastateltavien nimet tai muut tunnistamisen mahdollistavat seikat. Haastattelujen äänitallenteita ja niistä työstettyjä tekstitiedostoja tulen säilyttämään salasanalla suojasuojattuina. Tutkielman hyväksymisen jälkeen tuhoan äänitallenteet. Haastateltavalla on mahdollisuus perua osallistumisensa missä tahansa tutkielman vaiheessa.

Tutkielma valmistuu viimeistään keväällä 2015. Annan mielelläni lisätietoja tutkielmasta kaikissa prosessin vaiheissa puhelimitse: XXX tai sähköpostitse: XXX

Kiitän etukäteen tutkimukseen osallistumisesta,

Satu Rantanen

Liite 2

Haastattelusopimus

Käsittelen pro gradu –tutkielmassani eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden tekemää vapaaehtoistyötä. Tutkielman aineiston kerään haastattelemalla vapaaehtoistyöntekijöitä. Haastatteluja tullaan käyttämään ainoastaan tieteelliseen tutkimukseen. Tutkielman ohjaa yliopistolehtori Ritva Nätkin.

Tutkimusprosessin jokaisessa vaiheessa tulen kunnioittamaan haastateltavien anonymiteettiä. Anonymiteetin suojeleminen tarkoittaa käytännössä, etteivät haastateltavien nimet tai muut tiedot, mistä he ovat välittömästi tunnistettavissa tule näkyviin tutkielmassa. Jos haastateltavat mainitsevat nimeltä muita yksityishenkilöitä, myös heidät anonymisoidaan. Nauhoitan haastattelutilanteista äänitallenteet, jotka työstän tekstiaineistoksi. Sekä ääni- että tekstiaineisto säilytetään salasanoin suojattuna eikä sitä luovuteta tai muulla tavoin saateta ulkopuolisten tietoon.

Aineistoa käytetään ensisijaisesti ainoastaan tähän pro gradu –tutkielmaan. Jos haluat, voit antaa luvan aineiston käyttämiseen mahdollisessa jatkotutkimuksessa. Tässäkin tapauksessa aineisto tulee käsittelemään ainoastaan Satu Rantanen.

___ Haastatteluni saa käyttää mahdollisessa jatkotutkimuksessa.

___ Haastatteluni EI saa käyttää jatkotutkimuksessa.

Haastateltava voi missä tahansa tutkimusprosessin vaiheessa perua osallistumisensa tutkimukseen. Jos haastateltava peruuttaa osallistumisensa, lupaan tuhota häntä koskevan aineiston. Peruminen onnistuu ottamalla yhteyttä Satu Rantaseen puhelimitse tai sähköpostitse.

Annan mielelläni lisätietoja tutkielmasta tutkimusprosessin eri vaiheissa. Minuun saa yhteyden puhelimitse: XXX tai sähköpostitse: XXX

Allekirjoitukset

Päivämäärä ja paikka

Päivämäärä ja paikka

Liite 3

Teemarunko

Osa 1:

Kerro vapaasti tekemästäsi vapaaehtoistyöstä ystäväpalvelussa. Voit kertoa esimerkiksi sen merkityksestä, kuinka olet päätenyt vapaaehtoistyön piiriin tai konkreettisesta työstä mitä teet.

Osa 2:

Tässä osassa esitän sinulle erilaisia väitteitä vapaaehtoistyöhön liittyen. Väitteet eivät kuvasta omia mielipiteitäni, vaan ne on kerätty käyttäen hyväksi julkista keskustelua sekä aiempia tutkimuksia. Väitteen kuulemisen jälkeen toivon sinun kertovan, oletko sen kanssa samaa vai eri mieltä, ja sen jälkeen perustelemaan mielipiteesi.

Yksilöön liittyvät vapaaehtoistyön merkitykset:

1. ”Teen vapaaehtoistyötä ensisijaisesti siksi, että saan siitä sisältöä elämäni”
2. ”Tekemälläni vapaaehtoistyöllä korvaan puuttuvia sosiaalisia suhteita”
3. ”Vapaaehtoistyö auttaa minua pysymään aktiivisena.”
4. ”Teen vapaaehtoistyötä, koska olen itsekin saanut apua aiemmin.”
5. ”Odotan tekemältäni vapaaehtoistyöltä vastavuoroisuutta/kiitosta/palkitsevuutta.”
6. ”Vapaaehtoistyö on aina ollut osa elämäni.”

Yhteisöön liittyvät

1. ”Vapaaehtoistyön kautta pääsen osaksi yhteisöä.”
2. ”Yhteisö, jonka vapaaehtoistyö tarjoaa, on korvannut työyhteisön”
3. ”Saan yhteisöltä tukea vapaaehtoistyöhöni”
4. ”Yhteisöstä saan kaipaamiani sosiaalisuhteita muihin samanhenkisiin ja ikäisiin ihmisiin.”
5. ”Vapaaehtoistyöntekijöiden muodostama yhteisö on minulle ensisijaisen tärkeä.”

Yhteiskuntaan liittyvät

1. ”Kaikkien eläkkeellä olevien ihmisten tulisi tehdä vapaaehtoistyötä, mikäli siihen kykenevät.”
2. ”Vapaaehtoistyö merkitsee minulle yhteiskunnallista vaikuttamista.”
3. ”Ystäväpalvelu korvaa julkisen puolen palveluvajetta.”
4. ”Yksinäisyys on vakava yhteiskunnallinen ongelma”
5. ”Tekemälläni vapaaehtoistyöllä on merkitystä yhteiskunnan toimivuuden kannalta.”
6. ”Eläkeikäisiä ihmisiä painostetaan mielestäni jatkamaan työelämää muun muassa vapaaehtoistyön piirissä.”
7. ”Vapaaehtoistyöllä on mielestäni valoisa tulevaisuus.”